

๑๑๗. การเดินทางไม่ถึงดวงดาว

Missing the Target Paradise Planet

By Nithee Siripat – Siripat.com and Academiae Network. 2015

ความสำคัญของบทความ

คำที่ให้นิยามถึงความสำเร็จในการปฏิบัติธรรมแห่งพระพุทธศาสนานั้น ไม่น่าจะเกินกว่าคำว่า “นิพพาน” ซึ่งตรงกับคำว่า “วิมุตติ” เพราะบุคคลเหล่านั้นได้พ้นแล้วจากสังขตธรรมทั้งปวง แล้วบรรดาคณะผู้ปฏิบัติธรรมทั้งหลายอยากเป็นเช่น “บุคคลเหล่านั้น” หรือไม่ ประการแรกนั้น ต้องเป็นคนที่มีความไม่หวั่นไหว หรือที่เรียกว่า “วิมูขฺยมานุตฺต” คือผู้ฟุ้งซ่านถึงความฟุ้งซ่าน และต้องถึงพร้อมสมบูรณ์ด้วยปัญญาในการตัดอาสวะขาด เพราะความบริสุทธิ์แห่งสมาธิอันเป็นเหตุไม่ฟุ้งซ่าน นั่นคือ “อาเนกตรีกสมาธิญาณ” โดยที่จิตพัฒนาถึงขั้น “จตุตถฌาน” แล้ว “เอกัคคตาแห่งสมาธิ” ที่นิ่งแห่งอารมณ์ด้วย “อุเบกขา” [ตตรมัมหมัตตตต] เพราะรอบรู้ดีแล้ว [อนุปัตตนา ๑-มหาวิปัตตนา ๑๘-วิปัตตนาญาณ ๑๐] ได้กลายเป็น “มรรคสมาธิ” เป็น “มรรคสมาธิญาณ” [อริยมรรค ๔] แล้วบรรลุถึง “อริยผล ๔” [ผลสมาธิ] จนก้าวไปถึง “ญาณทัสสนะอันมีปริวัฏฏ์ ๓” แห่ง “ปัจจเวกขณะญาณ” อันมีอาการ ๑๕ และ “อาสวัชฌญาณ” มีอาการ ๖๔ จึงได้บรรลุความตรัสรู้อย่างรู้แจ้งแทงตลอดถึง “สัมโพธิญาณ” เข้าถึง “สัจจภาวะแห่งนิพพาน” ได้อย่างแท้จริง คำอธิบายแค่เพียงไม่ถึง ๑๐ บรรทัด จะทำให้ผู้ปฏิบัติธรรมได้กลายเป็น “พระอรหันต์” กันหมดนั้น ย่อมเป็นไปได้อย่างแน่นอนคือ ไม่อยู่ในฐานะได้เช่นนั้น เป็นแค่คำแนะนำบางส่วนให้เป็นเครื่องชี้นำไปในทางที่เป็นอริยมรรคเท่านั้น ยังไม่ขาดข้อสงสัยหมดเลย เพราะฉะนั้น ผู้ปฏิบัติธรรมจะต้องรับภาระแห่งตนในการบำเพ็ญภาวนากรรมฐานอย่างหนักหน่วง มาทำเล่นๆ แก่เหงาๆ ไม่ได้ผลอะไรดีขึ้น เพราะเสียหายนึกคิดพลาดตั้งแต่เริ่มต้น ไม่สามารถกำหนดพิภพจิตแห่งจิตใจของตนได้ ก็ย่อมทำอะไรไม่ประสบความสำเร็จได้เหมือนกัน ก็เพราะไม่รู้อะไรจริง [อวิชชาเกินหัวคิด ก็อย่าถึงขั้นหมกมุ่นความคิดก็แล้วกัน] ฉะนั้น ความสำเร็จในการบรรลุอริยมรรคทั้งหลายนั้น อาศัยเวลาบำเพ็ญเพียรมากมายแตกต่างกันบุคคลอย่างแน่นอน ถ้าขั้นก้าวบันไดที่ผิดพลาดที่จะเกิดขึ้น มันก็ผิดพลาดตลอดเส้นทางได้เช่นกัน แทนที่จะเป็น “ดาวจรัสแสง” ก็กลายเป็น “ดาวตกมีฟุ้งได้” ที่สะท้อนฐานชีวิตขนาดหนักได้เช่นกัน [Deep Impact] บางคนขวัญอ่อนมากก็อาจขอย้ายศาสนากันเลย [ส่วนใหญ่พวกบาปหนา เลือกศาสนาที่บาปน้อย] หรือ ไม่นับถือศาสนาไปเลยก็มี เพราะไม่เชื่อ ไม่ศรัทธา เลื่อมใส โดยมีอคติลำเอียงว่า “ไม่เป็นจริง” ไปยอมเชื่อกับสิ่งที่จริงตามประสาทศสัมผัสได้เท่านั้น และสิ่งที่เป็นนามธรรมนั้น เหมเอาเองไม่มีจริง [ทิฏฐิ-เห็นผิดถือความเห็นของตนเป็นถูก] นั่นคือ “อวิชชา” คบหากับ “นิรวรณ” เข้าเล่นงานพวกไม่มีความคิด โดยเฉพาะพวกมีการศึกษาสูงๆ และพวกไม่มีโอกาสได้ศึกษาพระธรรมคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เพราะตั้งปรารถนาจะง่อง ด้วยสำคัญตนเองผิดไป จึงเป็นมูลเหตุแห่งความล้มเหลวในชีวิตและในทางธรรม การเริ่มต้นปฏิบัติธรรมที่ดีที่สุดเริ่มจาก (๑) ไม่ทำความชั่ว (๒) ถึงพร้อมด้วยการทำความดี และ (๓) ทำจิตใจของตนให้บริสุทธิ์จากกิเลสทั้งหลาย ด้วยประการฉะนี้.

บทความที่ ๑๑๗ ประจำปี ๒๕๕๘ – การเดินทางไม่ถึงดวงดาว

เมื่อพิจารณาถึงบรรยายภาศในการปฏิบัติธรรมตามคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้านั้น จะพบได้ว่า มีหลายบุคคลผู้ค้นหาแนวทางวิธีเพื่อให้บรรลุธรรมวิเศษ [อริยมรรค-อุตตรนิมุตตธรรม = ธรรมยวดยิ่งของมนุษย์ ธรรมของมนุษย์ผู้ยอดเยี่ยม ธรรมล้ำมนุษย์ ได้แก่ ฌาน วิโมกข์ สมาบัติ มรรคผล] ให้ได้ โดยมุ่งค้นหาวิธีอุปบายให้ตรงกับ จริต อุปนิสัย หรือ อริมุตติ ของคนให้มากที่สุด บางท่านก็ใช้เวลาเกือบตลอดชีวิตนี้ไปเลยก็มี บางท่านก็เสียชีวิตไปอย่างไม่คาดคิดมาก่อนก็มี หรือบางคนก็หนีจากฟ้ากาสาawat พัสตร์ ไปมีครอบครัว หรือกลับ ไปใส่สูททำมาหากินตามภาษาฆราวาสไป ก็มีเช่นกัน ส่วนปัจจัยอันเป็นอุปสรรคใหญ่หลวงที่ทำให้เกิดความล้มเหลว หลังจากตัดสินใจออกบวชถือเพศเป็นสมณะนั้น ก็มีเหตุผลเอาแต่จะค้นหาข้ออ้างหรือเหตุผลมาอธิบายกันไป แต่อย่าลืมว่า “เทวดาย่อมรู้ดีถึงเหตุแห่งหายนะของผู้ทิ้งผ้าเหลือง” ส่วนการให้เหตุผลที่ดีที่สุดในอันดับแรก คือ การไม่เกิดภาวะจิตศรัทธาเลื่อมใสหรือปลงใจเชื่อในคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าอย่างแท้จริง ไม่เกิดความร่าเริงใจที่จะปฏิบัติธรรมในแต่ละช่วงขณะวันเวลาที่ผ่านไป นั่นคือ “ความรู้ไม่จริงแห่งอวิชา” เข้ามาปิดบังปัญญาให้อ่อนกำลังลง กลายเป็นสิ้นปัญญาไปคือๆ เฉยเลย หรืออย่างน้อยที่สุด ก็เป็นผู้ขาดแคลน “กัลยาณปุถุชน-ปุถุชนผู้มีคุณธรรมสูง” คอยเป็นเพื่อนที่ปรึกษาได้จริง เช่น พระอริยสงฆ์ทั้งหลาย เป็นต้น และอีกประการหนึ่ง “ขวัญกำลังใจ” [Morales] หรือ “แรงบันดาลใจ” [Aspirations] ก็คือ ความหวังตามที่ตั้งใจมุ่งหมายเอาไว้ นั้น ก็มีส่วนสำคัญที่จะทำให้การปฏิบัติธรรมหรือการบำเพ็ญเพียรภาวนากรรมฐานประสบความสำเร็จได้ แต่ที่สำคัญที่สุด อย่าปัจจัยสำคัญมากอีกอย่างหนึ่ง คือ เวลาของชีวิตที่สูญเสียไปทุกเสี้ยววินาที ที่บุคคลนั้นไม่เห็นคุณค่าของมัน ที่เรียกว่า “จังหวะ-โอกาส” [Rhythm and Chance] สิ่งเหล่านี้เป็นปัจจัยองค์ประกอบชีวิตที่สามารถเลือกแสวงหาได้ แต่ไม่มีขายตามห้างร้านต่างๆ ต้องเสกสร้างขึ้นมาจาก ด้วยตนเองเท่านั้น อย่าไปคิดหาที่พึ่งจากผู้อื่น และอย่าไปถือเป็นเรื่องโชคกลางยามคืออะไร สร้างมันขึ้นมาเองดีกว่า แน่นนอนกว่า เพราะถ้าลงมือทำจริง มันก็เกิดขึ้นจริง แต่ถ้าไม่ทำจริง มันก็ไม่มีอะไรเกิดขึ้นจริง เช่นกัน เพราะฉะนั้น องค์ประกอบปัจจัยต่อไปนี้ ที่ผู้ปฏิบัติธรรมต้องสำรวจระวางเป็นพิเศษ เพื่อเป็นพลังกำลังสำคัญในการบำเพ็ญเพียรภาวนาให้ไปบูลย์ยิ่งขึ้นไป ได้แก่ (๑) ร่างกายที่แข็งแรง [Physical Strength] (๒) ขวัญกำลังใจ [Morales] (๓) ปัญญาแห่งโยนิโสมนสิการ [Knowledge and Insight = ธรรมัญญูสติปัญญา-ปัจจยการ] และ (๔) คลังปัญญา [ต้นทุนทางปัญญา-Intellectual Capital] สิ่งเหล่านี้ เกิดขึ้นได้จาก “การหมั่นเพียรเจริญภาวนากรรมฐาน” [มนสิการกรรมฐาน-อนุปัสสนา ๗-สติปัฏฐาน ๔] ที่ประกอบด้วย (๑) ภาวนา-ภาวิตกาย (๒) สีสภาวนา-ภาวิตศีล (๓) จิตตภาวนา-ภาวิตจิต และ (๔) ปัญญาภาวนา-ภาวิตปัญญา คำว่า “ภาวนา-ภาวิต” หมายถึง การพัฒนา การฝึกอบรม หรือการเจริญ ให้เกิดศักยภาพยิ่งขึ้น คือ “เจริญดีแล้ว [สุภาวิตา] ย่อมรุ่งโรจน์เหมือนดวงอาทิตย์” ฉะนั้น เรื่องแบบนี้ อย่าให้กลายเป็นเรื่อง “ใกล้เกลือกินด่าง” ก็แล้วกัน เพราะไม่ยอมใช้ปัญญาด้วยไหวพริบปฏิภาณ หรือหมั่นทำ “โยนิโสมนสิการ” [คิดถูกวิธีอย่างฉลาด = ปฏิจจสมุปบาท-ปัจจยการ] ให้บ่อยๆ เป็นการพอกพูนด้วยปัญญาอันบริสุทธิ์ได้ นั่นคือ “รู้เห็นสรรพสิ่งทั้งหลายตามเป็นจริง” นั่นเอง

ดังนั้น การรู้เห็นธรรมชาติตามที่เป็นอย่างนั้น เป็นเรื่องสำคัญอันเป็นปรากฏการณ์ทางภาวะจิตของมนุษย์ คือ “กระบวนการคิด” [Conceptualization] ที่ทำให้เกิดองค์ความรู้ใหม่ๆ ขึ้นมา เรียกว่า “ปัญญา-Wisdom” โดยแบ่งออกเป็น ๒ ลักษณะ ได้แก่ (๑) การใช้สมาธิในการคิดขั้นพื้นฐานและการคิดขั้นสูง [โลกียธรรม] (๒) การใช้สมาธิในการพิจารณาสภาวะธรรมในวิปัสสนา [โลกุตตรธรรม หรือ โลกียญาณ-โลกุตตรญาณ] หรือ การเกิดปัญญาเห็นนามรูปโดย “ไตรลักษณ์” หรือ “ธรรมนิยาม ๓” [โดยใช้ วิปัสสนาภูมิ หรือ ปัญญาภูมิ ได้แก่ ชั้น ๕-อายตนะ ๑๒-ธาตุ ๑๘-อินทรี ๒๒-อริยสัจ ๔-ปฏิจาสมุปบาท ๑๒ และ ปฏิจาสมุปบันนธรรมทั้งหลาย ได้แก่ อัทธา ๓-สังขป ๔-สนธิ ๓-วัฏฏะ ๓-อาการ ๒๑-มูล ๒ และ กฏแห่งกรรม-กฎกรรมของสัตว์ [กัมมัตสสกา] คือ สัตว์โลกเป็นไปตามกรรมของตน อันเป็นความหมายสูงสุดโดยปรมาตม์ ที่เรียกว่า “ปรมาตม์สัจจะ” [Absolute Truths-พระอภิธรรม] โดยแสดงเป็นนัยแห่ง “โลกุตตรธรรม ๘” รวมถึง “ปรมาตม์ธรรม ๔” โดยธรรมทั้งหลายนี้ ไม่ได้สหระคด้วยกิเลสทั้งหลาย [ตัณหา-ทิฏฐิ คือ ธรรมอันเป็นปฏิปักษ์ต่อมัชฌิมาปฏิปทา] ที่เรียกว่า “สังสารทุกข์แห่งภวัจกร” หรือ “อุปาทานชั้น ๕ เป็นทุกข์” [ชั้น ๕ มีกิเลสครอบงำอยู่แห่งวัฏฏะ คือ กิเลส-กรรม-วิบาก] ดังนี้

“โลกุตตรธรรม ๘” หมายถึง ธรรมอันมิใช่วิสัยของโลก-สภาวะพื้นโลก ได้แก่

- (๑) “มัคคญาณ-มรรค ๔-อริยมรรค ๔” หมายถึง ญาณในอริยมรรค ปัญญาสูงสุดที่กำจัดกิเลส เป็นเหตุให้บรรลุลความเป็น “อริยบุคคล” ชั้นหนึ่งๆ ได้แก่ โสดาปัตติมัคคญาณ-สกทาคามีมัคคญาณ-อนาคามีมัคคญาณ-อรหัตตมัคคญาณ
- (๒) “ผลญาณ-ผล ๔-อริยผล ๔-สัมมัญญผล ๔” [สัมมาญาณ] หมายถึง ญาณในอริยผล ญาณที่เกิดขึ้นในลำดับ ต่อจาก “มัคคญาณ” และเป็น “ผลแห่งมัคคญาณ” นั้น ซึ่งผู้บรรลุแล้วได้ ชื่อว่าเป็นพระอริยบุคคลชั้นนั้นๆ มี โสดาบัน-โสดาปัตติผลญาณ ๑ สกทาคามี-สกทาคามีผลญาณ ๑ อนาคามี-อนาคามีผลญาณ ๑ อรหันต์-อรหัตตผลญาณ ๑
- (๓) “นิพพาน-นิพพาน ๒” หมายถึง สภาวะที่ดับกิเลสและกองทุกข์แล้ว ภาวะที่เป็นสุขสูงสุด เพราะไร้กิเลสไร้ทุกข์ เป็นอิสรภาพสมบูรณ์ ได้แก่
 - (๑) **สุอุปาทิเสสนิพพาน**-นิพพานยังมีอุปาทิเหลือ หรือ **กิเลสปรินิพพาน**-ดับกิเลส ยังมีเบญจขันธ์เหลือ ซึ่งเป็นนิพพานของพระอรหันต์ผู้ยังเสวยอารมณ์ที่น่าพอใจและไม่น่าพอใจทางอินทรี ๕ รับรู้สุขทุกข์อยู่ เรียกว่า “**สุอุปาทิเสสนุคคล-พระเสขะ**”
 - (๒) **อนุปาทิเสสนิพพาน**-นิพพานไม่มีอุปาทิเหลือ หรือ **ขันธ์ปรินิพพาน**-ดับกิเลส ไม่มีเบญจขันธ์เหลือ ซึ่งเป็นนิพพานของพระอรหันต์ผู้ระงับการเสวยอารมณ์ทั้งปวงแล้ว เรียกว่า “**อนุปาทิเสสนุคคล-พระอเสขะ**”

“**ปรมัตตธรรม ๔**” [ปรมัตตสังขะ-อรรถบัญญัติ] หมายถึง **สภาวะที่มีอยู่โดยปรมัตต์-สิ่งที่เป็นจริงโดย**
ความหมายสูงสุด หรือ คำนิยามตามนัยแห่งพระอภิธรรมปิฎก ได้แก่

- (๑) “**จิต-จิต ๘๘**” คือ สภาวะที่คิด [นามจันทร์ = วิญญาณ] ภาวะที่รู้แจ้งอารมณ์ ระดับจิตจำแนกตาม
ภูมิทั้ง ๔ ได้แก่ (๑) กามาวจรภูมิ (๒) รูปาวจรภูมิ (๓) อรูปาวจรภูมิ (๔) โลกุตตรภูมิ
- (๒) “**เจตสิก-เจตสิก ๕๒**” คือ สภาวะที่ประกอบกับจิต คุณสมบัติและอาการของจิต [นามจันทร์ =
เวทนา-สัญญา-สังขาร] ได้แก่ อัญญาสมานาเจตสิก ๑๓-อกุศลเจตสิก ๑๔-โสภณเจตสิก ๒๕
- (๓) “**รูป-รูป ๒๘**” คือ สภาวะที่เป็นร่าง [รูปจันทร์ = รูป] พร้อมทั้งคุณและอาการ ได้แก่ (๑)
มหาภูต ๔ คือ รูปต้นเดิม ได้แก่ ธาตุ ๔ กับ (๒) อุปาทายรูป ๒๔ คือ รูปอาศัยในมหาภูต ๔
- (๔) “**นิพพาน-นิพพาน ๒**” คือ สภาวะที่สิ้นกิเลสและทุกข์ทั้งปวง สภาวะที่ปราศจากต้นหาอย่าง
สมบูรณ์ ได้แก่ (๑) **สตูปาทิสถนิพพาน**-นิพพานยังมีอุปาทิเหลือ [สัญญา-เวทนา เป็นกิริยา
จิต ไม่ส่งผลในวิภูฏะ ๓ คือ กิเลส-กรรม-วิบาก เพราะเป็นจิตของพระอรหันต์] กับ (๒) **อนุ
ปาทิสถนิพพาน**-นิพพานไม่มีอุปาทิเหลือ [อมตธาตุ-วิภูฏะ-ขันธวินมุตติ-อนัตตา-สุญญตา]

หมายเหตุ: ให้ระวังการสื่อความหมายใน คำว่า “**จันทร์ ๕-นามรูป**” [อุปาทิ-อุปาทานจันทร์] โดยแยกออกเป็น
๒ นัย ได้แก่ (๑) “**จันทร์ ๕-นามรูป**” อันเป็นจิตที่สหระคตหรือสัมปยุตต์ด้วยวิภูฏะ ๓ [กิเลส-กรรม-วิบาก]
และ (๒) “**จันทร์ ๕-นามรูป**” อันเป็นจิตที่ไม่สหระคตหรือวิปยุตต์ด้วยวิภูฏะ ๓ [กิเลส-กรรม-วิบาก] โดยจะ
ถูกระงับดับไปในวิปัสสนาภูมิ ซึ่งหมายถึง “**วิภูฏะ-นิพพาน**” อนึ่ง พึงพิจารณาว่า องค์พระสัมมาสัมพุทธ
เจ้าทรงใช้เวลาในการค้นคว้าเกี่ยวกับ “**จันทร์ ๕-นามรูป**” ยาวนานที่สุด ก่อนถึงการตรัสรู้ภายใน ๖ ปี

อนึ่ง มีข้อให้พิจารณาเป็นพิเศษ คือ การเริ่มจะทำกิจการใดๆ นั้น ถ้าเริ่มต้นด้วยข้อที่ผิด มันก็มักจะผิดไป
ตลอดโครงการนั้น หรือต้องแก้ไขปรับปรุงอยู่ตลอด กลายเป็นอุปสรรคอันยิ่งใหญ่ ทำให้ต้องล้มเลิก
โครงการนั้นๆ ได้ ความจริงเกิดจาก “**ความไม่พร้อมอันสมบูรณ์**” [นั่นคือ “**อวิชา-Ignorance**” หมายถึง
**ความไม่รู้-ความไม่เห็น-ความไม่ถึงพร้อมเฉพาะ-ความไม่ตามตรัสรู้-ความไม่ตรัสรู้พร้อม-ความไม่แทง
ตลอด-ความไม่ถึงพร้อม-ความไม่ถึงรอบ-ความไม่เห็นเสมอ-ความไม่พิจารณา-ความไม่ทำให้ประจักษ์-
ความรู้ได้ยาก-ความเป็นคนเขลา-ความไม่รู้ทั่วพร้อม-ความหลงใหล-ความมัวเมา-อวิชาเป็น โอมะ-
อวิชาเป็น โยคะ-อวิชาเป็นอนุสัย-อวิชาเป็นเครื่องกัฏฐุม-อวิชาเป็นข่า-โมหะ-อกุศลมูล**] ในการ
จัดการทุกเรื่องเกี่ยวกับงานนั้นๆ ในการปฏิบัติธรรมทางพระพุทธศาสนานั้น เป็นเรื่องละเอียดอ่อนทางด้าน
จิตนิยมและสังขนิยมเชิงปรัชญา ที่หมายถึง เรื่องนามธรรมขั้นสูง [Higher Abstract] คือ “**กระบวนการคิด
โดยให้จิตตามพิจารณาจิตด้วยปัญญารอบรู้**” ฉะนั้น ผู้ที่ขาดประสบการณ์ในทักษะการเรียนรู้ [ภาษาและ
คำศัพท์] ย่อมเกิดความลำบากในการทำความเข้าใจ เมื่อมีการรู้การเห็นใน “**ปรากฏการณ์แห่งธรรม**” [The
Phenomenal States-ภาพนิมิต-มโนภาพ] ทั้งหลายขึ้น เพราะในวิปัสสนาภูมินั้น คงไม่ใช่ภาษากลาง ที่
เรียกว่า “**ภาษาเทพ-Divine Language**” ที่บางคนบางว่า ออกสำเนียงคล้าย “**ภาษาลาติน**” [Latin] หรือ “**ภาษา**

บาลีสันสกฤต” [Pali-Sanskrit] แต่เป็น “ภาษาจีนไหหลำ” หรือ “ภาษาแคว้งคั้ง” [Cantonese] นั้น ไม่น่าจะใช้สำหรับข้อสมมติฐานในเรื่องนี้ “ภาษาทางจิต” เป็นสนามพลังงานเคลื่อนแม่เหล็กไฟฟ้าชนิดหนึ่ง ที่เรียกว่า “สนามพลังงานจิต” [Mental Energy Field] ที่สื่อความหมายได้เหนือ “สมมติสัจจะ” หรือ ภาษาใดภาษาหนึ่งของมนุษย์ เช่น การสื่อสารในการรักษาด้วยจิตบำบัด [Psychotherapy] หรือ การสื่อสารผ่าน “โทรจิต” [Telepathy] เรียกอีกอย่างว่า “เจโตปริยญาณ” (ข้อ ๕ ในวิชา ๘ คือ ความรู้แจ้ง ความรู้วิเศษ เมื่อบุคคลได้จตุตถฌาน รวมทั้ง ในข้อ ๒ “มโนมยทธิ-ฤทธิ์สำเร็จด้วยใจหรือนิรมิตกายอื่น” ในข้อ ๓ “อิทธิวิชา-แสดงฤทธิ์ต่างๆ ได้” หรือ ในข้อ ๔ “ทิพโสต-หูทิพย์” และในข้อ ๖ “บุพเพนิวาสานุสสติ-ระลึกชาติได้” กับข้อ ๗ “ทิพพจักขุ-ตาทิพย์” เรื่องนี้ ก็บุญบารมีของใครของมันที่สั่งสมไว้ อย่าไปปร้อนใจกับผู้อื่น) หมายถึงความรู้ที่กำหนดใจผู้อื่นได้ ก็เข้าไปในลักษณะอ่านจิตอ่านใจของผู้อื่นได้ [Mind Map] หรือ “อริมุตติ” [อุปนิสัย-แนวโน้มนิยม] ของผู้อื่นได้ จนถึงขั้นบังคับจิตผู้อื่นได้ [Mind Control] ที่เรียกว่า “Conspiracy Theory” คือ ความเชื่อว่ามีองค์กรที่รับผิดชอบอยู่เบื้องหลังอย่างลับๆ ที่ควบคุมเหตุการณ์หรือปรากฏการณ์ที่อธิบายไม่ได้ เช่น การเปลี่ยนจิตใจของมนุษย์หรือความแปรปรวนในเรื่องดินฟ้าอากาศ เป็นต้น แต่บางคนแปลว่า “ทฤษฎีทรยศต่อธรรมชาติ” เช่น โครงการ “HARRP = High Frequency Active Auroral Research Program” ที่ถือเป็น “อาวุธทางธรณีฟิสิกส์” [Geophysical Weapon] หรือ โครงการสตาร์วอร์ของประเทศสหรัฐอเมริกา เป็นต้น แต่คงไม่เกี่ยวกับ “ปล่อยวัชนู-เสกตะปูโลงผี-ป่าหนังกวายเข้าห้อง-ยาสังยาแฝด-กุมารทองน้องที่-สาธิตกาลินทอง-เครื่องหย่าร้างมัดใจผี” [เทคโนโลยีหมอเขมรแถวสุรินทร์บุรีรัมย์] หรือ “ลอยมาตาม-ปล่อยของลงของพวกศิริจรรย์วิชา” [เทคโนโลยีหมอแขกมินบุรี] ข้อนี้ไม่เกี่ยวกับนักเรียนเทคนิคแถวนั้น ครูอาจารย์พ่อแม่เอาไม่อยู่ ชอบพากันปล่อยของตามรถเมล์ (รวมอ้วกขี้และเยี่ยวไม่เป็นที่เป็นทางด้วย แลนมมือบอน ชอบลงยันต์ตามรั้วกำแพงบ้านหรือตึก สงสัยเป็นลูกหลานจากตระกูลหมอผีหรือหมอธรรมสมัยกรุงเก่าครั้งกระโน้นนานมาก) เช่น ลูกกระเบิดปิงปอง มีค้อดาบ ไม้จิ้มฟันเขี่ยน-คมแฝด ข้าวกั่ว-ปิ่น พวกนี้เก่งนักควรส่งไปอยู่ค่ายหนองจิก จะได้ว่าชีวิตมีค่ามากแค่ไหน ควรทำอะไรให้ครอบครัวและสังคม] ของพวกหมอเวทย์มนตร์ไสยศาสตร์ไทยๆ เรา [น่าแปลกที่ทัววจีนหรือคนเอเชียเหมือนกัน สนใจในเรื่องพวกนี้ ชอบของเสน่ห์หามานิยม เพื่อนำไปใช้ในการค้าขาย มากกว่าเครื่องรางของขลังแบบเคล้วคลาด หรือป้องกันอาวุธศัตรูคู่แข่ง แต่ก็ต่างจากคนไทยชอบเครื่องรางของขลังป้องกันตัว คือ เตรียมรบอยู่เสมอแม้ยามสงบด้วยความไม่ประมาท] อนึ่ง “คุณไสยพวกนี้ มันจะแพ้คนทำดีหรือผู้ทรงศีล”

ในความเป็นจริง น่าจะเป็น “ภาษาเชิงสัญลักษณ์” [Sign Language] คือ เป็นความเข้าใจระหว่างใจกับใจ ตามที่มโนภาพเอาไว้ในใจ แต่ใน “ภาษาทางภาวนากรรมฐาน” [Mental Development Language] นั้น เป็นการใช้ “นิมิต-นิมิตต์” [Signs] หรือ “ภาพนิมิต-จินตภาพ” [Mental Images] อีกนัยหนึ่ง ก็น่าจะเป็นศักยภาพทางจิตที่สร้างภาพเสมือนจริงให้เกิดขึ้นได้ในกาลทั้ง ๓ ได้แก่ “อดีตอัชชา-อนาคตอัชชา-ปัจจุบันอัชชา” อย่างเช่น ภาพที่เกิดขึ้นในความฝัน [Dreams] ที่จิตได้ดำเนินก่อสร้างขึ้นในขณะที่นอนหลับ ที่อาจจะเกิดจากการประมวลองค์ความรู้จากการสร้างภาพใน “จินตนาการ” [Imaginations] ตามความนึกคิด

ในใจ [โยนิโสมนสิการ = “อริโมกข์” คือ การปลงใจเชื่อด้วยศรัทธา หรือปักใจเชื่อในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง กับ “มนสิการ” คือ การใส่ใจ ใคร่ครวญ ด้วยวิจารณญาณและความยินดี หรือ “ฉันทะ” พอใจ ถ้าในวิปัสสนา คือ “นิกันติ” ความพอใจจิตใจ และยังมีสติสัมปชัญญะ] ของผู้ฝึกคนนั้น แต่ในความฝันนั้น บุคคลส่วนใหญ่ที่ไม่มีสติสัมปชัญญะ จิตมันแอบสร้างภาพในฝันขึ้นเอง หรืออาจเป็นระบบเตือนภัยล่วงหน้าว่าจะเกิดเหตุการณ์อะไรขึ้นก็ได้ แต่พระอรหันต์ไม่มีฝันลมๆ แล้งๆ นอนฝันหวาน หรือ ฝันกลางวัน กลางแดด ร้อนๆ เพราะจิตของพระอรหันต์ นั่นคือ “สติสัมปชัญญะ” [เมื่อกักคตาแห่งสมาธิแล้วด้วย ถ้าพระอรหันต์ฝัน เช่น ชาวบ้าน แสดงว่าเป็นเรื่องผิปกติ “สังวร ๕” ไม่ครบหรือบกพร่องไป ได้แก่ ปาฏิโมกขสังวร-สติสังวร-ญาณสังวร-ขันติสังวร-วิริยสังวร] ที่ได้รับการพัฒนาอย่างสมบูรณ์ด้วย “มหาสติปัฏฐาน-สติปัฏฐาน ๔” นั้น ย่อมกลายเป็น “สัมมาสติ” ไปแล้ว ไม่รอใครทั้งนั้นหรอก [คำเตือน: การไม่ปฏิบัติไม่ต้องไปรอฟังเพื่อนๆ จะบรรลุก็ให้สำเร็จผลไปเลย บุญของใครของมัน ไม่เกี่ยวกัน ตัดกันให้ขาดในเรื่องนี้ หรือในทำนองเดียวกัน เมื่อคนออกลูก จะไปรอกคนนั้นคนนี้มาพร้อมก่อน แล้วถึงจะคลอดออกมา หรือรอเอามหาอุกฤษเอา ยาม ก็เชิญตามสบาย เป็นเรื่องยากมากกับความเจ็บ ไม่ใช่ปวดอย่างเดียว และอันตรายด้วย]

อย่างไรก็ตาม จุดแรกเริ่มแห่งการปฏิบัติธรรมที่เป็น “สัมมาปฏิบัติ” [ปฏิบัติธรรมถูกต้องโดยธรรม] หรือ “สัมมานุวัตรปฏิบัติ” หมายถึง ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม ปฏิบัติธรรมถูกต้อง ให้ธรรมย่อยกลืนแก่ธรรมใหญ่ สอดคล้องตามวัตถุประสงค์ของธรรมทั้งหลายที่สัมพันธ์กัน หรือ ดำเนินชีวิตถูกต้องตามธรรม ดังเช่น สัมมาปฏิบัติ-อนุโลมปฏิบัติ-อปัจจุบันิกปฏิบัติ [ปฏิบัติที่ไม่ขัดขวางกับมัชฌิมาปฏิบัติ]-อันวัตรปฏิบัติ [ปฏิบัติที่เป็นไปตามความมุ่งหมาย]-สัมมานุวัตรปฏิบัติ [ปฏิบัติธรรมถูกต้อง] กล่าวคือ การบำเพ็ญศีลให้บริบูรณ์ ความคุ้มครองทวารในอินทรีทั้งหลาย [ศีลสัมปทา-ศีลวิสุทธิ] ๑ โภชนมัตตัญญูตา ๑ ชาตริยานุโยค ๑ ที่เรียกว่า “อปัลลภปฏิบัติ ๓” หมายถึง ข้อปฏิบัติที่ไม่ผิด ปฏิบัติที่เป็นส่วนแก่นสาร เนื้อแท้ ซึ่งจะนำผู้ปฏิบัติให้ถึงความเจริญงอกงามในธรรม เป็นผู้ดำเนินอยู่ในแนวทางแห่งความปลอดภัย จากทุกข้ออย่างแน่นอนไม่ผิดพลาด หรือ “โพธิปักขิยธรรม ๓๗” หมายถึง ธรรมอันเป็นฝักฝ่ายแห่งความตรัสรู้ คือ เกื้อกูลแก่การตรัสรู้ ธรรมที่เกี่ยวพันแก่อริยมรรค [มัลลัญญาณ-อริยมรรค ๔-มรรค ๔-ทุกขนิโรธคามินีปฏิบัติ (มรรค) หรือ อริยสังข์ ๔ กับ อริยมรรคมีองค์ ๘-อริยอัฏฐังคิกมรรค] ได้แก่ “สติปัฏฐาน ๔ [สติสัมปชัญญะ]-สัมมปธาน ๔-อิทธิบาท ๔-อินทรี ๕-พละ ๕-โพชฌงค์ ๗-มรรคมีองค์ ๘” กล่าวโดยย่อ คือ การชำระ “ไตรสิกขา-สิกขา ๓” ให้เกิดความบริสุทธิ์หมดจดจากกิเลสทั้งหลายด้วยการเจริญ “วิสุทธิ ๗” [ความบริสุทธิ์ที่สูงขึ้นไปเป็นขั้นๆ ธรรมที่ชำระสัตว์ให้บริสุทธิ์ ยังไตรสิกขาให้บริบูรณ์เป็นขั้นๆ ไปโดยลำดับ จนบรรลุจุดหมายคือนิพพาน] โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ภาวะจิตดังกล่าวนี้ คือ (๑) “อริโมกข์” [ศรัทธา ๔-สัทธา ๔] คือ ความศรัทธา เลื่อมใสในพระพุทธศาสนา กับ (๒) “มนสิการ” คือ ความใส่ใจด้วยยินดีปราโมทย์ในธรรมที่ปฏิบัติอย่างประจักษ์แจ่มแจ้ง ที่ปฏิสังขตด้วย “อริยอัฏฐังคิกมรรค-อริยมรรคมีองค์ ๘” ในทุกขั้นตอน ดังนี้

- (๑) “**วิตกกมกิเลส**” หมายถึง กิเลสอย่างหยาบ ที่เป็นเหตุให้ล่วงละเมิดออกมาทางกายและวาจา เช่น เป็น **กายทุจริต ๓** คือ ประพฤติชั่วด้วยกาย [ปาณาติบาต-ฆ่าสัตว์ ๑ อทินนาทาน-ลักทรัพย์ ๑ กามสุมิฉฉาจาร-ประพฤติผิดในกาม ๑] และ **วจีทุจริต ๔** คือ ประพฤติชั่วด้วยวาจา [มุสาวาท-พูดเท็จ ๑ ปิสุณาวาจา-พูดต่อเสียด ๑ ผรุสวาจา-พูดคำหยาบ ๑ สัมผัปปลาปะ-พูดเพื่อเจ้อ ๑] ย่อมละด้วยศีล [อธิศีลสิกขา = สัมมาวาจา-สัมมากัมมันตะ-สัมมาอาชีวะ นั่นคือ วจีสุจริต ๔-กายสุจริต ๓-สัมมาชีพ ๑]
- (๒) “**ปริยัญฐานกิเลส**” หมายถึง กิเลสอย่างกลางที่พุ่งขึ้นมาเร้ารุมอยู่ในจิตใจ ดังเช่น **นิวรรณ ๕** คือ ธรรมที่กั้นจิตไม่ให้บรรลुकุณความดี [กามฉันทะ-ความพอใจในกาม ๑ พยาบาท-ความขัดเคืองแค้นใจ ๑ ถีนมิทระ-ความหดหู่และเซื่องซึม ๑ อุทธัจจกุกกุกจะ-ความฟุ้งซ่านและร้อนใจ ๑ วิจิกิจฉา-ความลังเลสงสัย ๑] ในกรณีที่จะข่มระงับไว้ ย่อมละด้วยสมาธิ [อธิจิตตสิกขา = สัมมาวายามะ-สัมมาสติ-สัมมาสมาธิ นั่นคือ สัมมัปปธาน ๔-สติปัฏฐาน ๔-ฌาน ๔]
- (๓) “**อนุสัยกิเลส**” หมายถึง กิเลสอย่างละเอียดที่นอนเนื่องอยู่ในสันดาน [พื้นจิต] อันยังไม่ถูกกระตุ่นให้พุ่งขึ้นมา ด้วยอารมณ์ที่จะประสบผ่านเข้ามาในใจ ถึงจะแสดงฤทธิ์ออกมาให้เห็นได้ เช่น **อนุสัย ๗** คือ กิเลสที่นอนเนื่องอยู่ในสันดาน [กามราคะ-ความกำหนัดในกาม ๑ ปฏิฆะ-ความขัดใจ ๑ ทิฏฐิ-ความเห็นผิด ๑ วิจิกิจฉา-ความสงสัย ๑ ภวราคะ-ความกำหนัดในภพ ๑ อวิชชา-ความไม่รู้จริง ๑] ย่อมละด้วยปัญญา [อธิปัญญาสิกขา = สัมมาทิฏฐิ-สัมมาสังกัปปะ นั่นคือ (๑) ความรู้ อริยสัจ ๔-เห็นไตรลักษณ์-รู้กุศลและอกุศลมูลกับกุศลและอกุศลมูล-เห็นปฏิจสมุปบาท ๑๒ และ (๒) กุศลวิตก ๓]

ฉะนั้น ความรู้รอบตัวเล็กๆ น้อยๆ เกี่ยวกับ (๑) **ความเชื่อ** (๒) **ทัศนคติ-ค่านิยม** (๓) **ขนบธรรมเนียม** (๔) **ประเพณี** หรือ (๕) **วัฒนธรรม** เฉพาะกลุ่มในสังคมไทยนั้น มีความสำคัญยิ่ง อันจะเป็นพื้นฐานในการปฏิบัติธรรม เมื่อผู้ปฏิบัติธรรมผ่านไปมาในสถานที่ต่างๆ เพื่อเลือกใช้เป็นที่นั่งสมาธิหรือเจริญภาวนากรรมฐาน ให้ถูกกาลเทศะ หรือเหมาะสมแก่กรรม เรื่องนี้เป็นทักษะในการใช้ไหวพริบปฏิภาณเฉพาะตน เพราะเป็นองค์ประกอบปัจจัยที่บ่งบอกสัญญาณแห่งความสำเร็จในกาลข้างหน้า หรือให้เปรียบเทียบกับหลักธรรม “**สัพปาเย ๗**” โดยออกไปหลงประเด็นกับค่านิยมตามกระแสสังคมที่ผิดๆ เพราะพุทธบริษัทที่แท้จริง “ไม่ยินยอมจำนน [จนปัญญา] อยู่ภายใต้อำนาจแห่งกิเลสทั้งหลาย นั่นคือ “**โลกวิสัย-โลกียวิสัย-สังกิเลสทั้งปวง**” แต่ต้องแสดงตนเป็น “**ผู้นำแห่งจิตวิญญาณโดยวิถีตามสัจภาวะแห่งพุทธะ**” [พุทธคุณ ๒-พุทธคุณ ๓-พุทธคุณ ๕] ให้พิจารณาหลักธรรม “**สัพปาเย ๗**” ดังนี้

“**สัปปายะ ๗**” หมายถึง **สิ่งที่สบาย-สภาพเอื้อ-สิ่งที่เกื้อกูล-สิ่งที่เอื้อต่อการอยู่ดีและการที่จะพัฒนาชีวิต** **สิ่งที่เหมาะสมกัน** อันเกื้อหนุนในการเจริญภาวนาให้**ได้ผลดี** **ช่วยให้สมาธิตั้งมั่น** **ไม่เสื่อมถอย** **ได้แก่**

- (๑) “**อาวาสสัปปายะ-เสนาสนสัปปายะ**” [Suitable Abode] คือ ที่อยู่อันเหมาะสม เช่น ปลอดภัย ไม่พลุกพล่านจอแจ
- (๒) “**โคจรสัปปายะ**” [Suitable Resort] คือ แหล่งอาหารอันวย ที่เที่ยวบิณฑบาตที่เหมาะสมดี เช่น มีหมู่บ้านหรือชุมชนที่มีอาหารบริบูรณ์อยู่ไม่ไกลไม่ไกลเกินไป เปรียบเทียบกับ คำว่า “**อโคจร ๖**” คือ บุคคลและสถานที่อันภิกษุไม่ควรไปมาหาสู่ **ได้แก่** หญิงแพศยา หญิงหม้าย สาวเพื่อภิกษุณี บัณฑิตและกั [กะเทย] และ ร้านสุรา [รวมทั้งตำหนักหรือสำนักทรงกึ่งไม่ควร]
- (๓) “**ภัสสสัปปายะ-รัชมัสสวนสัปปายะ**” [Suitable Speech] คือ การพูดคุยที่เหมาะสมกัน เช่น พูดคุยเล่าขานกันแต่ใน “**กถาวัตถุ ๑๐**” **ได้แก่** อัปปีจกถา สันตญูจกถา ปวีเวกถา อสังสัคคกถา วิริยารัมภกถา สีลกถา สมาธิกถา ปัญญุกถา วิมุตติกถา วิมุตติญาณทัสสนกถา และ พูดแต่พอประมาณรู้จักกาลเทศะ รับทราบข่าวสารและสื่อสารที่เอื้อปัญญา
- (๔) “**บุคคลสัปปายะ**” [Suitable Person] คือ บุคคลที่ถูกกันเหมาะสมกัน เช่น ไม่มีคนร้าย แต่มีท่านผู้ทรงคุณธรรม ทรงภูมิปัญญาเป็นที่ปรึกษาเหมาะสมใจ
- (๕) “**โภชนสัปปายะ-อาหารสัปปายะ**” [Suitable Food] คือ อาหารที่เหมาะสมกัน เช่น ถูกกับร่างกาย เกื้อกูลต่อสุขภาพ ฉ้นไม่ยาก
- (๖) “**อุตุสัปปายะ**” [Suitable Climate] คือ ดินฟ้าอากาศธรรมชาติแวดล้อมที่เหมาะสม เช่น ไม่หนาวเกินไป ไม่ร้อนเกินไป เป็นต้น
- (๗) “**อิริยาบถสัปปายะ**” [Suitable Posture] คือ อิริยาบถที่เหมาะสมกัน เช่น บางคนถูกกับกิจกรรม บางคนถูกกับนั่ง ตลอดจนมีการเคลื่อนไหวที่พอดี มีอิริยาบถสมควร

เมื่อเข้าใจแจ่มชัดในหลักธรรม “**สัปปายะ ๗**” ดีแล้ว ธรรมอันเป็นแนวทางแห่งการปฏิบัติโดยชอบ [โดยจะบกพร่อง ละเลย หรือ ขาดการใส่ใจ มิได้] นั้น คือ “**โพธิปักขิยธรรม ๓๗**” หมายถึง หมายถึง **ธรรมอันเป็นฝักฝ่ายแห่งความตรัสรู้** คือ **เกื้อกูลแก่การตรัสรู้** **ธรรมที่เกื้อหนุนแก่อริยมรรค** [มัลลคุณา-อริยมรรค ๔-มรรค ๔-ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา (มรรค) หรือ อริยสังข์ ๔ กับ อริยมรรคมีองค์ ๘-อริยอัฏฐังคิกมรรค] **ได้แก่** “**สติปัฏฐาน ๔** [สติสัมปชัญญะ-จตุตาโร สติปัฏฐานา]-**สัมมัปปธาน ๔** [จตุตาโร สมมปปธานา]-**อิทธิบาท ๔** [จตุตาโร อิทธิปาทา]-**อินทรีย์ ๕** [ปัญจินุทริยานิ]-**พละ ๕** [ปญจ พลานิ]-**โพชฌงค์ ๗** [สตุต โพชฌงคา]-**มรรคมีองค์ ๘** [อริโย อฏฐงฺกโก มคโค]” โดยเฉพาะอย่างยิ่ง “**มหาสติปัฏฐาน ๔-สติปัฏฐาน ๔**” ถ้าขึ้นต้นส่วนนี้ไม่ได้ การปฏิบัติธรรมที่เหลือกก็เป็นเรื่องสูญเปล่า เพราะ “**ท่านสติแตกแล้ว**” [อวิชชา-โมหะ] พวกจิตฟั่นเฟือน จิตสับสน จิตหวั่นไหว จิตตัดสาย ไม่สามารถปฏิบัติธรรมในพระพุทธศาสนาได้ เพราะไม่มีสติสัมปชัญญะ [สติปัญญา] ที่จะเข้าใจหลักธรรมที่เป็นองค์รวมได้หมด ไม่เกิด “**อภิญญา**” [ความรู้ชัดแจ้ง] ไม่เกิด “**สัมโพธิ**” [ความตรัสรู้] และย่อมไม่เกิด “**นิพพาน**” [ภาวะอันตัดขาดจากวัฏฏะทั้งหลายดีแล้ว]

ไม่ใช่พอเอาดอกไม้แดงทัดหูซ้ายเข้าให้ ถ่วงคัมพูด้านขวาไว้ [รักษาศูนย์ถ่วงไม่เอียงมากด้านใดด้านหนึ่ง] ก็ ลูกฟ้อน ร้องรำทำเพลง “อภัพบุคคล” เช่นนี้ หมกสิทธิ์ที่จะบรรลุคุณอันใหญ่พระธรรมวินัยนี้ ดังนี้ ให้จัดการ เรื่อง “สติสัมปชัญญะ” [เกิดขึ้นพร้อมสมาธิในขั้นใดขั้นหนึ่ง หรือ *อานาปานสติสมาธิ* คือ กำหนดสติ ตามลมหายใจเข้าออก ให้สงบปัสสัทธิ ด้วยยินดีปราโมทย์และเป็นสุข จนเกิดเป็นสมาธิในอารมณ์นั้นๆ อย่างแน่วแน่] ให้ได้ กล่าวอีกนัยหนึ่ง คือ การเกิดจิตตสมาธิ [เอกัคคตาแห่งวิเวกทั้ง ๓ ได้แก่ *กายวิเวก-ความ สงัดสงบระงับกาย ๑ จิตตวิเวก-ความสงัดสงบระงับใจ ๑ อุปวิเวก-ความสงัดสงบระงับสังขารทั้งปวง ๑*] ด้วยการเจริญสติปัญญา ๔ นั้นเอง โดยสัมปยุตต์ด้วยการเจริญภาวนากรรมฐาน [ภาวนา ๔: *กายภาวนา- สีลภาวนา-จิตตภาวนา-ปัญญาภาวนา* ซึ่งในฐานะที่ตั้งสติเหล่านั้น จะเทียบเคียงกันได้พอดี ให้ผู้ปฏิบัติธรรม ใส่ใจมนสิการการเกิดสัมปยุตตธรรมในข้อดีให้ดีเป็นพิเศษ เพราะเป็นเรื่องปัญญาแตกฉานในธรรมหรือจุด มุ่งหลายแห่งอรรถธรรมซึ่งปรมาตมะ อันเป็นประโยชน์สูงสุดหรือปรมาตลประโยชน์ คือ “นิพพาน” นั่นเอง] ข้อพึงสังเกต คือ ใน “การเจริญสติปัญญา ๔” นั้น ก็คือ “การเจริญอนุปัสสนา ๗” ในแต่ละฐาน ไม่ใช่เพียง “อนัตตานุปัสสนา” เพียงอย่างเดียว แล้วหาข้อสรุปถึงความเป็นอนัตตา คือ ความไม่ใช่ตัวตนเท่านั้น ได้แก่ *อนิจจานุปัสสนา ๑-ทุกขานุปัสสนา ๑-อนัตตานุปัสสนา ๑-นิพพิทานุปัสสนา ๑-วิราคานุปัสสนา ๑-นิโรธานุ ปัสสนา ๑-ปฏินิสัคคานุปัสสนา ๑* ตามลำดับ ในประเด็นนี้ ดูเหมือนทำให้ผู้ปฏิบัติธรรมเป็นงมงายยิ่งขึ้น ถ้าเป็นมือใหม่ฝึกหัดกรรมฐาน เพราะทั้งจะทำให้จิตกลายเป็นสมาธิแห่งรูปฌานทั้ง ๔ มันก็ยากแสนเข็ญ ยัง ต้องก้าวสู่การเจริญวิปัสสนาให้รู้เห็นนามรูปโดยไตรลักษณ์ เหมือนนักบินที่ไม่เคยฝึกบินมาก่อนด้วย เครื่องบินฝึกหัด ให้ขับเครื่องเอฟ ๑๘ หรือแอร์บัส ๓๘๐ ไปเลย [โหม่งโลกอย่างไม่ยั้งทั้งนั้น แต่อย่าลืม บุญบารมีของคนไม่เท่ากัน ตามที่สร้างสมมาก่อน บางคนขึ้นขับก็เป็นได้เลย *ของเก่าเขาดีจริงๆ* (สัญญา) ใช้ ในครั้งพุทธกาล ผู้ได้ฟังธรรมจากพระตถาคต ก็บรรลุอรหัตตในคราวนั้น ขณะนั้น สมัยนั้น ได้เลย รอไม่ได้ ก็มีเช่นกัน ดังเช่น *ภิกษุปัญจวัคคีย์* หมายถึง “*พระพวก ๕-พระมหาเถระ ๕-ภิกษุมีพวก ๕*” ได้แก่ “*อัญญา โภณฑัญญะ-วัปปะ-ภัททิยะ-มหานามะ-อัสสชิ*” [ภิกษุสงฆ์] และพร้อมด้วย *พระนางมหาปชาบดีโคตรมี* [ภิกษุณีสงฆ์] อีกฝ่ายหนึ่ง ก็เป็น *พระอรหันตสาวก* รุ่นแรกของพระพุทธเจ้า หลังกเกิด “*ดวงตาเห็นธรรม- ธรรมจักขุ*” ในราตรีคืนแรก คืนราตรีถัดไปก็บรรลุถึง *พระอรหันตขีณาสพ* ตามลำดับ เพราะฉะนั้น อย่า ประมาทปัญญา หรือ อย่าประมาทในธรรม เป็นเด็ดขาด] ดังรายละเอียดเพิ่มเติมต่อไปนี้

“*ภิกษุเหล่านั้นได้ไปยังสำนักของพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้วทูลถามถึงมลทินของพระกรรมฐานที่ เกิดขึ้นๆฝ่ายพระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จ ไปยังที่ที่ภิกษุเหล่านั้นนั่ง ทรงบรรเทามลทิน ลำดับนั้น บรรดา ภิกษุปัญจวัคคีย์เหล่านั้น ที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงนำถรรพออกไปอย่างนี้ โอวาทอยู่ พระวัปปเถระ ได้ เป็นพระโสดาบันในวันปาฏิบถ ในแรม ๒ ค่ำ พระภัททิยะ ในแรม ๓ ค่ำ พระมหานามะ ในแรม ๔ ค่ำ พระอัสสชิ และ ในวันแรม ๕ ค่ำของปีภิกษุเหล่านั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าให้พระปัญจวัคคีย์เหล่านั้นทั้งหมด ประชุมรวมกันตรัส “อนัตตลักขณสูตร” [อนัตตตา] เวลาจบพระสูตร ภิกษุทั้งหมดตั้งอยู่ใน พระ อรหัตผล” (พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มูลปณณาสก เล่ม ๑ ภาค ๒ - หน้าที่ 468 FILE 18)*

ในอันดับต่อไปนี้ ให้ผู้ปฏิบัติธรรม ใช้เวลาสักนิดในการพิจารณาทบทวนความเข้าใจและความแม่นยำจำได้ในหลักธรรม “สติปัฏฐาน ๔” อย่างละเอียดอีกครั้ง ดังนี้

“สติปัฏฐาน ๔” หมายถึง ที่ตั้งของสติ-การตั้งสติกำหนดพิจารณาสิ่งทั้งหลายให้รู้เห็นตามความเป็นจริง คือ ตามที่สิ่งนั้นๆ มันเป็นของมัน ซึ่งทำให้ถึง “อนัตตานุปัสสนายถาภูตญาณ” [ขลา ปชาน] นั่นคือ ปัญญาเห็นนามรูปโดยไตรลักษณ์ ในความหมายรวมๆ ฉะนั้น การเจริญธรรม “มหาสติปัฏฐาน ๔” นี้ เป็นด่านแรกแห่งการปฏิบัติธรรม ที่เรียกว่า “อริยมรรค” ได้แก่

- (๑) “**กายานุปัสสนาสติปัฏฐาน**” คือ การตั้งสติกำหนดพิจารณากาย ให้รู้เห็นตามเป็นจริงว่า เป็นแต่เพียงกาย ไม่ใช่สัตว์บุคคลตัวตนเราเขา โดยจำแนกวิธีปฏิบัติไว้หลายอย่าง นั่นคือ (๑) “**อานาปานสติ**” กำหนดคัลักษณะลมหายใจเข้าออก “อัสสาสะ-ปัสสาสะ” ควรใช้เจริญตามในขั้นแรก (๒) “**อิริยาบถ**” กำหนดรู้ทันอิริยาบถ (๓) “**สัมปชัญญะ**” สร้างสัมปชัญญะในการกระทำความเคลื่อนไหวทุกอย่าง (๔) “**ปฏิกลมนสิการ**” พิจารณาส่วนประกอบอันไม่สะอาดทั้งหลายที่ประชุมเข้าเป็นร่างกายนี้ (๕) “**ธาตุมนสิการ**” พิจารณาเห็นร่างกายของตน โดยสักว่าเป็นธาตุแต่ละอย่างๆ และ (๖) “**นวสีวติกา**” พิจารณาซากศพในสภาพต่างๆ อันแปลกกันไป ใน ๘ ระยะเวลา ให้เห็นคติธรรมคาของร่างกาย ของผู้อื่นเช่นใด ของตนก็จักเป็นเช่นนั้น
- (๒) “**เวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน**” คือ การตั้งสติกำหนดพิจารณาเวทนา ให้รู้เห็นตามเป็นจริงว่า เป็นแต่เพียงเวทนา ไม่ใช่สัตว์บุคคลตัวตนเราเขา นั่นคือ มีสติอยู่พร้อมด้วยความรู้ชัดเวทนาอันเป็น สุขก็ดี-ทุกข์ก็ดี-เฉยๆ ก็ดี ทั้งที่เป็นสามิส [มีเครื่องหล่อ-วัตถุ] และเป็นนิรามิส [เป็นอิสระ] ตามที่เป็นไปอยู่ในขณะนั้นๆ
- (๓) “**จิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน**” คือ การตั้งสติกำหนดพิจารณาจิต ให้รู้เห็นตามเป็นจริงว่า เป็นแต่เพียงจิต ไม่ใช่สัตว์บุคคลตัวตนเราเขา นั่นคือ มีสติอยู่พร้อมด้วยความรู้ชัดจิตของตนที่ มีราคะ-ไม่มีราคะ-มีโทสะ-ไม่มีโทสะ-มีโมหะ-ไม่มีโมหะ-เศร้าหมองหรือผ่องแผ้ว-ฟุ้งซ่านหรือเป็นสมาธิ เป็นต้น อย่างไรก็ตาม ที่เป็นไปอยู่ในขณะนั้นๆ
- (๔) “**ธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน**” คือ การตั้งสติกำหนดพิจารณาธรรม ให้รู้เห็นตามเป็นจริงว่า เป็นแต่เพียงธรรม ไม่ใช่สัตว์บุคคลตัวตนเราเขา นั่นคือ มีสติอยู่พร้อมด้วยความรู้ชัดธรรมทั้งหลาย ได้แก่ นีวรณ ๕-ขันธ ๕-อายตนะ ๑๒-โพชฌงค์ ๗-อริยสัจ ๔ ว่าคืออะไร เป็นอย่างไร มีในตนหรือไม่ เกิดขึ้น เจริญบริบูรณ์ และดับไปได้อย่างไร เป็นต้น ตามที่เป็นจริงของมันอย่างนั้นๆ

อย่างไรก็ตาม เพื่อให้เห็นและเข้าใจอย่างถูกต้องของข้อธรรมที่ต้องเริ่มแรกในการปฏิบัติธรรมในพระธรรมวินัยนี้ ให้พิจารณาถึงมหากุศลผลบุญอันจะเกิดขึ้นในแต่ละบุคคล ก็ต่างกรรมต่างวาระกัน ดังนี้

อานิสงส์การเจริญสติปัฏฐาน ๔

(พระสูตรตันตปิฎก ทีฆนิกาย มหาวรรค เล่ม ๒ ภาค ๒ - หน้าที่ 254-257 FILE 14)

[๓๐๐] คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย **ผู้ใดผู้หนึ่งพึงเจริญสติปัฏฐาน ๔ นี้ ว่าจะอย่างนั้นตลอด ๗ ปี** ผู้นั้นพึงหวังผลทั้ง ๒ ผล อันใดอันหนึ่ง คือ **พระอรหัตผล** ในปัจจุบันชาตินี้ ๑ หรือ เมื่ออุปาทิ [อุปทานขันธ ๕] ยังเหลืออยู่ ก็เป็น **พระอนาคามี** ๑

คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ๗ ปียกไว้ คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย **ผู้ใดผู้หนึ่งพึงเจริญสติปัฏฐานทั้ง ๔ นี้ อย่างนั้นตลอด ๖ ปี** ผู้นั้นพึงหวังผลทั้ง ๒ ผล อันใดอันหนึ่ง คือ **พระอรหัตผล** ในปัจจุบัน ชาตินี้ ๑ หรือ เมื่ออุปาทิยังเหลืออยู่ ก็เป็น **พระอนาคามี** ๑

คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ๖ ปียกไว้ คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย **ผู้ใดผู้หนึ่งพึงเจริญสติปัฏฐานทั้ง ๔ นี้ อย่างนั้น ตลอด ๕ ปี** ผู้นั้นพึงหวังผลทั้ง ๒ ผล อันใดอันหนึ่ง คือ **พระอรหัตผล** ในปัจจุบัน ชาตินี้ ๑ หรือ เมื่ออุปาทิยังเหลืออยู่ ก็เป็น **พระอนาคามี** ๑

คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ๕ ปียกไว้ คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย **ผู้ใดผู้หนึ่งพึงเจริญสติปัฏฐานทั้ง ๔ นี้ อย่างนั้น ตลอด ๔ ปี** ผู้นั้นพึงหวังผลทั้ง ๒ ผล อันใดอันหนึ่ง คือ **พระอรหัตผล** ในปัจจุบัน ชาตินี้ ๑ หรือ เมื่ออุปาทิยังเหลืออยู่ ก็เป็น **พระอนาคามี** ๑

คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ๔ ปียกไว้ คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย **ผู้ใดผู้หนึ่งพึงเจริญสติปัฏฐานทั้ง ๔ นี้ อย่างนั้น ตลอด ๓ ปี** ผู้นั้นพึงหวังผลทั้ง ๒ ผล อันใดอันหนึ่ง คือ **พระอรหัตผล** ในปัจจุบัน ชาตินี้ ๑ หรือ เมื่ออุปาทิยังเหลืออยู่ ก็เป็น **พระอนาคามี** ๑

คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ๓ ปียกไว้ คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย **ผู้ใดผู้หนึ่งพึงเจริญสติปัฏฐานทั้ง ๔ นี้ อย่างนั้น ตลอด ๒ ปี** ผู้นั้นพึงหวังผลทั้ง ๒ ผล อันใดอันหนึ่ง คือ **พระอรหัตผล** ในปัจจุบัน ชาตินี้ ๑ หรือ เมื่ออุปาทิยังเหลืออยู่ ก็เป็น **พระอนาคามี** ๑

คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ๒ ปียกไว้ คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย **ผู้ใดผู้หนึ่งพึงเจริญสติปัฏฐานทั้ง ๔ นี้ อย่างนั้น ตลอด ๑ ปี** ผู้นั้นพึงหวังผลทั้ง ๒ ผล อันใดอันหนึ่ง คือ **พระอรหัตผล** ในปัจจุบัน ชาตินี้ ๑ หรือ เมื่ออุปาทิยังเหลืออยู่ ก็เป็น **พระอนาคามี** ๑

เหลืออยู่ ก็เป็น พระอนาคามี ๑

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย กิ่งเดือนยกไว้ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ผู้ใดผู้หนึ่งพึงเจริญสติปัฏฐานทั้ง ๔ นี้อย่างนั้น ตลอด ๗ วัน ผู้นั้นพึงหวังผลทั้ง ๒ ผล อันใดอันหนึ่ง คือ พระอรหัตผล ในปัจจุบัน ชาตินี้ ๑ หรือ เมื่ออุปาทิยัง เหลืออยู่ ก็เป็น พระอนาคามี ๑

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ทางนี้เป็นที่ไปอันเอก [เอกายนมรรค คือ สติปัฏฐาน ๔ โดยรวม คือ โภธิปักขีย ธรรม ๓๗] เพื่อความหมดจดพิเศษของสัตว์ทั้งหลาย เพื่อก้าวล่วงเสียซึ่งความโศกและความร่ำไร เพื่ออัสดง ดับไปแห่งทุกข์และโทมนัส เพื่อบรรลุนิพพาน [ข้อปฏิบัติที่ถูกต้อง หมายถึง อริยอัฏฐังคิกมรรค หรือ ภาวะอันจะลุดึงได้ด้วยข้อปฏิบัติที่ถูกต้อง ได้แก่ นิพพาน] เพื่อกระทำ พระนิพพาน ให้แจ้งทางนี้ คือ สติปัฏฐาน ๔ อย่าง ด้วยประการฉะนี้

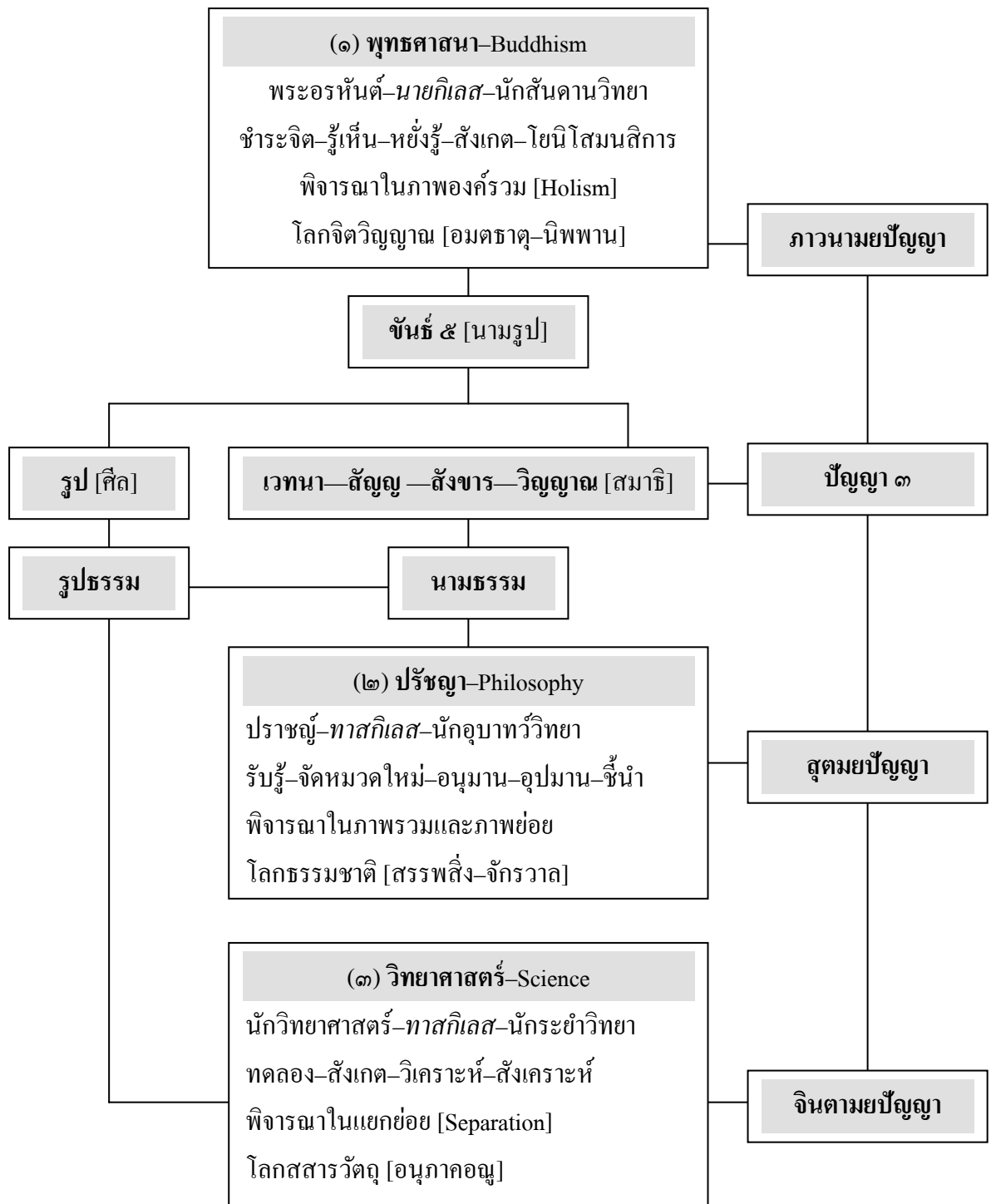
คำอัน ใด ที่กล่าวแล้วอย่างนี้ คำอันนั้น เราอาศัย เอกายนมรรค [คือ สติปัฏฐาน ๔ โดยรวม คือ โภธิปักขีย ธรรม ๓๗] นี้กล่าวแล้ว ด้วยประการฉะนี้

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสพระสูตรนี้จบแล้ว ภิกษุเหล่านั้น มิไฉนดี เพลิดเพลินนัก ซึ่งภพของพระผู้มีพระภาคเจ้า [พุทธภพชาติ-ถ้อยคำที่พระพุทธเจ้าพูด ตรงข้ามกับ สาวกภพชาติ] ด้วยประการฉะนี้แล

จบ มหาสติปัฏฐานสูตรที่ ๘ -----

อย่างไรก็ตาม ก็อย่าลืม สัตว์ทั้งหลายมีกรรมเป็นของตนเอง [กัมมัตสกตา] นั่นคือ จะปฏิบัติธรรมได้มาก น้อยนั้น มีผลแตกต่างกันไป ให้ทำความเข้าใจให้ประจักษ์แจ้งในเรื่องของเวลาในการบรรลุธรรมวิเศษนี้ ที่เรียกว่า “อริยมรรค-อุตตริมานุสตรธรรม” หมายถึง ธรรมยอดเยี่ยมของมนุษย์-ธรรมของมนุษย์ผู้ยอดเยี่ยม- ธรรมล้ำมนุษย์ ได้แก่ ฌาน-วิโมกข์-สมาบัติ-มรรค-ผล บางทีเรียกว่า ธรรมวิเศษ-คุณวิเศษ-คุณพิเศษ และนอกจากนี้ ก็ให้พิจารณาลักษณะที่ธรรมทั้งหลายมาประชุมรวมกันเป็นหนึ่งเดียว [ธรรมสามัคคี] ที่เรียกว่า “สัมปยุตตธรรม-ญาณสัมปยุตต์” ซึ่งเป็น “กระบวนการย่อยความคิด” ให้เกิด “ปัญญาแจ้ง” ถ้าผู้ปฏิบัติธรรม ไตร่ตรองพิจารณาอย่างถูกวิธีด้วยการเจริญ “โยนิโสมนสิการ” ในวิปัสสนาภูมิอย่างแท้จริง ก็ใน ๗ วัน ก็ไม่ แน่เหมือนกัน [ก็อาจถือ “มุกฉัตร์” แบบชาวเมืองเคียรถีย์ไปก่อนก็ได้ คือ งควั้นพูดคุยกับเพื่อนๆ ไปก่อน ในขณะนี้ เพื่อรักษาอารมณ์กรรมฐานให้ต่อเนื่อง นั่นคือ ต้องการความสงบสงัดแห่งวิเวก ไม่ให้เสียสมาธิ หนึ่ง พึงสังวรว่า “มุกฉัตร์” นั้น การถือไม่พูดจากันเป็นวัตรของเคียรถีย์อย่างหนึ่ง มีพุทธบัญญัติห้ามไว้มิให้ ภิกษุถือ เพราะเป็นการเป็นอยู่อย่างปศุสัตว์] ดังรายละเอียดในภาพประกอบทั้ง ๖ ประการ ต่อไปนี้

ภาพประกอบ ๑: การจำแนกความแตกต่างระหว่างศาสตร์ใน ๓ สาขา

คำนิยามเฉพาะ:

- (๑) “นักสันดานวิทยา” คือ ผู้รู้เห็นในอริมุตติแห่งตนและคนอื่น *คนสร้างความคิด* [ต้นแบบปัญญา]
- (๒) “นักอุบาทวิทยา” คือ ผู้รวบรวมองค์ความรู้จากศาสดา *คนเก็บขยะความคิด* [ชี้โศลกปัญญา]
- (๓) “นักกระยาวิทยา” คือ คนต่อยอดคนถวญความคิดจากนักอุบาทวิทยา *เจ้าของโรงงานรีไซเคิล* [ของข้อมแมว]

จาก “ภาพประกอบ ๑” นั้น ผู้ปฏิบัติธรรมพึงประพุดิตตนให้เป็นผู้ฉลาดชำนาญการหรือผู้เชี่ยวชาญใน ๓ ศาสตร์ ได้แก่ พุทธศาสนา ๑-พุทธปรัชญา ๑-พุทธเทคโนโลยี ๑ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง มีความเป็นเลิศใน ๓ ด้าน ได้แก่ “พุทธศาสนา-ปรัชญา-วิทยาศาสตร์” [ให้เปรียบเทียบกับไตรสิกขาและขั้น ๕] แต่สิ่งที่เหนืออื่นใดนั้น ต้องดับอารมณ์ในนัยแห่ง “สัมมตัสัจจะ” หรือ “สมมติบัญญัติ” ให้ได้ เพื่อพิจารณาหาความจริงในนั้นให้ได้ เพื่อทำลายความถือมั่น ความยึดมั่น หรือ ความไม่พิจารณาในธรรม คือ คิดไม่ถึงสังขารธรรม ได้แก่

(๑) “นักสันดานวิทยา” คือ ผู้รู้เห็นในอริมุตติแห่งตนและคนอื่น *คนสร้างความคิด* [ต้นแบบปัญญา]

นั่นคือ การพัฒนาตนให้ถึงภาวะแห่งตน “อตตสัมปทา” (ข้อ ๔ ในบุพนิมิตแห่งมรรค ๗: รุ่งอรุณของการศึกษา ได้แก่ กัลยาณมิตตตา-สึลสัมปทา-ฉันทสัมปทา-อตตสัมปทา-ทัญญูสัมปทา-อัปปมาทสัมปทา-โยนิโสมนสิการสัมปทา) นั่นคือ “ภาวนา ๔-ภาวิต ๔” ได้แก่ กายภาวนา-ภาวิตกาย ๑ สึลภาวนา-ภาวิตสึล ๑ จิตตภาวนา-ภาวิตจิต ๑ ปัญญาภาวนา-ภาวิตปัญญา ที่เรียกว่า “ภาวิตตต” หมายถึง บุคคลผู้มีตนอันได้พัฒนาให้เจริญพอกพูนด้วยอริมรรค นั่นคือ มีปรีชาสามารถควบคุมระบอบกุศลจิตหรือกิเลสทั้งหลายในพื้นที่สันดานของตนได้เป็นอย่างดี จนได้ชื่อว่า “บุคคลผู้มี โสกะ-ปริทเวะ-ทุกซ์-โทมนัส-อุปายาส เป็นธรรมดา” นั่นคือ “พระอรหันต์” [พระอรหันตจินาสพ] และในขั้นสูงสุดโดยปรมาตม์ คือ เป็นผู้รู้แจ้งแทงตลอดใน “สังขภาวะแห่งนิพพาน”

(๒) “นักอุบาทว์วิทยา” คือ ผู้รวบรวมองค์ความรู้จากศาสดา *คนเก็บขยะความคิด* [เจ้าโกลัปัญญา] นั่น

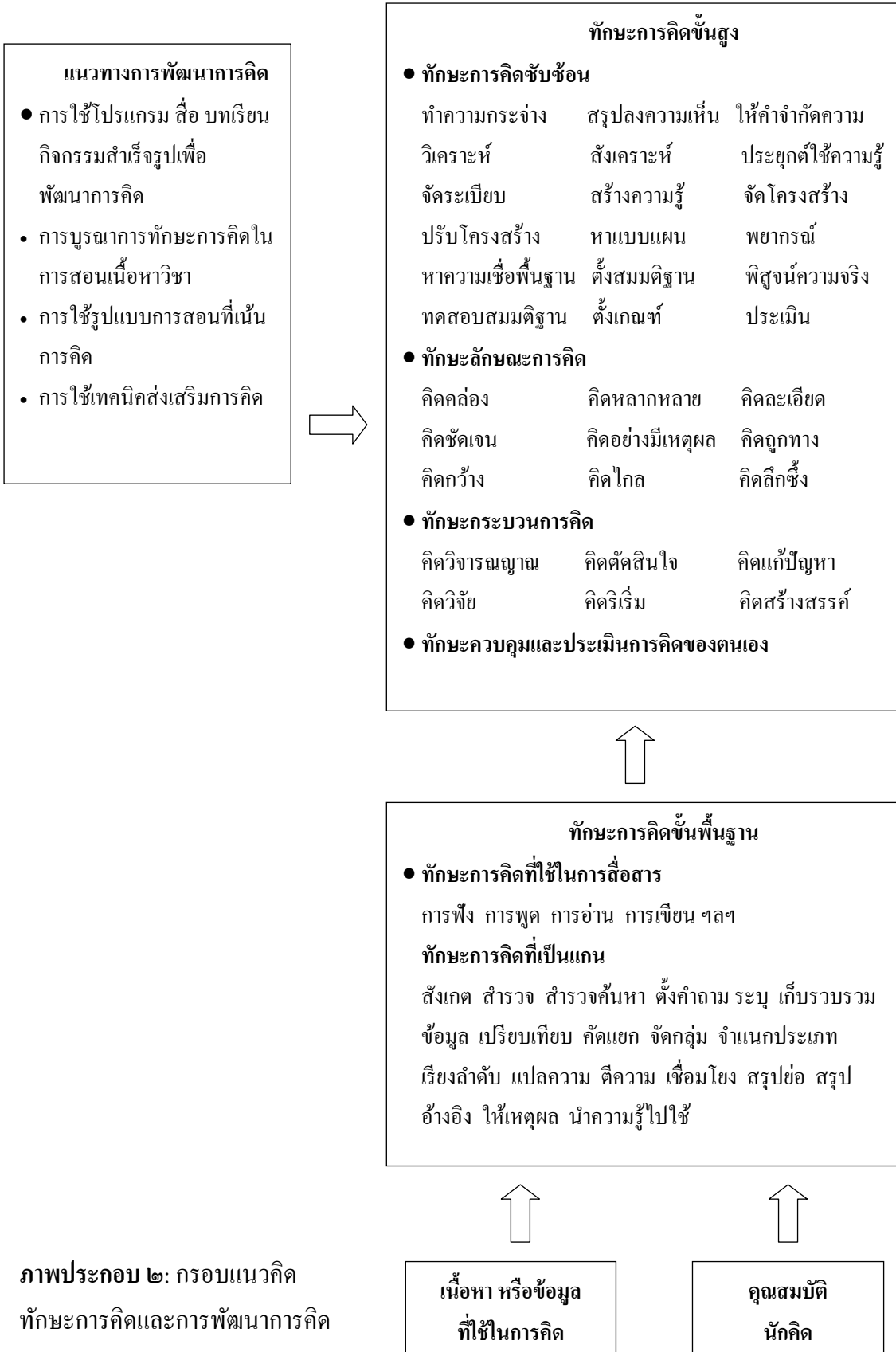
คือ การเข้าถึงสภาวะแห่งปัญญาของมวลนักปราชญ์ในโลกียวิสัยได้ แต่ให้เรียกว่า “ปราชญ์มุณี” [ปฏิสัมภิตที่ปตตะ = ผู้บรรลุจุดปฏิสัมภิตาญาณด้วยปัญญาแตกฉานถึงพร้อม] ไม่ใช่ “ปราชญ์เมธี” เพียงอย่างเดียว และจักต้องปฏิเสธความเป็นนักอุบาทว์วิทยาตลกระแสโลก คือ “บุคคลผู้มี โสกะ-ปริทเวะ-ทุกซ์-โทมนัส-อุปายาส เป็นธรรมดา” อีกนัยหนึ่งคือ การแสดงตนเป็นนักพุทธปรัชญา ที่มีปัญญาแตกฉานในพระพุทธานุศาสน์ ผู้พยากรณ์ชะตากรรมของตนและโลกได้อย่างแยบคาย ไม่ใช่เขียนหนังสือพยากรณ์โลกขายเลี้ยงชีพ

(๓) “นักระยำวิทยา” คือ คนต่อยอดฉกฉวยความคิดจากนักอุบาทว์วิทยา *เจ้าของโรงงานรีไซเคิล* [ของ

ข้อมแมว] นั่นคือ พระอรหันต์ไม่ใช่ผู้รับจ้างหรือลูกจ้างของ พวกนายทุน นักธุรกิจ นักการเมือง สำนักโจร ที่จะนำองค์ความรู้แห่งพุทธปัญญาญาณ ไปแสวงหาลาภสักการะเครื่องสรรเสริญเยินยอตามกระแสโลกธรรม อันได้ชื่อว่า “บุคคลผู้มี โสกะ-ปริทเวะ-ทุกซ์-โทมนัส-อุปายาส เป็นธรรมดา” ซึ่งจักไว้ในกลุ่มนักระยำวิทยา เพื่อคอยแสวงหาโอกาสจากความอ่อนแอทางทรัพย์หรือปัญญาของผู้อื่น ฉะนั้น พระอรหันต์ รวมทั้งผู้ปฏิบัติธรรมทั้งหลาย จึงต้องเป็นผู้มีปัญญาล้ำเลิศ เป็นอัจฉริยบุคคล มความเข้าใจประจักษ์ในศาสตร์ทางโลก ที่มุ่งเน้นในวัตถุนิยมและสังขนิยม พวกนักวิทยาศาสตร์พูดอะไรก็สามารถอธิบายได้ด้วย “จตุปฏิสัมภิตาญาณ” อย่างไม่เสียดธรรม แต่ไม่โอ้อวดด้วย “ตัมหา-ทัญญู-มานะ” ประการสำคัญเป็นผู้ได้พัฒนาปัญญามาแล้วอย่างสมบูรณ์โดยรู้รอบพร้อมในทักษะการคิดขั้นพื้นฐานและขั้นสูงเป็นอย่างดี [ดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน บทความที่ ๑๑๓ (๒๕๕๘) อนุปัสสนาสัมปทาแห่งนิตยกาล หน้า ๓๕ โดย ทิศนา ขัมมณี และคณะ (๒๕๕๕)] ดังนี้

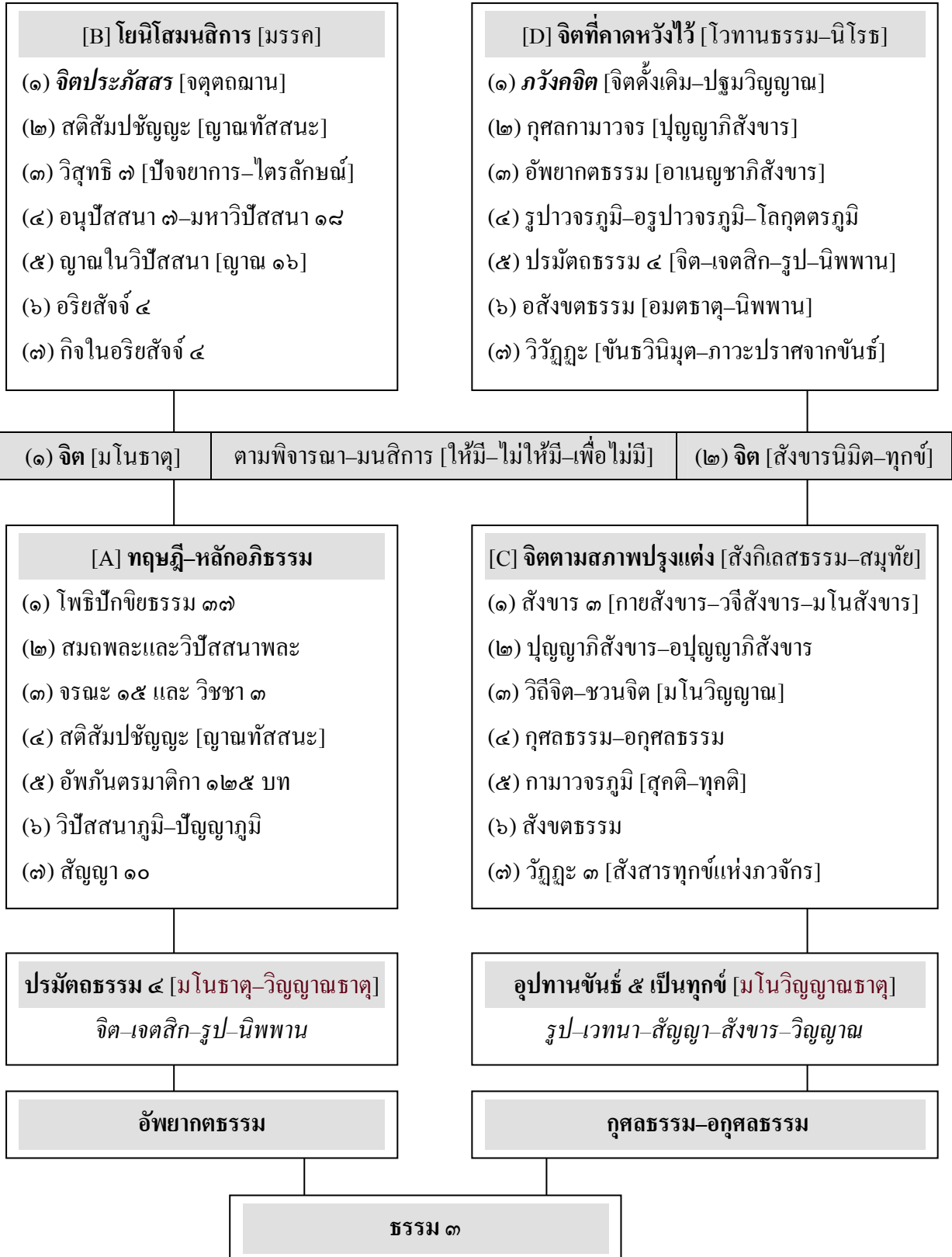
กรอบแนวคิดทักษะการคิดและการพัฒนาการคิด

ภาพประกอบ ๒: กรอบแนวคิด
ทักษะการคิดและการพัฒนาการคิด

จาก “ภาพประกอบ ๒: กรอบแนวคิดทักษะการคิดและการพัฒนาการคิด” นั้น องค์ความรู้ทางโลกก็ได้รับการพัฒนาอย่างมีขั้นตอนตาม “วิธีทางวิทยาศาสตร์” [Scientific Methods] หรือที่เรียกว่า “ระเบียบวิธีวิจัย” [Research Methodology] โดยคณะนักวิจัย [โดย ทิศนา ขวมนมณี และคณะ (๒๕๔๖)] และยังมีเกณฑ์ตรวจสอบความก้าวหน้าในการฝึกทักษะการคิดและการพัฒนาการคิดอย่างเป็นขั้นตอน ที่ผู้ปฏิบัติธรรมต้องใส่ใจเป็นพิเศษ ซึ่งจะเป็น ความรอบรู้-ความเชี่ยวชาญ-ความฉลาด-ปัญญาไหวพริบ หรือ ไหวพริบปฏิภาณ ในการประยุกต์ตัดแปลงใช้ในการเจริญภาวนากรรมฐาน ทั้งฝ่ายสมถะและฝ่ายวิปัสสนาในเวลาเดียวกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง **ทักษะกระบวนการคิดขั้นสูง** [ซึ่งเทียบเท่ากับการทำโยนิโสมนสิการในวิปัสสนา] นั้น มีส่วนสำคัญมากในการพิจารณาสภาวะธรรมทั้งหลายที่ปรากฏในวิปัสสนาภูมิ ช่วยให้เกิดกระบวนการย่อยความคิดและปัญญาให้กลายเป็น “องค์ความรู้ที่หลากหลาย” และรวมทั้งยังเป็นศักยภาพใน “การขยายขอบเขตพหุพหุแดนความรู้” อันสอดคล้องกับภาวะจิตและปัญญาที่ไพบุลย์ยิ่งด้วย “อริยมรรค” ที่เรียกว่า “ปัญญาแตกฉาน-ปฏิบัติสมาธิ ๔-จตุปฏิบัติสมาธิญาณ” [ปฏิบัติสมาธิที่แปดตะ-จุดตั้งพุทธะ] เพราะโดยนัยที่ว่า พระพุทธศาสนาเป็น “ศาสนาแห่งปัญญา-ปรัชญา-และ-วิทยาศาสตร์” ซึ่งแตกต่างอย่างสิ้นเชิงจากฝ่ายนิยม “ไสยศาสตร์” เพราะฉะนั้น ในการพัฒนาตนเองให้ถึงพร้อมด้วย “มัชฌิมาปฏิทา-อริยอัฏฐังคิกมรรค” ที่เรียกว่า “อัฐมัคคังควิภาวนญาณ” หมายถึง ญาณทำให้แจ้งซึ่งองค์แห่งมรรค ๘ อันประเสริฐสุด แต่อย่าลืมว่า “ความรู้” [Knowledge] ที่เกิดจากฝ่ายปัญญาทางโลกนั้น ไม่ได้มุ่งเน้นด้านจริยธรรมหรือศีลธรรมอันเป็นพื้นฐานทางร่างกายหรือพฤติกรรม นอกจากนี้ ยังมีแนวโน้มจะพากันปฏิเสธแนวปฏิบัติตามศาสนาที่ตนนับถือ เพราะไม่สามารถทำให้เกิดความกลมกลืนการวิถีชีวิตในสังคมสมัยใหม่ได้ [ความอยากได้ไม่ควร-คิดประทุษร้ายกัน-คิดเบียดเบียนกัน] ยิ่งถ้าเป็นพุทธศาสนิกชนที่ไม่เข้าใจลึกซึ้งในหลักธรรมทั้งหลาย โดยเฉพาะ “มัชฌิมาปฏิทา-อริยอัฏฐังคิกมรรค” ก็ยังมีแนวคิดและพฤติกรรมต่อต้านหลักธรรมในพระพุทธศาสนาว่า เป็นความคิดความเชื่อที่ล้าหลัง ไม่ทันสมัย สิ่งนี้คือความคิดที่จาก “ความไม่รู้จริงแห่งวิชา” นั่นเอง เป็นอาการของกลุ่มผู้เดินทางไม่ถึงดวงดาว แลมหายยังพาลูกหลายเผ่าพันธุ์ตระกูลของตน ให้ปฏิเสธพระสัทธรรมอีกด้วย กล่าวโดยสรุป “พระพุทธศาสนา” [Buddhism] มีปรมาตถประโยชน์อยู่ที่ “จิตตนิยม” [Idealism] เทียบเคียงได้กับ “กุศลธรรม-อภัยกตธรรม” หรือ “อริปัญญา” ส่วน “วิทยาศาสตร์” [Science] มีประโยชน์สูงสุดที่ “วัตถุนิยม” [Materialism] เทียบเคียงได้กับ “อกุศลธรรม” หรือ “อริศีล” แต่ “ปรัชญา” [Philosophy] อยู่ตรงศูนย์กลางระหว่าง “พระพุทธศาสนา” กับ “วิทยาศาสตร์” เทียบเคียงได้กับ “อภัยกตธรรม” หรือ “อริจิตต์-สมาธิ-สมาบัติ ๘” [รูปฌาน ๔-อรุปรฌาน ๔]

ภาพประกอบ ๓: ภาวะจิตที่ดำรงอยู่ในการเจริญภาวนากรรมฐาน

จาก “ภาพประกอบ ๓: ภาวะจิตที่ดำรงอยู่ในการเจริญภาวนากรรมฐาน” นั้น ให้พิจารณาถึง “ธรรม ๓” [ให้สังเกตตอนสวดอภิธรรมในงานศพเป็นภาษาบาลี ในตอนแรก แล้วตามด้วยหลักธรรม “ปัจฉย ๒๔” เพื่อให้ผู้ฟังสวดเจริญชัมมัทธิญาณได้ คือ “อิทัปปัจจยตา-ปฏิจจสมุปบาท-ปัจจยการ-ตถตา”] ดังเช่น

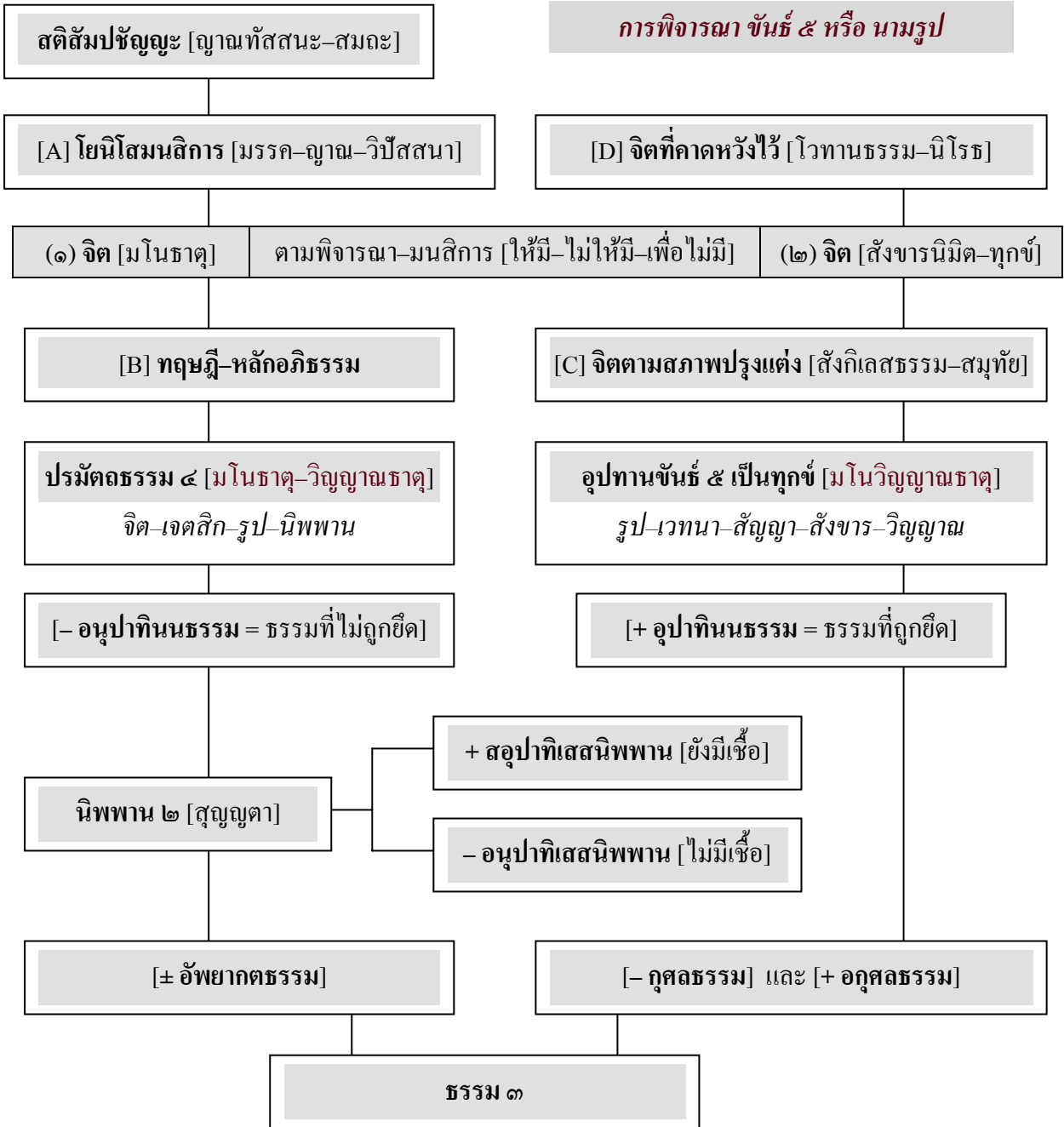
- (๑) กุสลา ธรรม คือ สภาวธรรมทั้งหลายที่เป็นกุศล
- (๒) อกุสลา ธรรม คือ สภาวธรรมทั้งหลายที่เป็นอกุศล
- (๓) อพฺยากตา ธรรม คือ สภาวธรรมทั้งหลายที่เป็นอพฺยากตะ

“ธรรม ๓” หมายถึง “สภาวะ-สิ่ง-ปรากฏการณ์” [ให้มองโลกเป็นแบบนี้ทุกขณะ] ได้แก่

- (๑) “กุศลธรรม” คือ ธรรมที่เป็นกุศล สภาวะที่ฉลาด ดึงาม เอื้อแก่สุภาพจิต เกื้อกูลแก่ชีวิตจิตใจ ได้แก่ “กุศลมูล ๓” ก็คือ “นามขันธ์ ๕” ที่สัมปยุตต์ด้วยกุศลมูลนั้น ก็คือ “กายกรรม-วจีกรรม-มโนกรรม” ที่มีกุศลมูลเป็นสมุฏฐาน ก็คือ กล่าวสั้นว่า “กุศลในภูมิ ๕” [กามาวจรภูมิ-รูปาวจรภูมิ-อรุปาวจรภูมิ-โลกุตตรภูมิ]
- (๒) “อกุศลธรรม” คือ ธรรมที่เป็นอกุศล สภาวะที่ตรงข้ามกับกุศล ได้แก่ “อกุศลมูล ๓” และกิเลส อันมีฐานเดียวกับ “อกุศลมูล” นั้น ก็คือ “นามขันธ์ ๕” ที่สัมปยุตต์ด้วยอกุศลมูลนั้น ก็คือ “กายกรรม-วจีกรรม-มโนกรรม” ที่มีอกุศลมูลเป็นสมุฏฐาน ก็คือ กล่าวสั้นว่า “อกุศลจิตอุปบาท ๑๒” [โลกมูลจิต ๘-โทสมูลจิต ๒-โมหมูลจิต ๒] คือ ความคิดชั่ว จิตอกุศลเกิดขึ้น
- (๓) “อพฺยากตธรรม” คือ ธรรมที่เป็นอพฺยากต สภาวะที่เป็นกลางๆ ซึ่งขาดลงมิได้ว่าเป็นกุศลหรืออกุศล ได้แก่ “นามขันธ์ ๕” ที่เป็นวิบากแห่งกุศลและอกุศล เป็นกามาวจรก็ตาม รูปาวจรก็ตาม อรุปาวจรก็ตาม โลกุตตระก็ตาม อย่างหนึ่ง ธรรมทั้งหลายที่เป็นกิริยา มิใช่กุศล มิใช่อกุศล มิใช่วิบากแห่งกรรม อย่างหนึ่ง รูปทั้งปวง อย่างหนึ่ง “อสังขตธาตุ” คือ “นิพพาน-วิภูชะ-ขันธวินิมุต” อย่างหนึ่ง กล่าวสั้น คือ (๑) “วิบากในภูมิ ๕” [กามาวจรภูมิ-รูปาวจรภูมิ-อรุปาวจรภูมิ-โลกุตตรภูมิ] รวมทั้ง (๒) “กิริยาอพฺยากตในภูมิ ๓” (๓) “รูป ๒๘” และ (๔) นิพพาน ๒

ในอันดับต่อจากนั้น ให้พิจารณาถึงกระบวนการความคิด [กระบวนการทัศน์] ในการเจริญวิปัสสนากัมมัฏฐาน คือ มนสิการกรรมฐาน ด้วยความยินดี “ปราโมทย์-ปัสสทธิ-ปีติ-สุข-และ-สมาธิ” [ธรรมสมาธิ ๕] หรือกำหนดจิตตสมาธิให้ได้ใน “ปฐมฌาน-ฌานที่ ๑” [สติปัฏฐาน ๔-อานาปานสติสมาธิ] ก่อน [วิตก-วิจารณ์-ปีติ-สุข-เอกัคคตา] ให้พิจารณาจิตนี้ [ญาณทัสสนะ] ที่เกิดกระบวนการคิดแห่งโยนิโสมนสิการใน “จิตตามสภาพปรุงแต่ง” [สังกิลสธรรม-สมุทัย] ด้วย “อนุปัสสนา ๗” เพื่อให้เกิด “จิตที่คาดหวังไว้” [โฆทานธรรม-นิโรธ]

ภาพประกอบ ๔: ภาพจิตนิยมในการเจริญภาวนากรรมฐาน โดยจำแนกมีและไม่มีต้นหากับทฤษฎี [อุปาทิ]

ความหมายเฉพาะ [ให้ใช้เกณฑ์ฝ่ายอกุศลเป็นหลักในการพิจารณาระดับจิต = 'ไม่ให้มี-ปล่อยวาง']

- (๑) [- อกุศลธรรม] = เลือดหรือจิตไม่ติดเชื้อกิเลส [ค้นหา-ทฤษฎี] กับ [- กุศลธรรม] = จิตมีเชื้อกิเลส
- (๒) [+ อกุศลธรรม] = เลือดหรือจิตติดเชื้อกิเลส [ค้นหา-ทฤษฎี] กับ [+ กุศลธรรม] = จิตไม่มีเชื้อกิเลส

จาก “ภาพประกอบ ๔: ภาวะจิตนิยมในการเจริญภาวนากรรมฐานโดยจำแนกมีและไม่มีคัมภีร์กับทิวฐิ [อุปาติ]” นั้น ก็ยังคงเกี่ยวข้องกับ “ธรรม ๑” หมายถึง สภาวะ-สิ่ง-ปรากฏการณ์ รวมทั้ง ความนึกคิดในใจ ด้วย ได้แก่ กุศลธรรม-อกุศลธรรม-อภัยกตธรรม โดยให้แยกแยะหรือจำแนกแจกธรรมให้เป็นหมวดหมู่ โดยธรรมแต่ละธรรมไม่ละเมิดกันและกัน ในขณะที่เกิด “ญาณสัมปยุตต์-ธรรมสามัคคี” หมายถึง ความพร้อมเพรียงขององค์ธรรม-องค์ธรรมทั้งหลายที่เกี่ยวข้องทุกอย่างทำกิจหน้าที่ของแต่ละอย่างๆ พร้อมเพรียงกัน และประสานสอดคล้องกัน ให้สำเร็จผลที่เป็นจุดหมายเดียวกัน หรือ มีความเป็นเอกภาพเดียวกัน เช่น ในการบรรลุมรรคผล เป็นต้น ในขั้นนี้ ผู้ปฏิบัติธรรมต้องเกิดภาพนิมิต จินตภาพ มโนภาพ หรือสภาวะความนึกคิดในใจที่รู้เห็น [ญาณทัสสนะ-สติสัมปชัญญะ] สภาวะธรรมทั้งหลายที่มารวมกันเป็นอย่างเดียวกันแบบองค์รวม ที่เกิดขึ้นพร้อมกัน ดำรงอยู่พร้อมกัน และดับไปพร้อมกัน ที่เรียกว่า “ดวงตาเห็นธรรม-ธรรมจักขุ” [ญาณในวิปัสสนา] หรือ “ปัญญาเห็นธรรม” [ธัมมัญญูติญาณแห่ง “อิทัปปัจจยตา-ปฏิจกสมุปบาท-ปัจจยการ-ตอตตา”] ฉะนั้น ความรู้ความเห็น รวมกับ ความเข้าใจอันถูกต้องแห่งสัมมาทิฐิและทิฐิสัมปทา [อภิญญา คือ ความรู้ยิ่งอย่างชัดเจนแห่งอาณาจักรธรรม] นั้น เป็นการเตรียมความพร้อมให้บรรลุถึง “ความตรัสรู้-สัมโพธิ” ที่เรียกว่า “ปัญญาตรัสรู้” [ปัจจเวกขณญาณ-อาสาวิขยญาณ] ทำให้มีปรีชาสามารถเข้าถึง “สัจภาวะแห่งนิพพาน” ได้จริง นอกจากนี้ ผู้ปฏิบัติธรรมยังต้องจำแนกหมวดธรรมใน “ธรรม ๒” กับ “นิพพาน ๒” ด้วย ดังรายละเอียดเพิ่มเติมต่อไปนี้

“ธรรม ๒” หมายถึง สภาวะ-สิ่ง-ปรากฏการณ์ โดยให้เทียบเคียงกับ “ขันธ ๕” หรือ “นามรูป” ได้แก่

- (๑) “อุปาทินนธรรม” คือ ธรรมที่ถูกยึด ธรรมที่กรรมอันสัมปยุตต์ด้วย “คัมภีร์และทิวฐิ” เข้ายึดครอง ได้แก่ นามขันธ ๔ ที่เป็นวิบาก และ รูปที่เกิดแต่กรรม ทั้งหมด
- (๒) “อนุอุปาทินนธรรม” คือ ธรรมที่ไม่ถูกยึด ธรรมที่กรรมอันสัมปยุตต์ด้วย “คัมภีร์และทิวฐิ” ไม่เข้ายึดครอง ได้แก่ นามขันธ ๔ ส่วนนอกนี้ รูปที่มีใจเกิดแต่กรรม และ โลกุตตรธรรม ทั้งหมด

“นิพพาน-นิพพาน ๒” หมายถึง สภาพที่ดับกิเลสและกองทุกข์แล้ว-ภาวะที่เป็นสุขสูงสุด เพราะไร้กิเลสไร้ทุกข์ เป็นอิสรภาพสมบูรณ์ โดยให้พิจารณา “ปรมัตถธรรม ๔” โดยตัด จิต-เจตสิก-รูป ออกไป ได้แก่

- (๑) สอุปาทิเสสนิพพาน-นิพพานยังมีอุปาทิเหลือ หรือ กิเลสปรินิพพาน-ดับกิเลส ยังมีเบญจขันธเหลือ ซึ่งเป็นนิพพานของพระอรหันต์ผู้ยังเสวยอารมณ์ที่น่าชอบใจและไม่น่าชอบใจทางอินทรีย์ ๕ รับรู้สุขทุกข์อยู่ เรียกว่า “สอุปาทิเสสนุคคล-พระเสขะ”
- (๒) อนุอุปาทิเสสนิพพาน-นิพพานไม่มีอุปาทิเหลือ หรือ ขันธปรินิพพาน-ดับกิเลส ไม่มีเบญจขันธเหลือ ซึ่งเป็นนิพพานของพระอรหันต์ผู้ระงับการเสวยอารมณ์ทั้งปวงแล้ว เรียกว่า “อนุอุปาทิเสสนุคคล-พระอเสขะ”

ภาพประกอบ ๕: ภาวะจิตแห่งธรรมสามัคคีในกระบวนการตรัสรู้สัมโพธิญาณ

จาก “ภาพประกอบ ๕: ภาวะจิตแห่งธรรมสามัคคีในกระบวนการตรัสรู้สัมโพธิญาณ” นั้น จะเห็นได้ว่า เป็นสภาวะที่องค์ธรรมทั้งหลายมาประชุมรวมกันเป็นหนึ่งเดียว โดยให้กำหนดพิจารณาที่ (๑) “สติปัฏฐาน ๔” อันเป็นจุดเริ่มต้น (๒) อนุปัสสนา ๗ (๓) ไตรสิกขา-สิกขา ๓ (๔) โพธิปักขิยธรรม ๓๗ (๕) วิสุทธิ ๗ และตามด้วยอันดับของ [A] ปัญญาเห็นธรรม สัมปยุตต์ด้วย นามรูปปริจเฉทญาณ [ผล]-ปัจจัยปริคคญาณ [เหตุ-สัมมัญญัตติญาณ] และในอันดับสุดท้าย คือ “การหมุ่หนุนของวงจักรธรรม” ระหว่าง ข้อ (๑) ถึง ข้อ (๓) ก่อนที่จะบรรลุถึง [C] นิพพาน-อมตธาตุ [วิวิญญะ-อสังขตธรรม] ดังนี้

ขั้นกำหนดวิปัสสนาญาณ

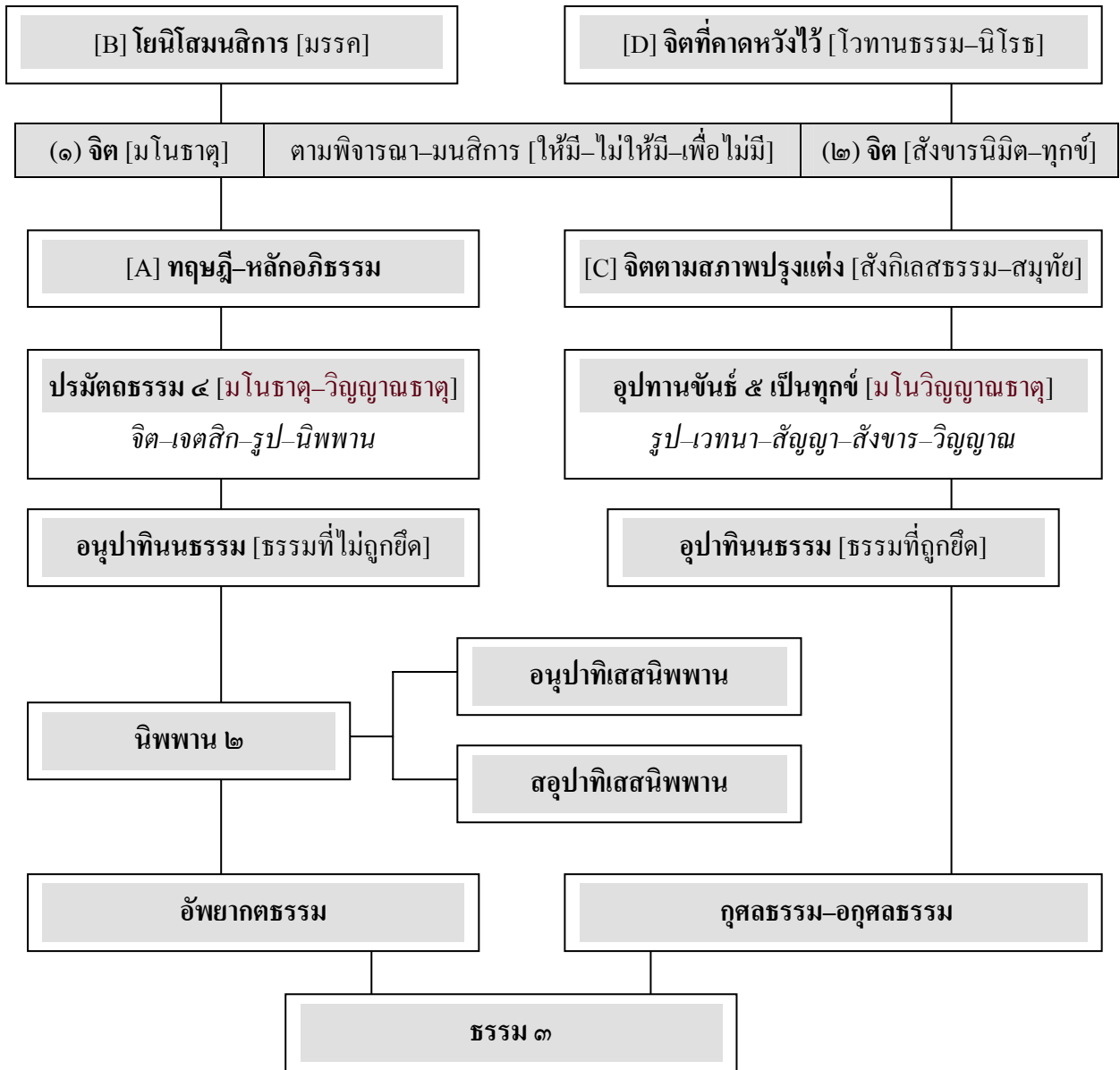
- (๑) สติสัมปชัญญะ สัมปยุตต์ด้วย วิปัสสนาญาณ ๑๐ [วฏฐานคามินีปฏิบัติ-โคตรภูญาณ]
- (๒) ปฏิสัมภिता ๔ สัมปยุตต์ด้วย อริยมรรค ๔-อริยผล ๔ [ปัจจเวกขณะญาณ]
- (๓) ธรรมสามัคคี สัมปยุตต์ด้วย [B] ปัญญาตรัสรู้ [อาสวัภยญาณ]

ขั้นลำดับสุดท้าย

- (๔) [C] นิพพาน-อมตธาตุ [วิวิญญะ-อสังขตธรรม]

ในความเป็นจริงนั้น ก็คือ โดยเริ่มต้นต้องเจริญโพธิปักขิยธรรม ๓๗ ก่อน แล้วต่อจากนั้น ค่อยเจริญภาวนากรรมฐานให้เกิด “ญาณสัมปยุตต์” [ธรรมสามัคคี] ระหว่าง “วิสุทธิ ๗” กับ “ญาณ ๑๖-โสฬสญาณ” พร้อมด้วย “อาสวัภยญาณ” [มีอาการ ๖๔] ก่อนก้าวไปถึง “พระนิพพาน” [นิพพาน ๒] ที่เหลือจากนั้น อะไรจะเกิดหรือดับ ก็ให้คิดพิจารณาเอาเอง

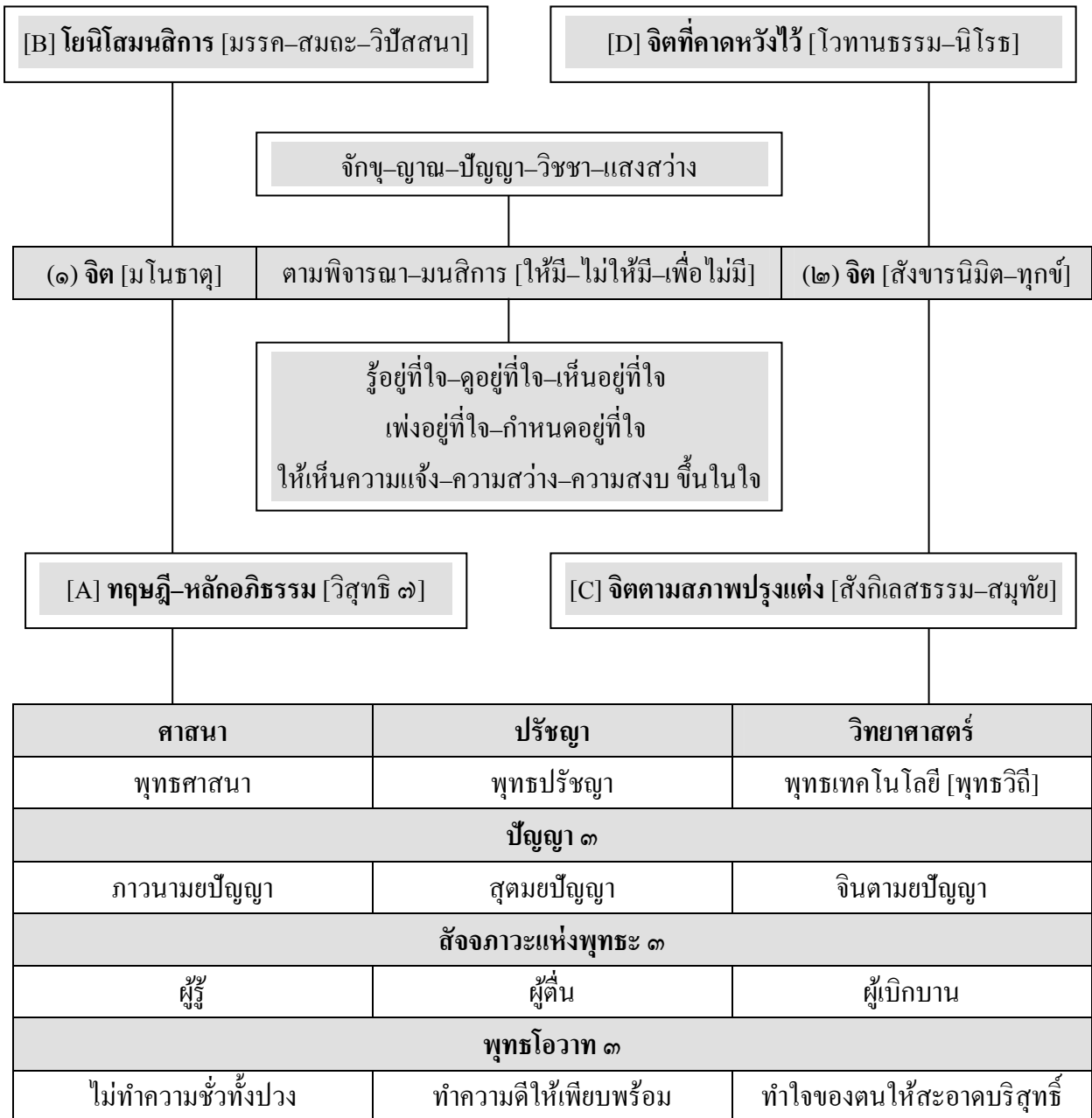

ภาพประกอบ ๖: ภาวะจิตที่ดำรงอยู่ในการเจริญภาวนากรรมฐาน

จาก “ภาพประกอบ ๖: ภาวะจิตที่ดำรงอยู่ในการเจริญภาวนากรรมฐาน” นั้น ให้พิจารณาการเจริญภาวนากรรมฐานในภาพรวมอีกครั้งหนึ่ง โดยให้พิจารณาถึงองค์ธรรมทั้งหลายที่ไม่ได้ปรากฏในภาพประกอบนี้ว่ามีธรรมอะไรบ้าง โดยขึ้นอยู่กับ “ภูมิรู้-ภูมิธรรม-ภูมิปัญญา” ของแต่ละบุคคลเป็นสำคัญ โดยเริ่มต้นจากการพิจารณาถึง (๑) ธรรม ๒ (๒) นิพพาน ๒ และ (๓) ธรรม ๓ ที่เกิดขึ้นในเวลาเดียวกัน จนพิจารณาให้เห็นได้ใน “ธรรมทั้งปวง” ได้แก่ ขันธ ๕-อายตนะ ๑๒-ธาตุ ๑๘-กุศลธรรม-อกุศลธรรม-อภัยกตธรรม-กามาวจรธรรม-รูปาวจรธรรม-อรุปาวจรธรรม-โลกุตตธรรม เป็นต้น

ภาพประกอบ ๗: ลักษณะธรรมสามัคคีในการเจริญภาวนากรรมฐาน

จาก “ภาพประกอบ ๗: ลักษณะธรรมสามัคคีในการเจริญภาวนากรรมฐาน” นั้น โดยให้เน้นที่กิจในการวิปัสสนากรรมฐาน คือ “โยนิโสมนสิการ” ที่ประกอบด้วย (๑) ตามพิจารณา-มนสิการ [ให้มี-ไม่ให้มี-เพื่อ ไม่มี] กับ (๒) รู้อยู่ที่ใจ-ค้อยู่ที่ใจ-เห็นอยู่ที่ใจ เพ่งอยู่ที่ใจ-กำหนดอยู่ที่ใจ-ให้เห็นความแจ้ง-ให้เห็นความสว่าง-ให้เห็นความสงบ ขึ้นในใจ และพร้อมด้วย ความเข้าใจอย่างถูกต้องเกี่ยวกับ “สมณะกับวิปัสสนา” โดยตามนัยของคำว่า “สมณะ” คือ การเจริญจิตตภาวนาให้จิตมีความปราโมทย์ [ยินดีร่าเริงใจดับอรติแห่งความขัดเคืองใจ] สงบกายและใจ [ปัสสัทธิ] มีความปลื้มใจแห่งปีติ มีความสุขใจราบรื่น และเป็นสมาธิในอารมณ์เดียวไม่หวั่นไหว ฟุ้งซ่าน หรือ สักสายไปมา ที่เรียกว่า “ธรรมสมาธิ ๕: ปราโมทย์-ปีติ-ปัสสัทธิ-สุข-สมาธิ”

ซึ่งเป็นขั้นตอนการกำจัดระดับ “นิรณ” [ปริยฎฐานกิเลส คือ ถูกกิเลส “นิรณ ๕” ทางกั้น กำบัง เคลือบปกปิด ครอบงำ] ที่กลุ่มมรุมจิตใจออกไป จิตปราศจากนิรณก็ใสสะอาดไม่ขุ่นมัว เหมือนเมื่อใส่แก้วมณีอันยังน้ำให้ใสสะอาดแล้ว โคลน สาหร่าย จอกแหน เปือกตม ย่อมสงบ น้ำย่อมใสสะอาดไม่ขุ่นมัว ฉะนั้น ตามนัยนี้ คำว่า “นิรณ ๕” ดังนี้

“นิรณ ๕” หมายถึง สิ่งที่ยึดมั่นไม่ให้ก้าวหน้าในคุณธรรม-ธรรมที่ยึดมั่นไม่ให้บรรลุคุณความดี-อกุศลธรรมที่ทำให้จิตใจให้เศร้าหมองและทำปัญญาให้อ่อนกำลัง ได้แก่

- (๑) “กามฉันทะ” คือ ความพอใจในกาม ความต้องการกามคุณ
- (๒) “พยาบาท” คือ ความคิดร้าย ความขัดเคืองแค้นใจ
- (๓) “ถีนมিতตะ” คือ ความหดหู่และเซื่องซึม ความฟุ้งซ่านและความรำคาญ
- (๕) “อุทธัจจกุกกุกจะ” คือ ความฟุ้งซ่านและร้อนใจ ความกระวนกระวายกลุ่มกังวล
- (๖) “วิจิกิจฉา” คือ ความลังเลสงสัย

อนึ่ง ในความหมายที่กว้างเกี่ยวกับสมาธิโดยตรง คำว่า “นิรณ ๘” หมายถึง ธรรมที่ไม่อุปการะแก่สมาธิ ได้แก่ กามฉันทะ-พยาบาท-ถีนมิตตะ-อุทธัจจกุกกุกจะ-วิจิกิจฉา-อวิชา-อโรติ-อกุศลธรรมทั้งปวง เพื่อให้จิตเป็นสมาธิที่จะก้าวไปใน “รูปฌาน ๔: (๑) ปฐมฌาน = วิตก-วิจาร์-ปีติ-สุข-เอกัคคตา ๑ (๒) ทุติฌาน = ปีติ-สุข-เอกัคคตา ๑ (๓) ทุติฌาน = สุข-เอกัคคตา ๑ (๔) จตุตถฌาน: อุเบกขา-เอกัคคตา” จะต้องกำหนด “สติสัมปชัญญะ” สกัตรระดับนิรณธรรมทั้งหลายเหล่านี้ให้ได้ นั่นคือ “สโต สมุชชาโน” ได้แก่ ประกอบด้วย “สติและญาณ” [สติปัญญา หรือภาวะที่เกิด “จักขุ-ญาณ-ปัญญา-วิชา-แสงสว่าง” แห่งญาณทัสสนะ] เพราะเป็นธรรมอุปการะแก่ “อาโลกสัญญา” [ข่มดับถีนมิตตะได้] ฉะนั้น โดยพื้นฐานก็ให้เริ่มจาก “ธรรมสมาธิ ๕: ปราโมทย์-ปีติ-ปัสสทธิ-สุข-สมาธิ” ก่อน แต่ธรรมที่ใช้ในสกัตรระดับนิรณทั้ง ๘ นั้น เป็นธรรมที่มีอุปการะแก่สมาธิก่อนเข้าถึง “ปฐมฌาน” นั้น [ต่อจากนั้น จึงเป็น รูปฌาน ๔-อรุฌาน ๔-มหาวิปัสสนา ๑๘-อริยมรรค ๘] ได้แก่ เนกขัมมะ-อพยาบาท-อวิหกปะ-อาโลกสัญญา-ธรรมวัตถาน-ญาณ [ฌาน]-ปราโมทย์-กุศลธรรมทั้งปวง ฉะนั้น “อกุศลธรรมปวง” ข่มดับระงับได้ด้วย “อรหัตตมรรค” ฉะนั้น คำว่า “กุศลธรรมทั้งปวง” คือ “รูปฌาน ๔-อรุฌาน ๔-มหาวิปัสสนา ๑๘-อริยมรรค ๘” นั่นเอง นอกจากนี้ ผู้ปฏิบัติธรรมควรคำนึงถึงความหมายในคำศัพท์ต่อไปนี้ ที่เกี่ยวข้องกับ คำว่า “นิรณ” อีก ดังนี้

- (๑) คำว่า “มโนภาวนียาน” คือ ผู้ยังใจให้เจริญ นั่นคือ จิตของผู้ระลึกถึง กระทำไว้ในใจ ย่อมเป็นจิตอันปราศจากนิรณ คือ “จิตฟูขึ้น-เจริญขึ้น” (พระสุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย ปาฎิกวรรค เล่ม ๓ ภาค ๑ - หน้าที่ 82 FILE 15)

- (๒) คำว่า “อจุโธ” คือ *ไม่มีมลทิน* นั่นคือ “ปสนุโน” [ใส] คำว่า “วิปฺปสนุโน” คือ *ใสดี* คำว่า “อนาวิโล” คือ *ไม่ขุ่นมัว* อธิบายว่า “บริสุทธิ” คือ *เว้นจาก ฟองน้ำ สาทร้าย และ จอกแหน* [ไม่มี อุปกิเลส] [นิวรรณ์] คำว่า “อนาวิเลน” คือ *ปราศจากนิวรรณ์ ๕* (พระสุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย เอกนิบาต เล่ม ๑ ภาค ๑ - หน้าที่ 101 FILE 32)
- (๓) คำว่า “อาโลกสญฺญี” คือ *สัญญาอันบริสุทธิ์ปราศจากนิวรรณ์ สามารถจำหมายแสงสว่างที่เห็น ทั้งกลางคืนทั้งกลางวัน* [อาโลกสัญญา] คำว่า “อาโลกา โหติ” [สว่าง] ได้แก่ “มีรัศมีดี” ชื่อว่า “วิภูฏา” [เปิดเผย] เพราะอรรถว่า “ไม่มีเครื่องกั้น” ชื่อว่า “บริสุทธิ” เพราะอรรถว่า “ไม่มี อุปกิเลส” [นิวรรณ์] ชื่อว่า “ส่องแผ้ว” เพราะอรรถว่า “*ประภัสสร*” [จิตประภัสสรแห่งจุดตถุณา = อุเบกขา-เอกัคคตา] (พระสุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย สีลขันธวรรค เล่ม ๑ ภาค ๑ - หน้าที่ 455 FILE 11)
- (๔) คำว่า “ปหฺนฺฐมฺนโส” ความว่า เพราะเหตุที่มีจิตปราศจากนิวรรณ์ จึงชื่อว่า “*มีใจเบิกบานแล้ว เหมือนทองคำ*” คือ *เป็นผู้มีจิตรุ่งเรือง สว่างไสวแล้ว* (พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย เอกนิบาตชาดก เล่ม ๓ ภาค ๒ - หน้าที่ 94 FILE 56)
- (๕) คำว่า “วิเวกขั” คือ *ความสงัด* ชื่อว่า “วิเวก” ความว่า ปราศจากนิวรรณ์ อีกอย่างหนึ่ง ชื่อว่า “วิเวก” เพราะอรรถว่า *สงัด* นั่นคือ *กองธรรมที่สัมปยุตด้วยฌาน ซึ่งสงัดจากนิวรรณ์* ชื่อว่า “วิเวกชะ” [เกิดแต่วิเวก] เพราะอรรถว่า *เกิดแต่วิเวกนั้น* หรือ *ในวิเวกนั้น* (พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิเทศ เล่ม ๕ ภาค ๑ - หน้าที่ 302 FILE 65)
- (๖) คำว่า “ยา จิตฺตสฺส อกฺลฺยตา อกฺมฺมณฺญฺยตา” คือ *ความที่จิตไม่สมประกอบ ความที่จิตไม่ควรแก่ การงาน* อาการแห่งความไม่ควรแก่การงานคือความเป็นไข้แห่งจิต และ คำว่า “*กฺลฺยจิตฺตํ มฺหฺมฺ จิตฺตํ วิเนวณฺจิตฺตํ*” คือ *จิตควรแก่การงาน จิตอ่อนโยน จิตปราศจากนิวรรณ์* คำว่า “*กฺลฺย*” คือ *ควรแก่การงาน* หรือ “*กฺลฺยตา*” ได้แก่ *เป็นผู้ควรแก่การงาน* นั่นคือ “*กัมมัญญฺยตา*” คือ *เป็นผู้ควรแก่การงาน* โดยนัยรวมแล้ว คือ *เป็นผู้ฉลาดในการทำ ความคล่องแคล่ว* แห่งสมาธิด้วยการฝึกจิต โดยอาการ ๑๔ อย่าง [ให้เทียบเคียงกับ *วสี ๕*] เหล่านี้ คือ (๑) โดย อนุโลมแห่งกสิณ (๒) โดยปฏิโลมแห่งกสิณ (๓) โดยอนุโลมปฏิโลมแห่งกสิณ (๔) โดย อนุโลมแห่งฌาน (๕) โดยปฏิโลมแห่งฌาน (๖) โดยอนุโลมปฏิโลมแห่งฌาน (๗) โดยการ ก้าวเข้าไปสู่ฌาน (๘) โดยการก้าวเข้าไปสู่กสิณ (๙) โดยการก้าวเข้าไปสู่ฌานและกสิณ (๑๐) โดยการก้าวไปสู่องค์ (๑๑) โดยการก้าวไปสู่อารมณ์ (๑๒) โดยการก้าวไปสู่องค์และอารมณ์ (๑๓) โดยการกำหนดองค์ (๑๔) โดยการกำหนดอารมณ์ ๑ หรือโดยอาการ ๑ เพิ่มบทว่า *โดย กำหนดองค์และอารมณ์ ๑* เพราะฉะนั้น “*จิตควรแก่การงาน จิตอ่อนโยน จิตปราศจากนิวรรณ์*”

โดยนัยนี้ หมายถึง “จตุตถฌาน-จิตประภัสสร” ที่ทำให้เกิด “อภิญา ๕ (วิชา ๘)–วิชา ๓–ญาณ ๓ (หยั่งรู้ในกาลทั้ง ๓ = ธรรมภูมิญาณ-ปัจจุสมุปบาท ๑๒)” อันเป็น “หนทาง ปัญญา” ที่สำคัญ หรือ “วิปัสสนาภูมิ-ปัญญาภูมิ” อันเป็นบาทฐานในวิปัสสนากัมมัฏฐาน ต่อไป (พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภทวารวค เล่ม ๘ ภาค ๑ - หน้า 622-623 FILE 68)

“วลี ๕” หมายถึง ความชำนาญ-ความคล่องแคล่ว ได้แก่

- (๑) “**อวัชชนวลี**” คือ ความชำนาญคล่องแคล่วในการนึก ตรวจองค์ฌานที่ตนได้ออกมาแล้ว
- (๒) “**สมาปชชนวลี**” คือ ความชำนาญคล่องแคล่วในการที่เข้าฌานได้รวดเร็วทันที
- (๓) “**อธิฐานวลี**” คือ ความชำนาญคล่องแคล่วในการที่จะรักษาไว้มิให้ฌานจิตตนั้นตกวางค์
- (๔) “**วุฒฐานวลี**” คือ ความชำนาญคล่องแคล่วในการจะออกจากฌานเมื่อใดก็ได้ตามต้องการ
- (๕) “**ปัจจบถชนวลี**” คือ ความชำนาญคล่องแคล่วในการพิจารณาทบทวนองค์ฌาน

นอกจากนั้น ให้พิจารณาถึงมิตติความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นระหว่างศาสตร์ ๓ อย่าง ได้แก่ (๑) ศาสนา (๒) ปรัชญา (๓) วิทยาศาสตร์ และ ปัญญา ๓-สัจภาวะแห่งพุทธะ ๓-พุทธ โอวาท ๓ ซึ่งคุณสมบัติทั้งหมดนี้ จะต้องเกิดขึ้นในตัวบุคคลคนเดียวกัน คือ “**ผู้ปฏิบัติธรรม**” นั่นเอง

แต่อย่างไรก็ตาม อย่าลืมประเด็นว่า การปฏิบัติธรรมในพระพุทธศาสนานั้น เป็นเรื่องเชิงปรัชญาใน ๒ คติ คือ (๑) จิตตนิยม-Idealism กับ (๒) สัจนิยม-Realism ในส่วนที่ถือเป็นการแสวงหาความรู้ นั้น เป็นวิธีทางวิทยาศาสตร์ ซึ่งฝ่ายวิทยาศาสตร์นั้น เน้นใน ๑ คติ (๑) วัตถุนิยม-Materialism กับ (๒) สัจนิยม-Realism นั่นก็หมายความว่า เมื่อมีความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีในศาสตร์สาขาต่างๆ มากเท่าไร คือ มีผลงานวิจัยในการศึกษาค้นพบความจริงหรือสัจธรรมอันเป็นเรื่องธรรมชาติ ก็ยิ่งเป็นการยืนยันทฤษฎีที่เป็น “**กฎธรรมชาติ**” [Natural Law] เรื่อง “**รูปขั้น**” ในทางพระพุทธศาสนามากเท่านั้น โดยฝ่ายพระพุทธศาสนานั้น ได้พัฒนาจนถึงขั้นสูงสุดอย่างสมบูรณ์บริบูรณ์แล้ว คือ “**รูปขั้น ๑-นามขั้น ๔**” เท่ากับ “**ขั้น ๕-เบญจขั้น**” [รูป-เวทนา-สัญญา-สังขาร-วิญญาณ] ที่จัดเป็น “**ธรรม ๒**” คือ (๑) **สังขตธรรม-โลกียธรรม-อุปาทินนธรรม** กับ (๒) **อสังขตธรรม-โลกุตตรธรรม-อนุปาทินนธรรม** หรืออีกนัยหนึ่ง จะเรียกให้สมบูรณ์กว่านี้ คือ “**ธรรมขั้น ๕**” ดังนี้

“**ธรรมชั้น ๕**” หมายถึง กองธรรม-หมวดธรรม-ประมวลธรรมที่ปวงเจ้าเป็นหัวข้อใหญ่ ส่วนธรรมชั้น ๔ ข้อ ส่วนล่างนั้น เรียกอีกอย่างว่า “**สาระ ๔**” คือ แก่น-หลักธรรมที่เป็นแก่น-หัวใจธรรม ให้พิจารณาเปรียบ เทียบหรือเทียบเคียงกับ “**วิสุทธิ ๗**” กับ “**ญาณ ๑๖-โศปสมญาณ**” ได้แก่

- (๑) “**ศีลชั้น**” คือ กองศีล หมวดศีล ประมวลธรรมทั้งหลาย เช่น อปจายนมัย เวชยาวัจจมัย ปาติโมกขสังวร กายสุจริต สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ เป็นต้น
- (๒) “**สมาธิชั้น**” คือ กองสมาธิ หมวดสมาธิ ประมวลธรรมทั้งหลาย เช่น ฉันทะ วิริยะ จิตตะ สัมมาวายามะ สัมมาสติ สัมมาสมาธิ เป็นต้น
- (๓) “**ปัญญาชั้น**” คือ กองปัญญา หมวดปัญญา ประมวลธรรมทั้งหลาย เช่น ชัมมวิจยะ วิมังสา ปฏิสัมภिता สัมมาทิฐิ สัมมาสังกัปปะ เป็นต้น
- (๔) “**วิมุตติชั้น**” คือ กองวิมุตติ หมวดวิมุตติ ประมวลธรรมทั้งหลาย เช่น ปหาน วิราคะ วิโมกข์ วิสุทธิ สันติ นิโรธ นิพพาน เป็นต้น
- (๕) “**วิมุตติญาณทัสสนชั้น**” คือ กองวิมุตติญาณทัสสนะ หมวดธรรมเกี่ยวกับการรู้การเห็นในวิมุตติ ประมวลธรรมทั้งหลาย เช่น ผลญาณ ปัจจเวกขณญาณ เป็นต้น

ฉะนั้น ในการจำแนกแจกธรรมให้เป็นหมวดหมู่หรือกลุ่มนั้น ไม่ใช่เรื่องง่าย เพราะกระบวนการคิดและการพัฒนาการคิด ที่เรียกว่า “**ทักษะการจัดการความรู้**” [Knowledge Management Skills = KMK] ซึ่งองค์ความรู้ดังกล่าวนี้ ผู้ปฏิบัติธรรมจะปฏิเสธไม่ได้ เพราะวิทยาการสมัยใหม่ [Modern Technology] ที่ก้าวหน้าจนจะถึงสุดขอบแดนความรู้ [The End of Knowledge Revolutions] แล้วในปัจจุบัน มิฉะนั้น นายแห่งคำว่า “**พุทธะ**” ที่บอกว่า “**ผู้รู้-ผู้ตื่น-ผู้เบิกบาน**” จะไม่เป็นจริง หรือตามนัยว่า “**ผู้รู้แจ้งโลก-โลกวิทู**” ด้วยเข้าไป “**ถ้าจะลืมนี่ ก็ให้ลืมน้ำกินข้าวได้ แต่ห้ามลืมน้ำปัญญา**” องค์ความรู้ในพระพุทธศาสนานั้น ไม่ได้มีไว้เพื่อประกวดแข่งขันกับลัทธิศาสนาอื่น เพื่อจะครองโลก อะไรทำนองนั้น แต่มีไว้เพื่อความหลุดพ้นจากกิเลสทั้งหลายและกองทุกข์ทั้งปวง ก็อย่าลืมประเด็นนี้โดยเด็ดขาดเช่นกัน อย่างไรก็ตาม ก็มีผู้ปฏิบัติธรรมจำนวนมาก ที่จัดอยู่กลุ่ม “**การเดินทางไม่ถึงดวงดาว**” เพราะรอบรู้มากเกินไปจนบอกไม่เชื่อ ก็บรอบรู้น้อยเกินไปจนสอนไม่ได้ เพราะพื้นจิตสันดานประกอบด้วย “**ตัณหา-ทิฐิ-มานะ**” ที่คอยขัดขวางความก้าวหน้าทางปัญญาของตนเอง ไม่ใช่คนอื่นไปทำอะไรให้เดือดร้อน อย่างนี้ เขาเรียกว่า “**บุญกุศลที่สร้างสมไว้**” ทำให้เกิดผลวิบากในข้างหน้าดีกว่าเดิม เขาเรียกว่า “**वासनाสง**” [ให้ผลแบบไม่เกรงใจด้วย นั่นคือ จัดชุดใหญ่หรือจัดหนักให้เต็มที่ ก็เทวดาสรรเสริญ (พระอริยสงฆ์สรรเสริญ) ถ้าตายขมบาลก็ไม่หนักใจ] อย่างไรก็ตาม ก็มีแนวทางที่จะใช้เป็นข้อประพฤติปฏิบัติให้หลุดพ้นจากกิเลสทั้งหลายและทุกข์ทั้งปวง ที่ผู้ปฏิบัติธรรมไม่ควรทอดทิ้งปฏิบัติธรรม ถ้ารู้ว่าผิด ก็ต้องรู้จักปรับปรุงแก้ไขใหม่ ให้ดีกว่าเดิม [**พุทธโอวาท ๓: ไม่ทำความชั่วทั้งปวง ๑ ทำความดีให้เทียบพร้อม ๑ ทำใจของตนให้สะอาดบริสุทธิ์ ๑**] เพื่อให้บรรลุถึง “**สัจภาวะแห่งนิพพาน**” ให้ได้ ดังนี้

ข้อคิดในการปฏิบัติเพื่อไปถึงดวงดาว

การปฏิบัติธรรมให้บรรลุธรรมวิเศษได้นั้น **[นิพพาน]** อย่าทำตัวให้ใหญ่คับฟ้า **[อปยะ]** ทำตัวให้เล็ก
มกน้อย **[อัปปัจฉตา]** เพราะเทวดาประจำตัวของตน **[นิสัยใจคอ = ตัณหา-ทิฐิ-มานะ (บัญญัติธรรม**
๓: กิเลสเครื่องเนิ่นช้า หรือกิเลสที่เป็นตัวการทำให้คิดปรุงแต่งยึดถือผิดพลาด ทำให้เขวห่างออกไปจาก
ความเป็นจริงที่ง่าย ๆ เปิดเผย ก่อให้เกิดปัญหาต่างๆ และขัดขวางไม่ให้เข้าถึงความจริงหรือทำให้ไม่
อาจแก้ปัญหาอย่างถูกต้องตรงไปตรงมา) หรือ อินทรีย์ ๖] มักคบหากับพวกพญามาร **[อารมณ ๖]**
กล่อมหลา [เห-ลา = ความสนุก] จิตใจของตนให้หลงระเหิงเพลิดเพลินกับกิเลสทั้งหลาย [วิสังโยค]
เมื่อตัวอ้วนใหญ่กินมากนอนมาก ก็ไม่สามารถรอดตะขอยับของกิเลสได้ จะผ่านไปได้อีกก็ต้องตัว
ผอมๆ เพราะปฏิบัติธรรม [อุปสมะ] ไม่ได้หยุดไม่ได้หย่อนยาน [วิริยารัมภะ] ไม่หย่อนอารมณ์ ให้หลง
เพลิดเพลินไปกับสิ่งชั่วๆ อารมณ์ที่เข้ามาแห่งนิวรณ์กิเลสทั้งหลาย [วिरาคะ] ไม่เห็นแก่กิน [สุกรตา]
ไม่เห็นแก่นอน [โลกธรรม ๘] ไม่เห็นแก่ยศแม้ตรงข้ามยศ-เสื่อมยศ ไม่เห็นแก่ลาภสักการะแม้ตรง
ข้ามลาภ-เสื่อมลาภ ไม่เห็นแก่สรรเสริญแม้ตรงข้ามสรรเสริญ-นินทา ไม่เห็นแก่สุขแม้ตรงข้ามสุข-
ทุกข์ [ตันตฺตฺฐิ] สิ่งเหล่านี้เกิดขึ้นแม้สักว่าเกิดขึ้นแล้วดับไป [นิโรธ] หาแก่นสาระไม่ได้ [สัมโพธะ]
ยอมไม่ไขที่พึ่งสาระแห่งชีวิตจิตวิญญาณของผู้เจริญแล้ว [ปวิเวก] ฉะนั้น ผู้เห็นแก่กิน แก่นนอน แก่ยศ
แก่สรรเสริญ แก่สุข ย่อมเกี่ยวข้องอยู่กับรากเหง้าแห่งอกุศลทั้งปวง กิเลสทั้งหลาย อันเป็นทุกข์ทั้งปวง
[เอกัณฑนิพพิทา] คือ ดิตบ่วง เบียด ตะขวย แห่งสังกิเลส ล้มแห่งอวิชา อนุสัย โยคะ โอะมะ อาสวะแห่ง
อวิชาในสังสารวัฏฏ์ ย่อมไม่สามารถรอดตะขวยแห่งกิเลสมาได้ [อภิญญา]

“ภษิตของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ๗ ประการ” [ลักษณะตัดสินธรรมวินัย ๗]

- (๑) “**เอกัณฑนิพพิทา**” คือ ความหน่ายสิ้นเชิง
- (๒) “**วिरาคะ**” คือ ความคลายกำหนด
- (๓) “**นิโรธ**” คือ ความดับ-หมดกิเลสหมดทุกข์
- (๔) “**อุปสมะ**” คือ ความสงบ
- (๕) “**อภิญญา**” คือ ความรู้ยิ่ง-ความรู้ชัด
- (๖) “**สัมโพธะ**” คือ ความตรัสรู้
- (๗) “**นิพพาน**” คือ สภาพที่ดับกิเลสและกองทุกข์แล้ว

“**ภาณิ**ตของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ๘ ประการ” [ลักษณะตัดสินธรรมวินัย ๘]

- (๑) “**วิราคะ**” คือ ความคลายกำหนด มิใช่เพื่อความกำหนดข้อมใจ หรือเสริมความติดใจ
- (๒) “**วิสังโยค**” คือ ความหมดเครื่องผูกมัด ความไม่ประกอบทุกข์ มิใช่เพื่อผูกมัด หรือประกอบทุกข์
- (๓) “**อปยยะ**” คือ ความไม่พอกพูนกิเลส มิใช่เพื่อพอกพูนกิเลส
- (๔) “**อัปปิจจตา**” คือ ความอยากอันน้อย ความมักน้อย มิใช่เพื่อความอยากอันใหญ่
- (๕) “**สันตฺถุญฺญี**” คือ ความสันโดษ มิใช่เพื่อความไม่สันโดษ
- (๖) “**ปวิเวก**” คือ ความสงัด มิใช่เพื่อความคลุกคลีอยู่ในหมู่
- (๗) “**วิริยารัมภะ**” คือ การประกอบความเพียร มิใช่เพื่อความเกียจคร้าน
- (๘) “**สุกรตา**” คือ ความเลี้ยงง่าย มิใช่เพื่อความเลี้ยงยาก

“**อำนาจพลังแห่งสมณะและวิปัสสนา**”

- (๑) “**เนกขัมมะ**” [สมณธรรม] คือ ความปลอดจากความ โลก – ย่อมละ *กามฉันทะ*
- (๒) “**อัพยาบาท**” คือ ความไม่คิดร้าย – ย่อมละ *พยาบาท*
- (๓) “**อาโลกสัญญา**” คือ ความกำหนดหมายสว่างด้วยปัญญา – ย่อมละ *ถีนมิททะ = สติและญาณ* [ญาณทัสสนะ]
- (๔) “**อวิกเขปะ**” คือ ความไม่หวั่นไหว – ย่อมละ *อุทฺธัจจกุกกุจจะ*
- (๕) “**ธรรมวัตตาน**” คือ การกำหนดธรรม – ย่อมละ *วิจิกิจฉา*
- (๖) “**ญาณ**” คือ ความรู้ที่คมชัด [*ญาณ*–สงบวิเวก ย่อมละ *อวิชา* ได้ เช่นกัน] = *สัมปชัญญะ*
- (๗) “**ปราโมทย์**” คือ ความชื่นบานใจ–ความร่าเริงสดไส – ย่อมละ *อตติ* [โทสะ]
- (๘) “**กุศลธรรมทั้งปวง**” คือ ภาวะที่เจริญรุ่งเรืองแห่งสมณะและวิปัสสนา [รูปฌาน ๔–อรุปฌาน ๔–มหาวิปัสสนา ๑๘ – *อริยมรรค ๘* ทำให้ดับ *อกุศลธรรมทั้งปวง* และทำให้ไปถึงดวงดาว]
- (๙) “**ปีติ**” คือ ความอิมใจ–ความปลื้มใจ [*ผรณาปีติ*–*ปีติ*ชาบชาน]
- (๑๐) “**ปัสสัทธิ**” คือ ความสงบเย็นกายใจ–ความผ่อนคลายร้อนสบาย
- (๑๑) “**สุข**” คือ ความสุขนำชื่นทั่วทั้งตัวที่ประณีตอย่างยิ่ง
- (๑๒) “**สมาธิ**” [เอกกคตา] คือ ความสงบอยู่ตัวมั่นสนิทของจิตใจ ไม่มีสิ่งรบกวนร้าวระคาย
- (๑๓) “**โอสถ**” คือ แสงสว่างไปทั่วทั้ง ๔ ทิศ อัน ไซติช่วงและไพบูลย์ = *สติสัมปชัญญะ* [ญาณทัสสนะ]
- (๑๔) “**อธิโมกข์**” คือ ศรัทธาแรงกล้าที่ทำให้ใจส่องใสอย่างยิ่ง โดยมนสิการตามเป็นจริง
- (๑๕) “**ปัคคาหะ**” คือ ความเพียรที่พอดี [*สัมมาวายามะ*–*สัมมัปปธาน ๔*]
- (๑๖) “**อุปฺภูฐาน**” คือ สติแก่กล้า–สติชัด = *สติ* [ทัสสนะ–เห็น = *มนสิการ*–*สัมมสนะ*]
- (๑๗) “**อุเบกขา**” คือ ความมีจิตเป็นกลาง [จิตประภัสสร–ปราศจากนิวรณ์]
- (๑๘) “**นิกันติ**” คือ ความพอใจ–จิตใจ [ฉันทะแห่งอิทธิบาท ๔]

ฉะนั้น ในการสัมปยุตต์กันแห่งองค์ธรรมทั้งหลาย [ญาณสัมปยุตต์] ในระหว่าง ๓ ฝ่าย ได้แก่ (๑) **ลักษณะตัดสินธรรมวินัย ๗** (๒) **ลักษณะตัดสินธรรมวินัย ๘** และ (๓) **อำนาจพลังแห่งสมณะและวิปัสสนา** ในภาระหน้าที่ที่ผู้ปฏิบัติธรรมต้องรับผิดชอบ คือ [B] **“โยนิโสมนสิการ”** [Analytic Implementation] ที่ดำเนินในจิตมีอาการ ๘ อย่าง ได้แก่ **“รู้อยู่ที่ใจ-ดูอยู่ที่ใจ-เห็นอยู่ที่ใจ-ฟังอยู่ที่ใจ-กำหนดอยู่ที่ใจ-ให้เห็นความแจ้งขึ้นในใจ-ให้เห็นความสว่างขึ้นในใจ-ให้เห็นความสงบขึ้นในใจ”** [หลวงปู่ทา จารุขัมโม วัดถ้ำซบมีด อ.ปากช่อง จ.นครราชสีมา ๒๔๕๒-๒๕๕๐] เพราะฉะนั้น **“สัมปยุตตธรรม ๓”** ดังกล่าวนี้ ถือเป็น **เกณฑ์** [Criteria] เพิ่มเติมอีกส่วนหนึ่ง ที่อยู่นอกเหนือ [A] **“ทฤษฎี-หลักธรรม”** [อภิถุญญธรรมทั้งหลาย] อย่างเป็นทางการ [ปฏิบัติศีลธรรม-ไตรสิกขา] นอกจากนี้ ในระหว่างเจริญภาวนากรรมฐานนั้น จิตของผู้ปฏิบัติธรรมยังปฏิบัติด้วยปัญญา ๒ อย่าง ได้แก่ (๑) **ปัญญาในสมาธิ** [สมถพลัง-เจโตวิมุตติ] เช่น **มรรคสมาธิ-ญาณทัสสนะ** [สติสัมปชัญญะ-สติและญาณ] -**ยถภูตญาณทัสสนะ** [สติและญาณที่หยั่งรู้ตามเป็นจริงแห่งกำหนดธรรมคาหรือกฏธรรมชาติ ได้แก่ **ธรรมนิยาม ๓-อริยสัจ ๔-ปฏิจกสมุปปาท ๑๒-ไตรลักษณ์**] หรือที่เรียกว่า **“อานันตริกสมาธิ”** หมายถึง สมาธิอันไม่มีระหว่างคือไม่มีอะไรคั่น หมายความว่า ให้เกิดผลตามมาทันที ได้แก่ **มรรคสมาธิ** ซึ่งเมื่อเกิดขึ้นแล้ว ก็จะเกิด **มรรคญาณ** คือ ปัญญาที่กำจัดอาสวะในแต่ละขั้นแห่ง **อริยมรรค** ก็ตามติดต่อมาในทันที และตามพร้อมด้วย (๒) **ปัญญาในวิปัสสนา** [วิปัสสนาพลัง-ปัญญาวิมุตติ] เช่น **มรรคญาณ-มคคญาณ** หรือที่เรียกว่า **“อานันตริกสมาธิญาณ”** หมายถึง **ปัญญาในการตัดอาสวะขาด เพราะความบริสุทธิ์แห่งสมาธิอันเป็นเหตุไม่ฟังชาน** ดังเช่น องค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงบำเพ็ญจิตตสมาธิด้วย **“อานันตริกสมาธิญาณ”** ในการตรัสรู้ [สัมโพธิ-อัสวักขญาณ] ถึง **“พระอนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณ”** [ญาณทัสสนะอันมีปริวัฏฏ์ ๓ มีรอบ ๓ มีอาการ ๑๒ ประกอบด้วย **ปัจจเวกขณะญาณ** มี ๑๕ ประการ และ **อัสวักขญาณ** มีอาการ ๖๔] ในครั้งเดียวในคราวเดียวกันจนสมบูรณ์บริบูรณ์แห่งราตรีคืนตรัสรู้ เพราะฉะนั้น การพิจารณาไตรตรองถึง (๑) **ปัญญาในสมาธิ** กับ (๒) **ปัญญาในวิปัสสนา** นั้น ย่อมทำให้เข้าใจถูกต้องถึงแนวทางในการประพฤติปฏิบัติอันเป็นสัมมาปฏิบัติอย่างแท้จริง **ไม่ฟังชานห้วนไหวไปธรรมทั้งหลาย คือ “รู้จักอย่างรอบรู้ที่จะเลือกเป็น”** [นั่นคือ ประกอบด้วย **ปฏิภาณปฏิสัมภิตาญาณ** ไม่ใช่ว่า รู้ธรรมมากแล้วเป็นบ้า สติแตก ตบะแตก เกิดแผ่นดินไหว ที่ไม่ใช่มีพระอรหันต์อุบัติขึ้นในโลกแล้วหนึ่งองค์ โดยมี ชาติดิน กับ ชาติน้ำ เกิดไม่สมคูลโดยวิปริต คั่นหาตำแหน่งพิกัดตนเองไม่ถูก เหมือนโจรจะไปฆ่าคนดี พอเจอทั้งคนดี คนเลวมากๆ ในคราวเดียว ทำอะไรไม่ถูก ไม่เคยฆ่าสัตว์ตัดชีวิตมาก่อน เลยยิงหัวตัวเองตายคิดว่า เพราะเกิดเปลี่ยนใจว่า มันเป็นบาปที่ทรงปริมาณหนักมาก เพราะรู้ว่าอยู่ต่อไปก็หนักโลก ย่อมเป็นงมงายกับตนเอง เรื่องนี้ไม่ขอสรุปว่าตายแล้วจะไปอยู่ในคติใด เพราะดีกับเลวก็พอๆ กัน **เพราะผู้บรรยายก็เป็นงมงายเหมือนกัน...!**] แล้วท่านทั้งหลายจะเอาอย่างไรกันต่อ คิดจะถอนตัวออกจากวงการ หรือจะปรารถนารอบ ความเพียรภาวนากันต่อ ก็เลือกกันเอง เพราะเวลาชีวิตมันเหลือน้อยทุกวินาที อย่ายู่ด้วยความลึกลับเสงสัยในพระสัทธรรมนี้เลย

ขั้นก้าวบันไดไปสู่ดวงดาว [แผนที่ดวงดาวแห่งความสำเร็จในธรรมทั้งปวง]

(๑) โภธิปักขิยธรรม ๓๗ [สติปัญญา ๔ [สติสัมปชัญญะ]-สัมมัตตญาณ ๔-อิทธิบาท ๔-อินทรีย์ ๕-พละ ๕-โพชฌงค์ ๗-มรรคมีองค์ ๘]

(๒) สมถภาวนา ๔ [ทิวฐธรรมสุขวิหาร-ญาณทัสสนะ-สติและสัมปชัญญะ-อัสวักขะ]

(๒.๑) สมถภาวนา

(๒.๑.๑) ธรรมสมาธิ ๕ [อธิโมกข์-มนสิการ] = ทิวฐธรรมสุขวิหาร

(๒.๑.๒) ญาณในธรรมอุปการะแก่สมาธิ ๘ = ญาณทัสสนะ

(๒.๑.๓) รูปฌาน ๔-อรูปฌาน ๔ [สมาบัติ ๘-ฌานสมาบัติ] = สติและสัมปชัญญะ

(๒.๒) วิปัสสนาภาวนา = อัสวักขะ

(๒.๒.๑) ญาณ ๑๖-โสฬสญาณ

(๒.๒.๑.๑) นามรูปปริจเฉทญาณ (ทุกขสังข) - ปัจจัยปริคคหญาณ (สมุทัยอริยสังข)

(๒.๒.๑.๒) วิปัสสนาญาณ ๑๐ (วฏฐานคามินีปฏิปทา) [สัมมสนญาณ-อุทยัพพญาณ-กัมมญาณ-กัณฺณญาณ-อาทีนวญาณ-นิพพิทาญาณ-มฺญฺจิตฺตกัมมตาญาณ-ปฏิสังขาญาณ สังขารุเปกขาญาณ อนฺุโลมญาณ]

(๒.๒.๑.๓) อนุปัสสนา ๗ [อนิจจานุปัสสนา-ทุกขานุปัสสนา-อนัตตานุปัสสนา-นิพพิทานุปัสสนา-วิราคานุปัสสนา-นิโรธานุปัสสนา-ปฏินิสสัคคานุปัสสนา]

(๒.๒.๑.๔) มหาวิปัสสนา ๑๘ [อนิจจานุปัสสนา-ทุกขานุปัสสนา-อนัตตานุปัสสนา-นิพพิทานุปัสสนา-วิราคานุปัสสนา-นิโรธานุปัสสนา-ปฏินิสสัคคานุปัสสนา-ขยานุปัสสนา-วยานุปัสสนา-วิปริณามานุปัสสนา-อนิมิตตานุปัสสนา-อัปฺปนฺนํหิตานุปัสสนา-สุญฺญตานุปัสสนา-อริยัญญาธรรมวิปัสสนา-ยถาภูตญาณทัสสนะ-อาทีนวานุปัสสนา-ปฏิสังขานุปัสสนา-วิวัฏฐานานุปัสสนา]

(๒.๒.๑.๕) โคตรกฺขญาณ [ภาวะเข้าสู่ความเป็นอริยบุคคลแห่งโลกุตตรภูมิ]

(๒.๒.๑.๖) มัคคญาณ ๔ (มรรคสังข) [โสดาปัตติมรรค-สกทาคามีมรรค-อนาคามีมรรค-อรหัตตมรรค]

(๒.๒.๑.๗) ผลญาณ ๔ (นิโรธสังข) [โสดาปัตติผล-สกทาคามีผล-อนาคามีผล-อรหัตตผล = สัมมาญาณ]

(๒.๒.๑.๘) ปัจจเวกขณญาณ (โลกียญาณ) [ญาณทัสสนะอันมีปริวัฏฏ์ ๓-ญาณทัสสนะมีรอบ ๓-ความหยั่งรู้หยั่งเห็นครบ ๓ รอบ มีอาการ ๑๕]

(๒.๒.๒) ความตรัสรู้-สัมโพธิ [อัสวักขญาณ มีอาการ ๖๔]

(๒.๒.๓) นิพพาน ๒ [อมตธาตุ-สอุปาทิเสสนิพพาน-อนุปาทิเสสนิพพาน = อรหัตตผล วิมุตติ-สัมมาวิมุตติ]

ดังนั้น เพื่อให้ผู้ปฏิบัติพิจารณาเห็นเส้นทางแห่งมัชฌิมาสัมมปฏิบัติ [การปฏิบัติธรรมถูกหลัก] ที่ย่างก้าวสู่ “กระแสแห่งอริยมรรค” ได้นั้น ก็ถือโอกาสเรียนเชิญให้ท่านทั้งหลายน้อมจิตน้อมใจ “อธิโมกข์” คือ ความเชื่อศรัทธาเลื่อมใสในธรรมแห่งการปฏิบัติ ที่จะแสดงผลเป็นจริงทุกประการตามคำสอนขององค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า กับ “มนสิการ” คือ ความใส่ใจด้วยยินดีปราโมทย์แห่งฉันทะอันแรงกล้า [ฉลาดคิดฉลาดอยู่] ที่จะปฏิบัติตามด้วย “โยนิโสมนสิการ” นั่นคือ คิดอย่างถูกวิธีตามหลักปัจจัยการแห่งเหตุและผล ได้แก่ (๑) “อนุโลมปฏิจจนูปบาท” คือ คิดให้ทั่วอย่างถูกวิธีอันแยกภายในใจ จากเหตุ (อวิชา) โดยลำดับไปถึงผล (ทุกข์) ที่จะเกิด [สมุทัยวาร-สมุทัยสังข-ทุกข์สมุทัยอริยสังข] กับ (๒) “ปฏิโลมปฏิจจนูปบาท” คือ คิดให้ทั่วด้วยอุบายวิธีที่แยกภายในใจ จากผลที่เกิด ย้อนกลับไปดับที่ต้นเหตุแห่งผลนั้น [นิโรธวาร-นิโรธสังข-ทุกข์นิโรธอริยสังข] (๓) “ปฏิจจนูปบันนธรรม-ปัจจัยธรรม” ทั้งหลาย รวมทั้ง “กฎแห่งกรรม-กฎกรรมของสัตว์ [กัมมัสสกตา]” ดังนี้

“ปฏิจจนูปบาท ๑๒” หมายถึง การเกิดขึ้นพร้อมแห่งธรรมทั้งหลายเพราะอาศัยกัน, ธรรมที่อาศัยกันเกิดขึ้นพร้อม, การที่สิ่งทั้งหลายอาศัยกันๆ จึงเกิดมีขึ้น ดังนี้

“อนุโลมปฏิจจนูปบาท” = ฝ่ายสมุทัย

- (๑) เพราะ อวิชา เป็นเหตุปัจจัย ปัจจัยธรรม จึงมี
- (๒) เพราะ อวิชา เป็นปัจจัย สังขาร จึงมี
- (๓) เพราะ สังขาร เป็นปัจจัย วิญญูญาณ จึงมี
- (๔) เพราะ วิญญูญาณ เป็นปัจจัย นามรูป จึงมี
- (๕) เพราะ นามรูป เป็นปัจจัย สฬายตนะ จึงมี
- (๖) เพราะ สฬายตนะ เป็นปัจจัย ผัสสะ จึงมี
- (๗) เพราะ ผัสสะ เป็นปัจจัย เวทนา จึงมี
- (๘) เพราะ เวทนา เป็นปัจจัย ตัณหา จึงมี
- (๙) เพราะ ตัณหา เป็นปัจจัย อุปาทาน จึงมี
- (๑๐) เพราะ อุปาทาน เป็นปัจจัย ภพ จึงมี
- (๑๑) เพราะ ภพ เป็นปัจจัย ชาติ จึงมี
- (๑๒) เพราะ ชาติ เป็นปัจจัย ขรามรณะ จึงมี

ความโศก-ความคร่ำครวญ-ทุกข์-โทมนัส-และ-ความคับแค้นใจ ก็มีพร้อม
 ความเกิดขึ้นแห่งกองทุกข์ทั้งปวงนี้ จึงมีด้วยประการดังนี้

“ปฏิโลมปฏิจสุมปบาท” = ฝ่ายนิโรธ

- (๑) เพราะ **อวิชา** สำรอกดับไปไม่เหลือ
- (๒) เพราะ อวิชา ดับ **สังขาร** จึงดับ
- (๓) เพราะ สังขาร ดับ **วิญญาณ** จึงดับ
- (๔) เพราะ วิญญาณ ดับ **นามรูป** จึงดับ
- (๕) เพราะ นามรูป ดับ **สพายนะ** จึงดับ
- (๖) เพราะ สพายนะ ดับ **ผัสสะ** จึงดับ
- (๗) เพราะ ผัสสะ ดับ **เวทนา** จึงดับ
- (๘) เพราะ เวทนา ดับ **ตัณหา** จึงดับ
- (๙) เพราะ ตัณหา ดับ **อุปาทาน** จึงดับ
- (๑๐) เพราะ อุปาทาน ดับ **ภพ** จึงดับ
- (๑๑) เพราะ ภพ ดับ **ชาติ** จึงดับ
- (๑๒) เพราะ ชาติ ดับ **ชรา มรณะ** จึงดับ

ความโศก-ความคร่ำครวญ-ทุกข์-โทมนัส-และ-ความคับแค้นใจ ก็ดับ

ความดับแห่งกองทุกข์ทั้งปวงนี้ ย่อมมีด้วยประการฉะนี้

สำหรับ “ปฏิจสุมปบันนธรรม” ถือเป็นฝ่ายสมุทัย คือ “อนุโลมปฏิจสุมปบาท” เพียงแต่นำองค์ประกอบ ปัจจัยทั้ง ๑๒ อย่าง มาจำแนกแจกตามหลักธรรมย่อย “ปัจจัยธรรม” ส่วนเรื่อง “กฎแห่งกรรม” และ “กฎกรรมของสัตว์” นั้น อยู่ใน “วิญญะ ๓-ไตรวิญญ์” ดังนี้

“อัทธา ๓” [Periods] หมายถึง **กาลเวลาทั้ง ๓ ช่วง** ได้แก่

- (๑) “อดีต” = อวิชา-สังขาร
- (๒) “ปัจจุบัน” = วิญญาณ-นามรูป-สพายนะ-ผัสสะ-เวทนา-ตัณหา-อุปาทาน-ภพ
- (๓) “อนาคต” = ชาติ-ชรา มรณะ (โศกะ-ปริเทวะ-ทุกข์-โทมนัส-อุปายาส)

“สังเขป ๔” [Sections: สังคหะ ๔] หมายถึง **ช่วงองค์ประกอบปัจจัยสืบเนื่องกันด้วยเหตุและผลเป็นระยะ ๔ หมวด หรือแยกเป็น ๔ กลุ่ม** ได้แก่

- (๑) “อดีตเหตุ” = อวิชา-สังขาร
- (๒) “ปัจจุบันผล” = วิญญาณ-นามรูป-สพายนะ-ผัสสะ-เวทนา
- (๓) “ปัจจุบันเหตุ” = ตัณหา-อุปาทาน-ภพ
- (๔) “อนาคตผล” = ชาติ-ชรา มรณะ (โศกะ-ปริเทวะ-ทุกข์-โทมนัส-อุปายาส)

“สนธิ ๓” [Connections] หมายถึง **ชั่วต่อ-ระหว่างสังขป-หรือ-ช่วงทั้ง ๔** ได้แก่

- (๑) ระหว่าง “อดีตเหตุ” กับ “ปัจจุบันผล”
- (๒) ระหว่าง “ปัจจุบันผล” กับ “ปัจจุบันเหตุ”
- (๓) ระหว่าง “ปัจจุบันเหตุ” กับ “อนาคตผล”

“วัฏฏะ ๓” [Cycles: ไตรวัฏฏ์] หมายถึง การวน-วงเวียน-องค์ประกอบปัจจัยใหญ่ที่หมุนเวียนต่อเนื่องกันของ “ภวัฏจักร” หรือ “สังสารจักร” ดังนี้

- (๑) “กิเลสวัฏฏ์” คือ วงจรกิเลส ได้แก่ อวิชา-ตัณหา-และ-อุปาทาน
- (๒) “กรรมวัฏฏ์” คือ วงจรกรรม ได้แก่ สังขาร-และ-กรรมภพ (อภิสังขาร ๓ หรือ เจตนา)
- (๓) “วิปากวัฏฏ์” คือ วงจรวิปาก ได้แก่ วิญญาณ-นามรูป-สพายตนะ-ผัสสะ-เวทนา ซึ่งแสดงออกในรูปปรากฏที่เรียกว่า “อุปบัติภพ” คือ ภพที่อุบัติขึ้น ชาติ-ชรามรณะ-ความโศก-ความคร่ำครวญ-ทุกข์-โทมนัส-และ-ความคับแค้นใจ

“อาการ ๒๐” [Modes] หมายถึง องค์ประกอบแต่ละอย่าง อันเป็นดุจกำของสื่อ จำแนกตามส่วนเหตุ (Causes) และส่วนผล (Effects) ได้แก่

- (๑) “อดีตเหตุ ๕” = อวิชา-สังขาร-ตัณหา-อุปาทาน-ภพ
- (๒) “ปัจจุบันผล ๕” = วิญญาณ-นามรูป-สพายตนะ-ผัสสะ-เวทนา
- (๓) “ปัจจุบันเหตุ ๕” = อวิชา-สังขาร-ตัณหา-อุปาทาน-ภพ
- (๔) “อนาคตผล ๕” = วิญญาณ-นามรูป-สพายตนะ-ผัสสะ-เวทนา

หมายเหตุ: “อาการ ๒๐” คือ หัวข้อที่กระจายให้เต็มในทุกช่วงของ “สังขป ๔”

“มูล ๒” [Roots] หมายถึง กิเลสที่เป็นตัวมูลเหตุ ซึ่งกำหนดเป็นจุดเริ่มต้นในวงจรแต่ละช่วง ได้แก่

- (๑) “อวิชา” เป็นจุดเริ่มต้นในช่วงอดีต ส่งผลถึงเวทนาในช่วงปัจจุบัน
- (๒) “ตัณหา” เป็นจุดเริ่มต้นในช่วงปัจจุบัน ส่งผลถึงชรามรณะในช่วงอนาคต

ในอันดับต่อไป ให้พิจารณาในเรื่อง “กฎแห่งกรรม-กัมมัสสกตาปัญญา” หมายถึง สภาวะอันบ่งบอกถึง คุณภาพชีวิต หรือระดับจิตในแต่ละบุคคลนั้น ขึ้นตามปัจจัยแห่งกาลเวลาทั้ง ๓ [อดีต-อนาคต-ปัจจุบัน] (๑) **ในอดีตกาล** [อดีตอรรถา] คือ กรรมที่ได้ทำลงไปผ่านแล้วทำให้เกิดผลในปัจจุบันนั้นๆ (๒) **ในอนาคตกาล** [อนาคตอรรถา] คือ กรรมที่ทำในปัจจุบันไปแล้วที่จะเกิดผล และ (๓) **ในปัจจุบันกาล** [ปัจจุบันนัทธา] คือ กรรมที่จะทำให้เกิดในอนาคต ที่สืบเนื่องมาจากกรรมในอดีตเป็นองค์ประกอบที่สำคัญ ฉะนั้น ที่บุคคลเป็น เช่นนี้ และเป็นเช่นนั้น ในช่วงปัจจุบัน เพราะผลของการกระทำทั้งในอดีตและปัจจุบันรวมกัน ในการเข้าถึง ปัญญาดังกล่าวนี้ได้ เพราะการเจริญญาณในวิปัสสนา คือ “**ปัจจัยปริคคหญาณ-ธัมมัญญิตินญาณ** [ธรรมฐิติ ญาณ]-**ยถาภูตญาณ-สัมมาทัสสนะ-กังขาวิตรณวิสุทธี** [ความบริสุทธิ์ขั้นที่ทำให้กำจัดความสงสัยได้] (ข้อ ๒ ในญาณ ๑๖ หรือ ข้อ ๔ ในวิสุทธี ๓) ที่เรียกอีกอย่างว่า “**จตุปปาทญาณ-ทิพพจักขุ-ทิพพจักขุญาณ**” [ตา ทิพย์] (ข้อ ๒ ในวิชา ๓ -ข้อ ๕ ในอภิญา ๖ -ข้อ ๓ ในวิชา ๘ ในกรณีเมื่อได้บรรลุญาณแล้ว โดยเฉพาะ ในขั้นจตุตถฌาน ที่จิตปราศจากนิรวณ เรียกว่า “**จิตประภัสสร**” อันเกิดจากสมถกรรมฐาน) หมายถึง ญาณ อันเป็นปัญญาหยั่งรู้หรือกำหนดรู้จุดและอุบัติแห่งสัตว์ทั้งหลาย อันเป็นไปตามกรรมของตน ดังนี้

กฎแห่งกรรม (The Law of Volitional Actions)

กฎข้อที่ ๑ **กัมมัสสะโกมมะหิ** (เรามีกรรมเป็นของๆ คน)

กฎข้อที่ ๒ **กัมมะทายาทอ** (เราเป็นผู้รับผลของกรรม)

กฎข้อที่ ๓ **กัมมะโยนิ** (เรามีกรรมเป็นกำเนิด)

กฎข้อที่ ๔ **กัมมะพันธู** (เรามีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์)

กฎข้อที่ ๕ **กัมมะประภูติสะระโณ** (เรามีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย)

กฎข้อที่ ๖ **ยัง กัมมัง กะริสสามิ** (เราจักทำกรรมอันใดไว้)

กัลลยะณัง วา ปาปะกัง วา (ดีหรือชั่วก็ตาม)

ตัสสะ ทายาทอ กะริสสามิ (เราจักเป็นผู้รับผลของกรรมนั้นๆ)

อย่างไรก็ตาม มีสิ่งหนึ่งที่ผู้ปฏิบัติธรรมไม่ควรมองข้ามความสำคัญไป นั่นคือ คำว่า “**อุเบกขา-ัตตรมัชฌัตต ตา**” [Equanimity] หมายถึง **ภาวะจิตที่สหระคตด้วยความเป็นกลางในอารมณ์นั้นๆ** (๑) เพราะได้เพ่งเห็นด้วย การศึกษาค้นคว้า ในขณะที่จิตเป็นสมาธิที่ปราศจาก “**วิตก-ความตริตริการมณ**” และ “**วิจาร-ความพิจารณา ไตร่ตรองอารมณ์**” นั่นคือ ไม่มีสภาพปรุงแต่งวาจา ที่เรียกว่า “**วจีสังขาร**” (ข้อ ๒ ในสังขาร ๓) รวมทั้ง “**กาย สังขาร**” (ข้อ ๑ ในสังขาร ๓) คือ สภาพที่ปรุงแต่งกาย ได้แก่ **อัสสาสะ-ปัสสาสะ** คือ ลมหายใจเข้าออก หรือ (๒) เพราะได้การเพ่งพินิจด้วยจิตที่เป็นสมาธิแน่วแน่ ในขณะที่จิตพัฒนาไปสู่ “**ตติยฌาน**” [ปีติ-สุข-เอกกตตา] โดยยังเหลือ “**จิตตสังขาร**” (ข้อ ๓ ในสังขาร ๓) คือ สภาพที่ปรุงแต่งใจ ได้แก่ **สัญญา และ เวทนา** นั่นคือ ยังเหลือ “**นามขันธ์ ๓** “อยู่” ได้แก่ **เวทนา-สัญญา-สังขาร** [จิตตสังขาร] = **เจตสิก** [Mental Factors] ฉะนั้น ก่อนจะบรรยายถึง “**อุเบกขา-ัตตรมัชฌัตตตา**” อย่างละเอียด ให้ทำความเข้าใจให้ถูกต้องในการ

พิจารณาถึงรายละเอียดของ “เจตสิก” ที่เป็น “ลักษณะเฉพาะของจิต” [Distinctive Features] ในขณะที่กำลังพัฒนาในภุมิแห่งรูปฌานหรือสมถภาวนา จนรวมถึงวิปัสสนาภาวนา เมื่อผู้ปฏิบัติธรรมเข้าใจในเจตสิกทั้งหลายนี้ได้ ย่อมเข้าใจจิตได้ แม้จะต้องท่องจำ เพื่อให้เป็น “สัญญา” [ความทรงจำ-พื้นจิตสันดาน-ทักษะประสบการณ์-อุปนิสัยใจคอ] ก็จักต้องทำให้ได้ มิฉะนั้น ก็วิปัสสนาธรรมทั้งหลายไม่ออกเช่นกัน ดังนี้

“เจตสิก ๕๒” หมายถึง **ธรรมที่ประกอบด้วยจิต-สภาวะธรรมที่เกิดดับพร้อมกับจิต มีอารมณ์และวัตถุที่อาศัยเดียวกันกับจิต-อาการและคุณสมบัติต่างๆ ของจิต** ได้แก่

“ฝ่ายสมถภาวนา”

(ก) **อัญญาสมานาเจตสิก ๑๓** (เจตสิกที่มีเสมอกันแก่จิตพวกอื่น คือ ประกอบเข้าได้กับจิตทุกฝ่ายทั้งกุศลและอกุศล มิใช่เข้าได้แต่ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งพวกเดียว)

(๑) **สัพพจิตตสาธารณเจตสิก ๗** [เจตสิกที่เกิดทั่วไปกับจิตทุกดวง]

(๑) **ผัสสะ** คือ ความกระทบอารมณ์

(๒) **เวทนา** คือ ความเสวยอารมณ์

(๓) **สัญญา** คือ ความหมายรู้อารมณ์

(๔) **เจตนา** คือ ความจงใจต่ออารมณ์

(๕) **เอกัคคตา** คือ ความมีอารมณ์เป็นอันเดียว

(๖) **ชีวิตินทรีย์** คือ อินทรีย์คือชีวิต-สภาวะที่เป็นใหญ่ในการรักษานามธรรมทั้งปวง

(๗) **มนสิการ** คือ ความกระทำอารมณ์ไว้ในใจ-ใส่ใจด้วยยินดีเห็นประจักษ์แจ้งในธรรม

(๒) **ปกิณณกเจตสิก ๖** [เจตสิกที่เรียกรายแพร่กระจายทั่วไป คือ เกิดกับจิตได้ทั้งฝ่ายกุศลและอกุศล แต่ไม่แน่นอนเสมอไปทุกดวง]

(๘) **วิตก** คือ ความตรึกอารมณ์

(๙) **วิจาร** คือ ความตรองหรือพิจารณาอารมณ์

(๑๐) **อธิโมกข์** คือ ความปลงใจหรือปักใจในอารมณ์ด้วยเลื่อมใสในธรรมที่ปฏิบัติ

(๑๑) **วิริยะ** คือ ความเพียร

(๑๒) **ปีติ** คือ ความปลาบปลื้มในอารมณ์-อิมใจ

(๑๓) **ฉันทะ** คือ ความพอใจในอารมณ์ [นิกันติ: ความพอใจ-ติดใจ]

(ข) **อกุศลเจตสิก ๑๔** (เจตสิกฝ่ายอกุศล ทำให้เกิด “มิจฉัตตะ ๑๐” คือ ภาวะที่ผิด-มรรคค่า)

(๑) **สัพพากุศลสาธารณเจตสิก ๔** [เจตสิกที่เกิดทั่วไปกับอกุศลจิตทุกดวง]

(๑๔) **โมหะ** คือ ความหลง

(๑๕) **อหิริกะ** คือ ความไม่ละอายต่อบาป

(๑๖) **อโนตตปปะ** คือ ความไม่สะดุ้งกลัวต่อบาป

(๑๗) **อุทธัจจะ** คือ ความฟุ้งซ่าน

(๒) ปกิณณกอกุศลเจตสิก ๑๐ [อกุศลเจตสิกที่เกิดเรียกรายแก่อกุศลจิต]

- (๑๘) โลกะ คือ ความอยากได้อารมณ์
- (๑๙) ทิฏฐิ คือ ความเห็นผิด
- (๒๐) มานะ คือ ความถือตัว
- (๒๑) โทสะ คือ ความคิดประทุษร้าย
- (๒๒) อีสสา คือ ความริษยา
- (๒๓) มัจฉริยะ คือ ความตระหนี่
- (๒๔) กุกกัจจะ คือ ความเคียดแค้นใจ
- (๒๕) ถีนะ คือ ความหดหู่
- (๒๖) มितฺทธะ คือ ความมั่งงั่งหงา
- (๒๗) วิวิกิจฉา คือ ความกลางแกลงสงสัย

“ฝ่ายวิปัสสนาภาวนา”

[ค] โสภณเจตสิก ๒๕ (เจตสิกฝ่ายดีงาม ทำให้เกิด “สัมมัตตะ ๑๐” คือ ภาวะที่ถูกต้อง-อเสขธรรม-มรรคขาว)

(๑) โสภณสาธารณเจตสิก ๑๕ [เจตสิกที่เกิดทั่วไปกับจิตดีงามทุกดวง]

- (๒๘) สัทธา คือ ความเชื่อ
- (๒๙) สติ คือ ความระลึกได้-ความสำนึกพร้อมอยู่
- (๓๐) หิริ คือ ความละอายต่อบาป
- (๓๑) โอตตัปปะ คือ ความสะดุ้งกลัวต่อบาป
- (๓๒) อโลภะ คือ ความไม่อยากได้อารมณ์
- (๓๓) อโทสะ คือ ความไม่คิดประทุษร้าย
- (๓๔) ตตฺตรมัชฌัตตตา คือ ความเป็นกลางในอารมณ์นั้นๆ
- (๓๕) กายปัสสัทธา คือ ความสงบแห่งกองเจตสิก
- (๓๖) จิตตปัสสัทธา คือ ความสงบแห่งจิต
- (๓๗) กายลหุตตา คือ ความเบาแห่งกองเจตสิก
- (๓๘) จิตตลหุตตา คือ ความเบาแห่งจิต
- (๓๙) กายมูทุตา คือ ความอ่อนหรือนุ่มนวลแห่งกองเจตสิก
- (๔๐) จิตตมูทุตา คือ ความอ่อนหรือนุ่มนวลแห่งจิต
- (๔๑) กายกัมมัณฺญุตตา คือ ความควรแก่การงานแห่งกองเจตสิก
- (๔๒) จิตตกัมมัณฺญุตตา คือ ความควรแก่การงานแห่งจิต
- (๔๓) กายปาคุณฺญุตตา คือ ความคล่องแคล่วแห่งกองเจตสิก
- (๔๔) จิตตปาคุณฺญุตตา คือ ความคล่องแคล่วแห่งจิต
- (๔๕) กายชุกตา คือ ความชื่ตรงแห่งกองเจตสิก

- (๔๖) จิตชุกตา คือ ความซื่อตรงแห่งจิต
- (๒) วิรตีเจตสิก ๓ [เจตสิกที่เป็นตัวความงอแง]
- (๔๗) สัมมาวาจา คือ เจรจาชอบ
- (๔๘) สัมมากัมมันตะ คือ กระทำชอบ
- (๔๙) สัมมาอาชีวะ คือ เลี้ยงชีพชอบ
- (๓) อัปมัชฌญาเจตสิก ๒ [เจตสิกคืออัปมัชฌญา]
- (๕๐) ករុណា คือ ความสงสารสัตว์ผู้ถึงทุกข์
- (๕๑) มุทิตา คือ ความยินดีต่อสัตว์ผู้ได้สุข
- (๔) ปัญญินทรียเจตสิก ๑ [เจตสิกคือปัญญินทรีย์]
- (๕๒) ปัญญินทรีย์-อโมหะ คือ ความรู้เข้าใจ-ไม่หลง

เพราะฉะนั้น ในตีความหมายสภาวะธรรมในภูมิแห่งวิปัสสนากัมมัฏฐานนั้น ก็ต้องอาศัยการถอดรหัสเชิงสัญลักษณ์ [Sign] ที่เรียกว่า “ภาพนิมิต” [Mental Images] โดยที่ผู้ปฏิบัติธรรมต้องมีตัวตนของตนเองอย่างชัดเจน นั่นคือ เห็น “เจตสิก ๕๒” [กุศลธรรม-อกุศลธรรม-อัพยากธรรม] ดีพร้อมแล้ว แล้วต้องเลือกประพุดิตตนไปในทางใด โดยพื้นฐาน คือ “ฝ่ายกุศลธรรม” ขึ้นดีที่สุด คือ “ฝ่ายอัพยากธรรม” [สมถะกับวิปัสสนา] ดังนั้น การเห็นธรรมในอาการ ๓ นั้น กระบวนการเกิดนามรูปต้องมีขึ้น [อุปาทานขันธ ๕] อย่างเช่น การรับรู้และรู้แจ้งในอารมณ์ ด้วยอินทรีย์ทั้ง ๖ โดยจิตอันเป็นเจตนา [สัจเจตนา ๖] เข้าไปปรุงแต่งอยู่ในภาวะที่เรียกว่า “ให้มี” แต่ในทางปฏิบัติธรรม ไม่ต้องการให้ “อุปาทานขันธ ๕” เกิดขึ้น ที่อยู่ในภาวะที่เรียกว่า “ให้ดับ” [ไม่ให้มี] ให้เทียบเคียงกับระบบการบันทึกแผ่นดิสก์ของคอมพิวเตอร์ ที่ใช้ค่า ๒ ลักษณะเช่นเดียวกัน ได้แก่ (๑) “ให้มี” = 1 [อุปาทานขันธ ๕] คือ มีค่าเป็นบวก กับ (๒) “ไม่ให้มี” = 0 คือ มีค่าเป็นลบ เช่นเดียวกับคนไปตรวจเลือด ถ้าผลออกมาเป็นค่าเลือดบวก คือ เลือดไม่ดี เลือดติดเชื้อโรค แต่ถ้าผลออกมาเป็นค่าลบ คือ เลือดสะอาดไม่ติดเชื้อโรค หรือการตรวจปัสสาวะเพื่อหาค่าเหลืองหรือยาเสพติด ก็ทำนองเดียวกัน แต่คนที่มีทั้งค่าลบและค่าบวก คือ ยังวางตัวเป็นกลางอย่าง แต่ในทางธรรมหมายถึง ไม่ใช่กุศลหรือสุขเวทนา และไม่ชอกุศลหรือทุกข์เวทนา เรียกว่า “อุเบกขา” [อุทกขมสุขเวทนา] แต่ค่าบวกลบในทางสติตินั้น หมายถึง “ค่าศูนย์สัมบูรณ์” [Absolute Zero] คือ มีความเป็นกลางมากที่สุดแห่งค่าเฉลี่ย [Mean] นั่นเอง ถ้ายังไม่เข้าใจดีอีก ก็ให้คิดง่ายๆ คือ “มันไม่มีดี-มันไม่มีชั่ว-มันอยู่เฉยๆ” [เพราะรู้แล้วทำไม่เป็นอย่างนั้นได้] นี่แหละ หมายถึง “อุเบกขา-ัตถมชฌัตตตา” [Equanimity] คือ ไตร่ตรอง พิจารณาใส่ใจ [มนสิการ-สัมมสนะ] ไตร่สวน [Scrutiny] อย่างตั้งใจแน่วแน่ อย่างมีสติและสัมปชัญญะสมบูรณ์ มีทั้งศรัทธาและฉันทะที่แรงกล้าที่จะทำ แต่อย่างไรก็ตาม ภาวะจิตมนุษย์ไม่ว่าจะเต็มบาทไม่เต็มบาท ก็ตาม ก็ต้องพิจารณาใน “เจตสิก ๕๒” นี้ โดยแยกออกเป็น ๒ กลุ่ม ได้แก่ (๑) “ภาวะจิตปุถุชน” กับ “ภาวะจิตผู้ปฏิบัติธรรม” ดังนี้

(๑) จิตกลุ่มแรก [ท่านไม่ควรเป็นเลย]

“**ภาวะจิตปฐม**” ให้พิจารณาถึงกุศลธรรมกับอกุศลธรรม ไม่มีหลักไตรสิกขาในชนหลงทิศเหล่านี้ แต่เป็นเรื่องโลกธรรม [**สังสารทุกข์** มีทั้งสุคติและทุกคติเกิดขึ้นสลับกันไป ในอาการของจิตวิญญาณ เรียกว่า “**วิญญาณถึง ๑๔-วิญญาณปวัตต้อการ**” คือ อาการที่วิญญาณเป็นไป นั่นคือ “**ภวังคจิต-วิถีจิต-ตกภวังค์**”]

(ก) อัญญาสมาณาเจตสิก ๑๓ (เจตสิกที่มีเสมอกันแก่จิตพวกอื่น คือ ประกอบเข้าได้กับจิตทุกฝ่ายทั้งกุศลและอกุศล มิใช่เข้าได้แต่ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งพวกเดียว)

(๑) **สัพพจิตตสาธารณเจตสิก ๗** [เจตสิกที่เกิดทั่วไปกับจิตทุกดวง]

(๑) **ผัสสะ** คือ ความกระทบอารมณ์

(๒) **เวทนา** คือ ความเสวยอารมณ์

(๓) **สัญญา** คือ ความหมายรู้อารมณ์

(๔) **เจตนา** คือ ความจงใจต่ออารมณ์

(๕) **เอกัคคตา** คือ ความมีอารมณ์เป็นอันเดียว

(๖) **ชีวิตินทรีย์** คือ อินทรีย์คือชีวิต-สถานะที่เป็นใหญ่ในการรักษานามธรรมทั้งปวง

(๗) **มนสิการ** คือ ความกระทำอารมณ์ไว้ในใจ-ใส่ใจด้วยยินดีเห็นประจักษ์แจ้งในธรรม

(๒) **ปกิณณกเจตสิก ๖** [เจตสิกที่เรียกรายแพร่กระจายทั่วไป คือ เกิดกับจิตได้ทั้งฝ่ายกุศลและอกุศล แต่ไม่แน่นอนเสมอไปทุกดวง]

(๘) **วิตก** คือ ความตรึกอารมณ์

(๙) **วิจาร์** คือ ความตรองหรือพิจารณาอารมณ์

(๑๐) **อชิโมกษ์** คือ ความปลงใจหรือปักใจในอารมณ์ด้วยเลื่อมใสในธรรมที่ปฏิบัติ

(๑๑) **วิริยะ** คือ ความเพียร

(๑๒) **ปีติ** คือ ความปลาบปลื้มในอารมณ์-อิมใจ

(๑๓) **ฉันทะ** คือ ความพอใจในอารมณ์ [นิกันติ: ความพอใจ-ติดใจ]

(ข) **อกุศลเจตสิก ๑๔** (เจตสิกฝ่ายอกุศล ทำให้เกิด “**มิจฉัตตะ ๑๐**” คือ ภาวะที่ผิด-มรรคดำ)

(๑) **สัพพอกุศลสาธารณเจตสิก ๔** [เจตสิกที่เกิดทั่วไปกับอกุศลจิตทุกดวง]

(๑๔) **โมหะ** คือ ความหลง

(๑๕) **อหิริกะ** คือ ความไม่ละอายต่อบาป

(๑๖) **อโนตตปปะ** คือ ความไม่สะดุ้งกลัวต่อบาป

(๑๗) **อุทธัจจะ** คือ ความฟุ้งซ่าน

(๒) **ปกิณณกอกุศลเจตสิก ๑๐** [อกุศลเจตสิกที่เกิดเรียกรายแก่อกุศลจิต]

(๑๘) **โลภะ** คือ ความอยากได้อารมณ์

(๑๙) **ทิฏฐิ** คือ ความเห็นผิด

(๒๐) **มานะ** คือ ความถือตัว

- (๒๑) โทสะ คือ ความคิดประทุษร้าย
- (๒๒) อิศสา คือ ความริษยา
- (๒๓) มัจฉริยะ คือ ความตระหนี่
- (๒๔) กุกกุจจะ คือ ความเคียดแค้นใจ
- (๒๕) ถีนะ คือ ความหดหู่
- (๒๖) มितระ คือ ความง่วงเหงา
- (๒๗) วิจิกิจฉา คือ ความคลางแคลงสงสัย

“กิจ ๑๔-วิญญานกิจ ๑๔” หมายถึง กิจของวิญญาน **หน้าที่ของจิต** ที่เรียกว่า “**วิญญานปวัตติ-วิญญานปวัตติ** **อาการ**” ซึ่งเป็นองค์ความรู้ที่ทำให้รู้แจ้งในการทำงานของจิตใน ๑ ขณะจิต [วิถีจิต = **มโนทวารวิถี** คือ การ **คำนึงอารมณ์ใหม่ทางทวารนั้นๆ ในทวารทั้ง ๕** เรียกว่า “**มโนทวาราวชชนะ**” หรือ “**ชวนจิต**” คือ หมายถึงจิต ซึ่งทำหน้าที่รับอารมณ์ในวิถี หรือ การทำหน้าที่ของจิตในการรับอารมณ์นั้น] ได้แก่

- (๑) “**ปฏิสันธิ**” คือ หน้าที่สืบต่อภพใหม่ ได้แก่ จิต ๑๕ คือ อุเบกขาสันตிரณะ ๒ มหาวิบาก ๘ รูปวิบาก ๕ อรูปวิบาก ๔
- (๒) “**ภวังคะ**” คือ หน้าที่เป็นองค์ของภพ ได้แก่ จิต ๑๕ อย่างเดียวกับปฏิสันธิ
- (๓) “**อ่าวชชนะ**” คือ หน้าที่คำนึงอารมณ์ใหม่ ได้แก่ จิต ๒ คือ ปญจทวาราวชชนะ-มโนทวาราวชชนะ
- (๔) “**ทัตสนะ**” คือ หน้าที่เห็นรูป ได้แก่ จักขุวิญญาน ๒
- (๕) “**สวานะ**” คือ หน้าที่ได้ยินเสียง ได้แก่ โสตวิญญาน ๒
- (๖) “**ฆายนะ**” คือ หน้าที่รู้กลิ่น ได้แก่ ฆานวิญญาน ๒
- (๗) “**สาयนะ**” คือ หน้าที่ลิ้มรส ได้แก่ ชิวหาวิญญาน ๒
- (๘) “**มุสสะนะ**” คือ หน้าที่ถูกต้องโผฏฐัพพะ ได้แก่ กายวิญญาน ๒
- (๙) “**สัมปฏิจจนะ**” คือ หน้าที่รับอารมณ์ ได้แก่ สัมปฏิจจนะ ๒
- (๑๐) “**สันตிரณะ**” คือ หน้าที่พิจารณาอารมณ์ ได้แก่ สันตிரณะ ๓
- (๑๑) “**โฆฏฐัพพะ-โฆฏฐูปนะ**” คือ หน้าที่ตัดสินอารมณ์ ได้แก่ มโนทวาราวชชนะ ๑
- (๑๒) “**ชวนะ**” คือ หน้าที่เล่นเสพอารมณ์ อันเป็นช่วงที่ทำการได้แก่ จิต ๕๕ คือ กุศลจิต ๒๑ อกุศลจิต ๑๒ กิริยาจิต ๑๘ คือ เว้นอ่าวชชนะทั้งสอง โลกุตตรผลจิต ๔
- (๑๓) “**ตทาลัมพนะ**” คือ หน้าที่รับอารมณ์ต่อจากชวนะก่อนตกภวังค์ ได้แก่ จิต ๑๑ คือ มหาวิบาก ๘ สันตிரณะ ๓
- (๑๔) “**จุตติ**” คือ หน้าที่เคลื่อนจากภพปัจจุบัน ได้แก่ จิต ๑๕ อย่างเดียวกับในปฏิสันธิ

(๒) จิตกลุ่มหลัง [ท่านควรจำต้องเป็น]

“ภาวะจิตผู้ปฏิบัติธรรม” ให้พิจารณาตามหลักไตรสิกขา [ศีล-สมาธิ-ปัญญา] ซึ่งจะมีครบองค์ประกอบ เมื่อจิตได้พัฒนาจนได้จุดตกตาม ข้อมมีเจตสิกเหลืออยู่ ๒ ดวง คือ “ตัตรมัชฌัตตตา-เอกัคคตา” ที่สหระคด้วย “สัมมาวายามะ-สัมมาสติ-สัมมาสมาธิ” [อิทธิบาท ๔ หรือ โพธิปักขิยธรรม ๓๗] พร้อมด้วย (๑) สติ กับ (๒) ปัญญินทรีย์-อโมหะ นั่นคือ “สติสัมปชัญญะ” เสมอ

“ฝ่ายสมถภาวนา”

(ก) อัญญุสमानาเจตสิก ๑๓ (เจตสิกที่มีเสมอกันแก่จิตพวกอื่น คือ ประกอบเข้าได้กับจิตทุกฝ่ายทั้งกุศลและอกุศล มิใช่เข้าได้แต่ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งพวกเดียว)

(๑) สัพพจิตตสาธารณเจตสิก ๗ [เจตสิกที่เกิดทั่วไปกับจิตทุกดวง]

(๑) ผัสสะ คือ ความกระทบอารมณ์

(๒) เวทนา คือ ความเสวยอารมณ์

(๓) สัญญา คือ ความหมายรู้อารมณ์

(๔) เจตนา คือ ความจงใจต่ออารมณ์

(๕) เอกัคคตา คือ ความมีอารมณ์เป็นอันเดียว

(๖) ชีวิตินทรีย์ คือ อินทรีย์คือชีวิต-สภาวะที่เป็นใหญ่ในการรักษานามธรรมทั้งปวง

(๗) มนสิการ คือ ความกระทำอารมณ์ไว้ในใจ-ใส่ใจด้วยยินดีเห็นประจักษ์แจ้งในธรรม

(๒) ปกิณณกเจตสิก ๖ [เจตสิกที่เรียรายแพร่กระจายทั่วไป คือ เกิดกับจิตได้ทั้งฝ่ายกุศลและอกุศล แต่ไม่แน่นอนเสมอไปทุกดวง]

(๘) วิตก คือ ความตรึกอารมณ์

(๙) วิจารณ์ คือ ความตรองหรือพิจารณาอารมณ์

(๑๐) อธิโมกข์ คือ ความปลงใจหรือปักใจในอารมณ์ด้วยเลื่อมใสในธรรมที่ปฏิบัติ

(๑๑) วิริยะ คือ ความเพียร

(๑๒) ปีติ คือ ความปลาบปลื้มในอารมณ์-อิมใจ

(๑๓) มั่นทะ คือ ความพอใจในอารมณ์ [นิกัณฑ์: ความพอใจ-คิดใจ]

“ฝ่ายวิปัสสนาภาวนา”

[ค] โสภณเจตสิก ๒๕ (เจตสิกฝ่ายดีงาม ทำให้เกิด “สัมมัตตะ ๑๐” คือ ภาวะที่ถูก-อเสขธรรม-มรรคขาว)

(๑) โสภณสาธารณเจตสิก ๑๕ [เจตสิกที่เกิดทั่วไปกับจิตดีงามทุกดวง]

(๒๘) สัทธา คือ ความเชื่อ

(๒๙) สติ คือ ความระลึกได้-ความสำนึกพร้อมอยู่

(๓๐) หิริ คือ ความละอายต่อบาป

(๓๑) โอตตัปปะ คือ ความสะดุ้งกลัวต่อบาป

(๓๒) อโลภะ คือ ความไม่ยอกได้อารมณ์

(๓๓) อโทสะ คือ ความไม่คิดประทุษร้าย

(๓๔) ตตรมัชฌัตตตา คือ ความเป็นกลางในอารมณ์นั้นๆ

(๓๕) กายปัสสัทธา คือ ความสงบแห่งกองเจตสิก

(๓๖) จิตตปัสสัทธา คือ ความสงบแห่งจิต

(๓๗) กายลหุตา คือ ความเบาแห่งกองเจตสิก

(๓๘) จิตตลหุตา คือ ความเบาแห่งจิต

(๓๙) กายมฺหุตา คือ ความอ่อนหรือนุ่มนวลแห่งกองเจตสิก

(๔๐) จิตตมฺหุตา คือ ความอ่อนหรือนุ่มนวลแห่งจิต

(๔๑) กายกัมมัณฺญตา คือ ความควรแก่การงานแห่งกองเจตสิก

(๔๒) จิตตกัมมัณฺญตา คือ ความควรแก่การงานแห่งจิต

(๔๓) กายปาคูณฺญตา คือ ความคล่องแคล่วแห่งกองเจตสิก

(๔๔) จิตตปาคูณฺญตา คือ ความคล่องแคล่วแห่งจิต

(๔๕) กายชุกฺตา คือ ความซื่อตรงแห่งกองเจตสิก

(๔๖) จิตตชุกฺตา คือ ความซื่อตรงแห่งจิต

(๒) วิรติเจตสิก ๓ [เจตสิกที่เป็นตัวความงดเว้น]

(๔๗) สัมมวาจา คือ เจรจาชอบ

(๔๘) สัมมากัมมันตะ คือ กระทำชอบ

(๔๙) สัมมาอาชีวะ คือ เลี้ยงชีพชอบ

(๓) อัปมัญญาเจตสิก ๒ [เจตสิกคืออัปมัญญา]

(๕๐) กรุณา คือ ความสงสารสัตว์ผู้ถึงทุกข์

(๕๑) มุทิตา คือ ความยินดีต่อสัตว์ผู้ได้สุข

(๔) ปัญฺญินทรียเจตสิก ๑ [เจตสิกคือปัญฺญินทรีย]

(๕๒) ปัญฺญินทรีย-อโมหะ คือ ความรู้เข้าใจ-ไม่หลง

“จตุตถฌานมี ๑๓ ประเภท” คือ อิทธิฤทธิ์แห่งจตุตถฌานที่ทำให้เกิดคุณวิเศษต่างๆ ๕ ประการ (พระอภิธรรมปิฎก วิกังคิ เล่ม ๒ ภาค ๒ - หน้าที่ 432-435 FILE 78) ได้แก่

(๑) หมวดอนุปปพนิโรธ คือ ธรรมเครื่องอยู่ที่ประณีตตอกันขึ้นไปโดยลำดับในสมาธิ

(๑) “บาทแห่งฌานทั้งปวง” คือ “รูปรูปฌาน ๔-อรูปรูปฌาน ๔” และ “นิโรธสมาบัติ” [สัณฺญาเวทยฺคินิโรธ]

(๒) หมวดอภิญญา [อภิญญา ๕] คือ ความรู้ยิ่งยวด

(๒) “อิทธิวิธิ-อิทธิวิธญาณ” คือ ความรู้ที่ทำให้แสดงฤทธิ์ต่างๆ ได้

(๓) “ทิพโสต-ทิพโสตญาณ” คือ ญาณที่ทำให้มีหูทิพย์

(๔) “เจโตปริยญาณ” คือ ญาณที่ให้กำหนดใจคนอื่นได้

(๕) “ปุพเพนิวาสานุสสติ-ปุพเพนิวาสญาณ” (ข้อ ๑ ในวิชา ๓) คือ ญาณที่ทำให้ระลึกชาติได้

(๖) “ทิพจักขุ-ทิพจักขุญาณ” (ข้อ ๒ ในวิชา ๓) คือ ญาณที่ทำให้มีตาทิพย์

(๓) หมวดญาณ [ญาณ ๒] คือ ปรีชาหยั่งรู้-ปัญญาหยั่งรู้

(๗) “ยถากัมมุปคตญาณ-อติตังสญาณ” คือ ญาณหยั่งรู้ส่วนอดีตและสาวหาเหตุปัจจัยอันต่อเนื่องมาได้

(๘) “อนาคตังสญาณ” คือ ญาณหยั่งรู้ส่วนอนาคตและหยั่งผลที่จะเกิดสืบต่อไปได้

(๔) หมวดอรูปรูปฌาน [ข้อ ๗ ในกรรณฐาน ๔๐] คือ อรูปรูปฌาน ๔ ที่เป็นบาทฐานในการเข้านิโรธสมาบัติ

(๙) “อากาศนัญญายตนฌาน” คือ มนสิการว่า “อากาศหาที่สุดมิได้”

(๑๐) “วิญญาณัญญายตนฌาน” คือ มนสิการว่า “วิญญาณหาที่สุดมิได้”

(๑๑) “อากิญจัญญายตนฌาน” คือ มนสิการว่า “ภาวะไม่มีอะไรเลย”

(๑๒) “เนวสัณฺญานาสัณฺญายตนฌาน” คือ มนสิการว่า “ภาวะมีสัณฺญาก็ไม่ใช่ ไม่มีสัณฺญาก็ไม่ใช่”

(๕) หมวดโลกุตตระ คือ ภาวะเหนือโลกียธรรม ที่จิตปราศจากกิเลสและทุกข์แล้ว

(๑๓) “โลกุตตรจตุตถฌาน” คือ จิตน้อมถึง “เจโตวิมุตติ” [สุญญตสมาธิ-อนิมิตตสมาธิ-อัปณิหิตสมาธิ]

ฉะนั้น เมื่อผู้ปฏิบัติธรรมได้เข้าถึง “จตุตถฌาน” และบรรลุอุচ্chimธรรมในส่วนที่เป็น “อภิญญา ๕” (ข้อ ๑-๔) จาก “อภิญญา ๖” ซึ่งจะได้ครบหรือไม่ครบทุกส่วนก็ตาม แต่จะตรัสรู้ด้วยความรู้ชัดในข้อสุดท้าย (ข้อ ๖) นั่นคือ “อัสวักขยญาณ” มิฉะนั้น ก็ไม่สามารถเข้าถึง “สัจภาวะแห่งนิพพาน” ได้ ด้วยการเจริญภาวนา กรรณฐาน ได้แก่ (๑) ญาณทัสสนะ-สมณะ กับ (๒) ญาณในวิปัสสนา-วิปัสสนา ดังนี้

“อภิญา ๖” หมายถึง ความรู้ที่ยังขาด ใน ๓ ข้อสุดท้าย เรียกว่า “วิชา ๓” คือ ความรู้แจ้ง-ความรู้วิเศษ ได้แก่

- (๑) “อิทธิวิชา-อิทธิวิธี” คือ ความรู้ที่ทำให้แสดงฤทธิ์ต่างๆ ได้
- (๒) “ทิพพโสต” คือ ญาณที่ทำให้มีหูทิพย์
- (๓) “เจโตปริยญาณ” คือ ญาณที่ให้กำหนดใจคนอื่นได้
- (๔) “ปุพเพนิวาสานุสสติ” คือ ญาณที่ทำให้ระลึกชาติได้
- (๕) “ทิพพจักขุ” คือ ญาณที่ทำให้มีตาทิพย์
- (๖) “อาสวักขยญาณ” คือ ญาณที่ทำให้อาสวะสิ้นไป

หมายเหตุ: ในการปฏิบัติธรรมที่ไม่มีขั้นตอนถูกต้องตามคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า นั่น แต่ได้ยินเสียงแว่ว เช่น เสียงพระสวดมนต์ เสียงดนตรีคนธรรมดา [ผีบังบด-เจ้าป่าเจ้าเขา] หรือ เสียงอึกอาก่าว เป็นต้น ข้อนี้ให้พึงระวังว่า เป็นเรื่องของความฟุ้งซ่านของจิตแห่งตน จนเกิดความยึดมั่นแห่งอุปาทานได้ คือ การสะกดจิตตัวเอง ในส่วนหนึ่ง ไม่ใช่การบรรลุธรรมวิเศษแต่ประการใด หรืออุปาทานจิตได้ไปเฝ้าพระอินทร์ โดยไม่มีเหตุผล หรือได้รับหมายเรียก เป็นต้น บางคนได้คุณวิเศษ เกิดความกลัวเลิกปฏิบัติธรรมไปก็มี ให้ปรึกษาครูอาจารย์ผู้เชี่ยวชาญ [พระอริยสงฆ์]

แต่อย่างไรก็ตาม การวางจิตให้เฉยเป็นกลางในรับรู้รับแจ้งแห่งอารมณ์นั้นๆ ในภูมิแห่งกรรมฐานนั้น เป็นเรื่องสำหรับผู้ปฏิบัติธรรมจักต้องฝึกฝนให้ได้ อย่าให้เกิดอารมณ์แห่งจิตตอุปกิเลสทั้งหลายโดยเด็ดขาด ทั้งในส่วนที่เป็นชีวิตจริงและในส่วนแห่งวิปัสสนาภูมิ ทั้ง ๒ ส่วน ต้องมีความสมดุลเท่าเทียมกัน นั่นหมายถึง เป็นบุคคลที่ไม่หวั่นไหวในธรรมทั้งหลาย มีจิตที่ทรงสมาธิอย่างมั่นคงเสมอ [มีสติสัมปชัญญะ-อาโลกสัญญา = สติกับญาณ] ให้พิจารณาถึงความมีอารมณ์เป็นกลางเพราะได้มีสติและสัมปชัญญะที่ระลึกและรู้รอบดีแล้ว จึงไม่ยอมไม่ยุ่งกับสังกิเลสทั้งหลาย [วิภูษะ ๓: กิเลส-กรรม-วิบาก] อนึ่ง จิตของผู้เป็นพระอรหันต์เป็นกิริยาจิตโดยปราศจากนิเวรณและสังกิเลสทั้งหลาย และให้พิจารณาถึง “อุเบกขา ๑๐” ในธรรมระดับต่างๆ ดังนี้

“อุเบกขา ๑๐” หมายถึง เห็น โดยความเข้าถึง ด้วยเห็นเสมอ คือ เป็นผู้ไม่ตกไปในฝักใฝ่เลยเห็น ผู้พร้อมเพียง ด้วย “ตติยฌาน” เรียกว่า “ผู้มีอุเบกขา-อุเบกข โภ” เพราะเป็นผู้ประกอบด้วยอุเบกขานั้น ซึ่งบริสุทธิไพบูลย์มีกำลัง ได้แก่ ตัตรมฆัตตอุเบกขา ๑ พรหมวิหารอุเบกขา ๑ โภชณังอุเบกขา ๑ ฉฬงกุเบกขา ๑ ฌานอุเบกขา ๑ ปาริสุทธิอุเบกขา ๑ วิปัสสนุเบกขา ๑ สังขารอุเบกขา ๑ เวทนุเบกขา ๑ และ วิริยุเบกขา ๑ (พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภทามรรค เล่ม ๗ ภาค ๑ - หน้าที่ 510 -513 FILE 68) ดังนี้

- (๑) “**ตัตรมฆัตตอุเบกขา**” คือ อุเบกขาที่นำสหชาตธรรมไปเสมออันมาใน “**เยวาปนกกรรม**” ได้แก่ ฌันทะ ๑ อธิโมกข์ ๑ มนสิการ ๑ ตัตรมฆัตตตา ๑ กรุณา ๑ มุทุตา ๑ กายทุจจริตวิริติ ๑ วจิตุจจริตวิริติ ๑ มิจจาชีวีวิริติ ๑
- (๒) “**พรหมวิหารอุเบกขา**” คือ อุเบกขาอันเป็นอาการของความเป็นกลางในสัตว์ทั้งหลายที่จิตแผ่ออกไปทิศหนึ่ง
- (๓) “**โภชณังอุเบกขา**” คือ อุเบกขาอันเป็นอาการของความเป็นกลางของธรรมอันเกิดร่วมกันที่อาศัย “**วิเวก**” คือ ความสงบที่ปลีกออกจากกิเลส
- (๔) “**ฉฬงกุเบกขา**” คือ อุเบกขาอันเป็นอาการของความไม่ละความเป็นปรกติอันบริสุทธิ์ ในคลอง “**อารมณ ๖**” (รูป-เสียง-กลิ่น-รส-โผฏฐัพพะ-ธรรมารมณ) ทั้งที่น่าปรารถนาและไม่น่าปรารถนา ใน “**ทวาร ๖-อินทริย์ ๖**” (ตา-หู-จมูก-ลิ้น-กาย-ใจ)
- (๕) “**ฌานอุเบกขา**” คือ อุเบกขาอันยังธรรมที่ไม่ตกไปในฝักฝ่ายให้เกิดในฌานนั้น แม้เป็นสุขอย่างเลิศ อยู่ก็ตาม
- (๖) “**ปาริสุทธอุเบกขา**” คือ อุเบกขาอันไม่ขวนขวาย แม้ในความสงบจากธรรมเป็นข้าศึก บริสุทธิจากธรรมเป็นข้าศึกทั้งหมด โดยเข้า “**จตุตถฌาน**” มีอุเบกขาเป็นเหตุให้ “**สติ**” บริสุทธิ
- (๗) “**วิปัสสนุเบกขา**” คือ อุเบกขาที่เป็นกลางในการค้นคว้าโดยละสิ่งที่มีที่เป็นด้วยอนัตตตา
- (๘) “**สังขารอุเบกขา**” คือ อุเบกขาอันเป็นกลางในความไม่ยึดถือการดำรงอยู่ในความพิจารณา “**นิวิรม**” ด้วยอำนาจวิปัสสนา
- (๙) “**เวทนุเบกขา**” คือ อุเบกขาที่ไม่รู้ทุกข์ไม่รู้สุขโดยจิตเป็นกามาวจรกุศล
- (๑๐) “**วิริยุเบกขา**” คือ อุเบกขาอันได้แก่ความเพียรไม่ย่อหย่อน ด้วยการปรารถถึงความไม่เที่ยง ที่ได้ใจถึง “**อุเบกขานิमित**” ตลอดกาล

แต่อย่างไรก็ตาม ในการปฏิบัติธรรมมีกิจเด่นๆ อยู่ ๒ อย่าง คือ (๑) “**ไม่ให้มี**” คือ ความไม่รู้จัก [อวิชา ๒๕] กับ (๒) “**ให้ปล่อยวาง**” คือ ภาวะที่ไร้กิเลสและทุกข์ทั้งปวงแล้ว [นิพพาน ๒๖] ดังนี้

“อวิชชามีลักษณะ ๒๕ ประการ” [องค์แห่งอวิชชา-ลักษณะอวิชชาด้วยอำนาจบท ๒๕] คือ อายึดในสิ่งเหล่านี้ (พระอภิธรรมปิฎก วิภังค์ เล่ม ๒ ภาค ๑ - หน้าที่ 464-461 FILE 77) ได้แก่

- (๑) “**อัญญาณ**” คือ ความไม่หยั่งรู้ด้วยญาณ [**ญาณ**-ปริชาหยั่งรู้]
- (๒) “**อทัสสนะ**” คือ ความไม่เห็นด้วยญาณทัสสนะ [**ทัสสนะ**-ความเห็น]
- (๓) “**อนภิสมัย**” คือ ความไม่ตรัสรู้ [**ภิสมัย**-ความตรัสรู้]
- (๔) “**อนนุโพทะ**” คือ ความไม่ตรัสรู้ตาม [**นุโพทะ**-ความตรัสรู้ตาม]
- (๕) “**อสัมโพทะ**” คือ ความไม่ตรัสรู้พร้อม [**สัมโพทะ**-ความตรัสรู้พร้อม]
- (๖) “**อปปฎิวะระ**” คือ การไม่แทงตลอด [**ปฎิวะระ**-การแทงตลอด]
- (๗) “**อสังคาหณา**” คือ ความไม่ถือเอาให้ถูกต้อง [**สังคาหณา**-ความถือเอาถูกต้อง]
- (๘) “**อปริโยคาหณา**” คือ ความไม่หยั่งโดยรอบคอบ [**ปริโยคาหณา**-ความหยั่งโดยรอบคอบ]
- (๙) “**อสมเพกขนา**” คือ ความไม่พินิจ [**สมเพกขนา**-ความพินิจ]
- (๑๐) “**อปัจจเวกขณา**” คือ ความไม่พิจารณา [**ปัจจเวกขณา**-ความพิจารณาทบทวน]
- (๑๑) “**อปปัจจัจจกรรม**” คือ ความไม่รู้ในกรรมของตน [**กัมมผลสัทธา**-กฎแห่งกรรม]
- (๑๒) “**ทุมมิชณะ**” คือ ความทรมานปัญญา [**สัมมาทิฏฐิ**-ความเห็นชอบ **อธิปัญญา**-ปัญญาอันยิ่ง]
- (๑๓) “**พาลยะ**” คือ ความโง่เขลา [**วิสารทะ**-ฉลาดชำนาญ **ปฎิภาณ**-ความคิดทันการ]
- (๑๔) “**อสัมปชัญญะ**” คือ ความไม่รู้ทั่วพร้อม [**สัมปชัญญะ**-ความรู้ทั่วพร้อม]
- (๑๕) “**โมหะ**” คือ ความหลง [**ปัญญา**-ความรอบรู้-ความรู้ชัด]
- (๑๖) “**ปิโมหะ**” คือ ความลุ่มหลง [**อวิกเขปะ**-ความไม่ฟังชัน **เอกัคคตา**-จิตตสมาธิ]
- (๑๗) “**สัมโมหะ**” คือ ความหลงไหล [**อสัมโมหสัมปชัญญะ**-รู้ชัดว่าไม่หลง]
- (๑๘) “**อวิชา**” คือ รู้สิ่งที่ไม่ควรรู้ [**วิชา**-ความรู้แจ้ง **อภิญา**-ความรู้ยิ่งยวด]
- (๑๙) “**อวิชโชมะ**” คือ โอะมะคืออวิชาให้จมลงในวิภูฏะ [**วิภูฏะ**-ความพ้นจากวิภูฏะ = วิวิภูฏะ]
- (๒๐) “**อวิชาโยคะ**” คือ โยคะคืออวิชาให้ประกอบไว้ในวิภูฏะ [**วิราคะ**-ความไม่คิดพันเป็นอิสระ]
- (๒๑) “**อวิชชานุสัย**” คือ อนุสัยคืออวิชาด้วยอำนาจการละยังไม่ได้ [**นิโรธ**-ความดับกิเลสและทุกข์]
- (๒๒) “**อวิชาปริยฎฐาน**” คือ การกัณฐมรมจิตคืออวิชา [**อุปสมะ**-ความสงบ **สมณะ**-การสงบระงับจิต]
- (๒๓) “**อวิชาสังคี**” คือ กลอนเหล็กหรือลิ้มคืออวิชา [**วิสังโยค**-ความหมดเครื่องผูกมัด]
- (๒๔) “**โทสะ**” คือ ความคิดประทุษร้าย [**อพยาบาท**-ความไม่ขัดเคืองมีเมตตา]
- (๒๕) “**โลภะ**” คือ ความอยากได้ [**อปโยยะ**-ความไม่พอกพูนกิเลส]

คำที่เป็นไวยาจน์กับ คำว่า “นิพพาน” [อมตธาตุ-อสังขตธรรม] มีอยู่ ๒๖ คำ คือ ให้ถือปฏิบัติในสิ่งเหล่านี้ (พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค เล่ม ๗ ภาค ๑ - หน้าที่ 455–456 FILE 68) ดังนี้

- (๑) “**อเสสวราโค**” คือ คลายกำหนดโดยไม่มีเหลือ
- (๒) “**อเสสนิโรโธ**” คือ ดับโดยไม่มีเหลือ
- (๓) “**จาโค**” คือ ความสละ
- (๔) “**ปฏินิสฺสคโค**” คือ ความสละคืน
- (๕) “**มุตติ**” คือ ความหลุดพ้น
- (๖) “**อนาลโย**” คือ ความไม่อาลัย
- (๗) “**ราลกฺขโย**” คือ ความสิ้นราคะ
- (๘) “**โทสกฺขโย**” คือ ความสิ้นโทสะ
- (๙) “**โมหฺกฺขโย**” คือ ความสิ้นโมหะ
- (๑๐) “**ตณฺหฺกฺขโย**” คือ ความสิ้นตัณหา
- (๑๑) “**อนุปฺปาโท**” คือ ความไม่เกิด
- (๑๒) “**อูปฺพตฺตํ**” คือ ความไม่เป็นไป
- (๑๓) “**อนิมิตฺตํ**” คือ ความไม่เป็นไป
- (๑๔) “**อูปฺปณฺหิตํ**” คือ ความไม่มีที่ตั้ง
- (๑๕) “**อนายุหนํ**” คือ ความไม่มีกรรมเป็นเหตุปฏิสนธิ
- (๑๖) “**อูปฺปฏิสนฺธิ**” คือ ความไม่สืบต่อ
- (๑๗) “**อนุปฺปตฺติ**” คือ ความไม่อุบัติ
- (๑๘) “**อคฺติ**” คือ ความไม่มีคติ
- (๑๙) “**อชาตํ**” คือ ความไม่เกิด
- (๒๐) “**อชรํ**” คือ ความไม่แก่
- (๒๑) “**อพฺยาธิ**” คือ ความไม่เจ็บ
- (๒๒) “**อมตํ**” คือ ความไม่ตาย
- (๒๓) “**อโสภํ**” คือ ความไม่โสภ
- (๒๔) “**อปฺริเทวํ**” คือ ความไม่ร้องไห้คร่ำครวญ
- (๒๕) “**อนุปฺยาถํ**” คือ ความไม่เหือดแห้งใจ
- (๒๖) “**อสงฺกฺลิฏฺฐํ**” คือ ความไม่เศร้าหมอง

ในประการสุดท้ายนี้ ก็ให้ผู้ปฏิบัติธรรมรู้จักปรับเปลี่ยนกลยุทธ์หรืออุบายวิธีในทุกขั้นตอนของการเจริญภาวนากรรมฐานในขณะนั้นสมัยนั้น นั่นคือ กาลทั้ง ๓ [อัทธา ๓: อคติอัทธา-อคติอัทธา-ปัจจุบันนัทธา] ให้พิจารณาถึง “อนุปัตสนา ๓” ได้แก่ “อนิจจานุปัตสนา-ทุกขานุปัตสนา-อนัตตานุปัตสนา” ด้วยการเจริญสติปัฏฐาน ๔ อย่าได้ขาดระยะ [กายานุปัตสนาสติปัฏฐาน-เวทนานุปัตสนาสติปัฏฐาน-จิตตานุปัตสนาสติปัฏฐาน-ธัมมานุปัตสนาสติปัฏฐาน] ยิ่งเจริญได้มากแค่ไหน ก็ยิ่งพอกพูนด้วยปัญญาแห่งอริยมรรคและการตรัสรู้ ควรเว้นจากการกระทำที่ปราศจากการวางแผนที่เป็นไปตามนโยบายที่ดี คือ มีกระบวนการทศน์หรือกรอบความคิด ที่อธิบายถึงขั้นตอนการทำงานให้เกิดประสิทธิภาพ โดยพิจารณาถึงองค์ประกอบ ๔ ประการ ได้แก่ (๑) “ต้นทุนทางปัญญา” [Intellectual Capital] คือ พหุสัจจะ-พหุสตมมืองค์ ๕ ได้แก่ “ได้ยิน ได้ฟังมาก-ทรงจำไว้ได้-คล่องปาก-เจเนใจ-ขบได้ด้วยทฤษฎี” (๒) “ทรัพยากรปัญญา” [Knowledge Sources] ที่เป็นกระบวนการคิด “โยนิโสมนสิการ-ปฏิสัมภิทา ๔” (๓) “ศักยภาพแห่งกองกำลัง” [Self-Actualization] อันทรงประสิทธิภาพ เช่น “อนุப்புพปฏิบัติทา” ได้แก่ “อนุปัตสนา ๓-มหาวิปัตสนา ๑๘-การจำแนกอารมณ์ ๓๘-โพธิปักขิยธรรม ๓๗” และ (๔) “ขวัญกำลังใจและแรงดลบันดาลใจ” [Morales and Inspirations] ที่ต้องสร้างขึ้นมาเอง ไม่ต้องไปพึ่งผู้อื่น “คนเป็นที่พึ่งแห่งตน” ฉะนั้น ความสำเร็จในการบรรลุคุณวิเศษในพระพุทธศาสนาของแต่ละบุคคลนั้น จึงประกอบด้วยองค์ประกอบปัจจัยที่แตกต่างกันไป ขึ้นอยู่กับการสร้างสมบุญบารมีอันปฏิบัติมาอันยาวยิ่งมาแตกต่างกัน [บารมี ๑๐: ทาน-ศีล-เนกขัมมะ-ปัญญา-วิริยะ-ขันติ-สัจจะ-อริยฐาน-เมตตา-อุเบกขา] ในความเป็นจริง ก็คือ ความตั้งใจ ความมุ่งมั่น ความเอาใจจริงเอาใจ ในการประพฤติปฏิบัติธรรม นั่นเอง ที่ประกอบด้วย “สัมมาปฏิบัติทา” คือ การปฏิบัติธรรมที่ถูกหลัก ที่เรียกว่า “ธัมมานุธรรมปฏิบัติ-ธัมมานุธรรมปฏิบัติทา” (ข้อ ๔ ในวุฒิ ๔) หมายถึง ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม ปฏิบัติธรรมถูกหลัก ให้ธรรมย่อยคล้อยแก่ธรรมใหญ่ สอดคล้องตามวัตถุประสงค์ของธรรมทั้งหลายที่สัมพันธ์กัน หรือ ดำเนินชีวิตถูกต้องตามธรรม นอกจากนั้น ยังต้องประกอบด้วยคุณธรรมที่ก่อให้เกิดความเจริญอกงามอีก ๓ อย่าง ที่เรียกว่า “วุฒิ ๔-วุฒิธรรม ๔” คือ ธรรมเครื่องเจริญ ได้แก่ (๑) “สัปปุริสสังเสวะ” คือ เสวนาสัตบุรุษ คบหาท่านผู้ทรงธรรมทรงปัญญาเป็นกัลยาณมิตร (๒) “สัทธัมมัสสวนะ” คือ สดับสัทธรรม ใส่ใจเล่าเรียนฟังอ่านหาความรู้ให้ได้ธรรมที่แท้ และ (๓) “โยนิโสมนสิการ” คือ ทำในใจโดยแยบคาย รู้จักคิดพิจารณาหาเหตุผลโดยถูกวิธี ฉะนั้น ขึ้นก่าวบันไดแห่งความสำเร็จนั้น จะต้องเริ่มก่าวด้วยความถูกต้องด้วยปัญญาที่ถูกต้องแห่ง “สัมมาทฤษฎี-ทฤษฎีสัมปทา” ถ้าอยากสำเร็จก็ให้อยู่ในสังคมของผู้สำเร็จแห่งมรรคผลนิพพาน ที่พึ่งเรียกว่า “พุทธบริษัท” ทุกอย่างก็อยู่ที่ใจของตน นั่นเอง.

